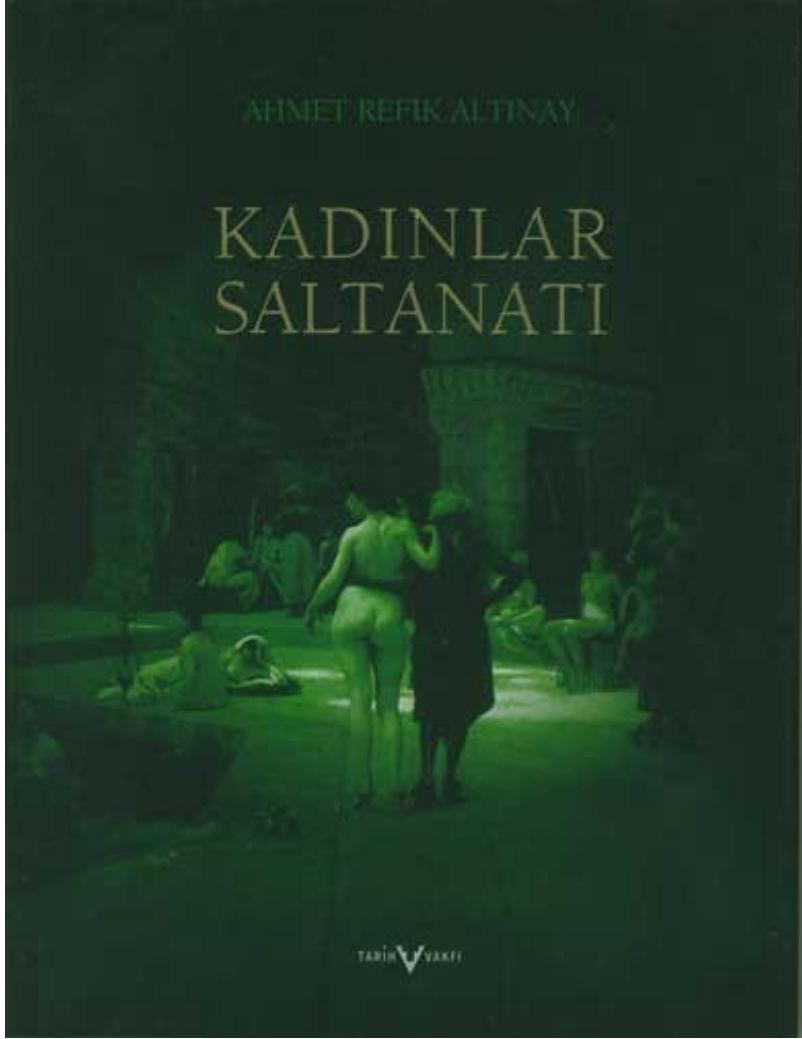

AHMET REFİK ALTINAY

KADINLAR SALTANATI

TARİH VAKFI

Ahmet Refik Osmanlı Saraylarında Kadınlar Saltanatı Cilt 1

OSMANLI SARAYLARINDA Kadınlar Saltanatı

Birinci Kitab

Ahmed REFİK

Tarih Dizisi : 1

Sadeleştiren : Dursun GÜRLEK

Dizgi ve Baskı DİLEK Matbaası Tel.526 63 78

Kapak Baskı AJANS Matbaacılık

Kapak Süleyman ÖZKONUK

Baskı Tarihi 1984

Dağıtım Şamil Dağıtım

Klodfarer Cad. No: 8/10 Tel :52818 66 Cağaloğlu — İSTANBUL

erdem yayınları

Nuruosmaniye Cad, Atay Apt. Kat: 2 Cağaloğlu — İSTANBUL Tel : 526 77 22

TAKDİM

Osmanlı Tarihi'ni sıkılmadan, bir roman havası içinde okumak isteyeceklerin başvuracakları kaynakların sayısı oldukça azdır. Eski tarihlerimizi okumak ve yararlanmak bir ihtisası gerektirmektedir. Okullarda okutulan tarihler ise belli kalıpların ve müfredatın içine sıkışıp kalmıştır. Oysa dünyanın en zengin ve engin tarihine sahibiz. Yeni nesillerin kendi tarihlerini iyi ve kötü yanlarıyla, usanmadan okuyabilecekleri eserlere ihtiyacı vardır. İşte bu tür tarihlerin yazarlarından biri de Ahmed Refik'tir. Ahmet Refik, muhteşem tarihimizi romanlaştıran kalemlerin başında gelmektedir. Onun yazmış olduğu tarih kitaplarını okurken, geçmiş zaman tüneline zevkle seyahat etme imkânını kazanırsınız. Maziye yapılan bu tarihi yolculuk ne kadar uzarsa uzasın, usanmak nedir bilmezsiniz. Çünkü kılavuzunuz yetenekli bir tarihçidir. Tarihi iyi bilmek şüphesiz bir meziyettir, iyi bilinen bu tarihi beğenilen ve sevilen bir üslûpla yazıya dökmek de daha büyük bir meziyettir. Ahmed Refik bu bahtiyarlığa erişmiş ender tarihçilerimizdendir. Eski deyimle onun tarih üslûbu «nevi şahsına münhasırdır.» Yani kendine mahsus bir tarih üslûbu vardır. Edebi eserlerde olduğu gibi, tarihi eserlerde de üslûp büyük rol oynar. Hatta daha da ileri giderek diyebiliriz ki, üslûp eserin can damarıdır. Büyük seyyahımız Evliya Çelebi'yi düşünelim. Seyahat ederek geçen bir ömrün ürünü olan “Seyahatname”deki güzellik ve özellik nereden kaynaklanıyor dersiniz? Hiç şüphesiz üslûptan. Çelebimiz gezdiği, gördüğü, müşahede ettiği yerleri anlatırken o kadar etkileyici bir ifade kullanır ki, sanki siz de onunla beraber geziyor, onunla beraber görüyor, onunla beraber hayret ediyor, onunla beraber heyecanlanıyorsunuzdur. Seyahatnâme'yi ölmez eserler arasına sokan, işte Evliya'daki bu anlatım güzelliğidir. Aynı şeyi Ahmed Refik de tarihi eserlerinde yapmıştır. Sözün kısası, Ahmed Refik, tarihimizi iyi ve kötü taraflarıyla, haşmetiyle, şevketiyle, elemiyle, kederiyle «güzel» anlatmıştır. Ondaki bütün sır bu «güzel anlatımda gizlidir. Böylece tarihi kuruluştan ve sıkıcılıktan çıkarmıştır. Başka bir ifadeyle, tarihi sevdirmiştir. Yani ona, tarihi sevdiren adam diyebiliriz. Bunun isbatı ise, eserlerinin görmüş olduğu rağbettir. Yayınlandığı yıllarda büyük bir kitle tarafından zevkle ve merakla okunmuştur.

Şunu da hemen ilâve etmeliyiz ki, O bir tarihi roman yazarı değildir. Tarihi romanlaştıran adamdır. Bu işi yaparken hiç bir zaman gerçeklerden ayrılmamış, belgelerin ve vesikaların ışığında yürümüştür. Yani tarihin karanlıklarında dolaşırken vesikaların ışığını kendine rehber edinmiştir. O, batılı ve doğulu tarihçilerin yazmış oldukları eserleri hakkıyla bilen ve yararlanan bir kimsedir. Eserlerinde yer yer verdiği dipnotlarla bunu tebellür ettirmiştir. Ahmed Refik vesikalara ve belgelere dayanan tarihe roman üslûbunu vermek gibi güç bir işi başarmış adamdır. Ahmed Refik'i ünlü tarihçimiz Mükrimin Halil İmanç şöyle anlatır;

“Beşiktaş'da Valdeçeşmesi'nde doğdu. Babası Sultan Abdülaziz'in vekilharcı Ürgüplü Ahmed Ağa'dır. Memleketlerinde Gürlükçüoğulları diye anılırlardı. İlköğrenimini İstanbul'da, Beşiktaş'da Vişnezade Okulunda yaptı. Sonra Beşiktaş Askeri Rüştiyesini bitirdi. Oradan Kuleli Askerî İdâdisi'ne gitti. Harbiye Mektebi'ne

geçti. Bu okulu da 1898'de henüz 18 yaşında iken birincilikle bitirerek piyade teğmeni rütbesiyle Türk Silahlı Kuvvetlerine katıldı. Yaşı küçüktü, o tarihlerde teğmen rütbesiyle görevde bulunan, çok yaşlı subaylar vardı. Ahmed Refik'in idâdî okulunda ve Harp Okulu'ndaki çalışkanlığı üstlerinin de dikkatini çekmişti. Toptaşı Askerî Rüştîyesi ile Soğukçeşme Askerî Rüştîyesi coğrafya öğretmenliğine tayin edildi. Dört yıl süre ile ilk önce Toptaşı'nda, bilâhère Soğukçeşme Rüştîyesinde derslerine devam eden genç teğmen, 1902 yılında Harp Okulu Fransızca öğretmenliğine nakledildi. 1903'de üsteğmen, 1907 yılında da yüzbaşı oldu. Harp Okulu'nda göreve başlamasıyla beraber gittikçe çoğalan ve genişleyen küçük yazılar yayınlamaya başladı. Bu yıllar içinde günlük ve haftalık gazete ve dergilerde ilk yazılarını gördüğümüz Ahmed Refik, bir süre Tercüman-ı Hakikat başyazarlığını da üzerine aldı. Devrinin başta gelen dergilerinden; İrtikâ, Malumat, Hazine-i Fünun ve Mecmua-i Ebüzzîya'da devamlı makaleleri görülüyordu. 1908'de Meşrutîyet'in ilânı ile beraber, o zamana kadar yaptığı yayınların, çevresinde uyandırdığı ilginin ilk takdirini topladı. Harp Okulu tarih öğretmenliğine tayin edildi. Aynı yıl içinde yeniden tesis edilmiş olan Millet Gazetesi başyazarlığını da yaptı. Bir süre İkdâm Gazetesi'ne geçerek burada fıkra ve tarihi romanlar yayınlamaya başladı.

1325 (1909)'de Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Ceride Şubesine memur oldu. Ve burada Askerî Mecmuanın yayınlanmasını gözdledi. Ve bir yandan da askeri makaleler yayınlamaya başladı. Aynı yıl içinde kurulan Tarih Encümeni'ne üye tayin edildi. 1328'de (1912) Balkan Savaşı sırasında Erkân-ı Harbiye-i Umumiye tarafından sansür müfettişliğine tayin edilen Ahmed Refik Bey, savaşın bitiminde emekliye sevk edilmiştir. 1325 yılında Fransa edebiyat, sanayi kuruluşlarını incelemek üzere giden heyete katılan Ahmed Refik Bey, seyahat süresinde Fransa'nın çeşitli ilim adamları ve politikacılarıyla tanıştı.

Balkan Savaşı'ndan sonra Peyam Gazetesinin edebi nüshalarında tarihi yazılar yazan Ahmed Refik Bey, 1329 (1913)'da medreselere tarih öğretmeni tayin edilmiş, ve Medrese-t-ülvâzîn ile diğer bir medresede hocalık yapmıştır. 1914'de Birinci Dünya Savaşı esnasında yeniden yüzbaşı rütbesiyle silah altına alınmış ve bu kere Sansür Genel Müfettişliği emrine verilmiştir. Hoca, bu görevi esnasında Erkânı Harbiye Riyaseti'nin emirleriyle Türkiye ve Rusya ilişkilerine dair yazdığı yazıların birinde, Kavalalı Mehmed Ali'nin Türkiye'ye ihanetinden sözetmesi hayli tepki uyandırmış ve o vakit sadrazam bulunan Said Halim Paşa'nın emriyle Ulukışla'ya “Arpa-saman” memurluğuna gönderilmiş ve alaylı bir yüzbaşının maiyetine verilmiştir. Ahmed Refik Bey, bir nevi sürgün yeri olan bu yeni görevini de değerlendirmesini bilmiş, Ürgüp ve Nevşehir dolaylarını dolaşarak Nevşehirli Damat İbrahim Paşa hakkında; yerinde, ilk kaynaklardan araştırma yapmak imkânını bulabilmiştir. 1915 yılında Eskişehir Sevk Komisyonu Başkanlığına tayin edilen Hoca, burada bulunduğu sürece; Karahisar ve Osmanlı Devleti'nin ilk kuruluşuna sahne olan yerler hakkında bilgilerini, ilk Osmanlı Hükümdarlarıyla ilgili notlarını çoğaltmıştır.

Birkaç yıldan beri İstanbul'dan ve dost muhitinden

uzak kalan Ahmed Refik Bey, Eskişehir'de şiddetli bir soğuklama ile yatağa düşmüş ora doktorlarının gösterdiği kesin lüzum üzerine İstanbul'a nakledilmiş ve tedavisi sırasında Harbiye Nâzırı —askerlik arkadaşlığı dolayısıyla— Enver Paşa'nın, Refik Bey hakkında Said Halim Paşa'nın kızgınlığını yumuşatması ile İstanbul'da oturması sağlanmıştır.

Ahmed Refik Bey şimdi dünyaya yeniden gelmiş gibidir. Ürgüp, Nevşehir, Eskişehir, Bilecik gibi burcu burcu Osmanlı kokan bu yerlerden toplayıp getirdiği bilgi ve belgelerin artık tezgâhlanma zamanı gelmiştir. Bir yandan da Enver Paşa tarafından Harp Mecmuası'na yazı yazmaya ve eski savaflara ait Hazine-i Evrak belgelerini toplamaya ve incelemeye memur edilmiştir. Aynı zamanda Ordu'ya dağıtılmak üzere Erkânı Harbiye-i Umumiyye'nin emriyle “Tarihte Osmanlı Neferi”, “Yirmibeş Sene Siper Kavgası” benzeri askerlere mahsus kitapçıklar yazmış, bu kitapçıklar Erkânı Harbiye hesabına basılarak orduya dağıtılmıştır.1917'de yayınlanan (Yeni Mecmua) da Köprülüzâde Fuad, Ziya Gökalp, Necmeddin Sadık (Sadak) Beylerle birlikte çalışmış ve tarihi makaleler yazmıştır. Birinci Dünya Savaşının sonlarında Doğu Anadolu'nun geri alınması üzerine Ermenilerin Türklere karşı yaptıkları mezalimi incelemek üzere yabancı gazete muhabirlerinden kurulmuş olan heyete başkanlık etmiş, Batum, Trabzon, Erzurum, Erzincan, Kars, Ardahan ve Artvin bölgelerini dolaşarak Ermeni mezalimi hakkında incelemelerde bulunmuş ve Ahmed Refik Bey'in görgü ve araştırmaya dayanan bu notları, telgraflarla Avrupa'ya duyurulmuştur.

Bu notları bir süre sonra, (İki komite - İki kıtal) ve (Kafkas Yollarında) adı altında iki inceleme dizisi, iki kitap olacak ve tarih kitaplığında yerini alacaktır. Refik Bey; 1334 (1918) yılında Mehmed Arif Bey'in

yerine Osmanlı tarihi Kürsüsüne tayin olundu, ve bir yıl sonra müderrisliğe yükseldi.

(1)

Ahmed Refik tarihin her dalında yüzlerce eser yazmıştır. Burada eserlerinin listesini vermek konuyu uzatacaktır. Ancak Onun Geçmiş Asırlarda Osmanlı Hayatı serlevhası altında yazdığı eserlerden bazılarının ismini yazmakla yetinelim :

Âlimler ve Sanatkârlar

Sultan Cem

Köprülüler

Tesaviri Rical

Bizans Karşısında Türkler

Felâket Seneleri

Samur Devri

Lâle Devri

Kabakçı Mustafa

Sokollu

Kadınlar Saltanatı

Tarihi Simalar

Sadeleştirmesini yaptığımız “Kadınlar Saltanatı” dört kitaptan meydana gelmiştir. Birinci Kitabın konuları şunlardır. Osmanlı Sarayında Bizans prensesleri — Türk Kızları — Hürrem Sultan — Nurbanû Sultan — Safiye Sultan'ın Siyaseti — Handan Sultan — I. Ahmed'in Hasekileri.

İkinci Kitap: Mâhfirûz Valide Sultan — Âkile Hanım

(1) Tarihi Sevdiren Adam Ahmed Refik, Muzaffer Gökman, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İst. 1978, s.15 -18

10

— Orta Camiinde Sultan Mustafa'nın annesi — Genç Osman Faciası — Kösem Valide Sultan ve Dördüncü Murad— Sipahilerin İsyanı.

Üçüncü Kitap: Kösem Sultan — Sultan İbrahim ve Olnci Hoca — Samur Amber Devri — Telli Haseki — Şekerpare — Hubyar Kadın — Sultan İbrahim'in zulümleri — Ocağın İsyanı — Sultan İbrahim'in Öldürülmesi.

Dördüncü Kitap: Kösem Sultan ve Ağalar Saltanatı

— İstanbul ve Anadolu — Saraya Baş Kaldıran bir Toplum — Kösem Sultan'ın Öldürülmesi — Kızlarağası ile Turhan Sultan'ın idaresi — Çınar Vak'ası — Turhan Sultan'ın vefatı.

Ahmed Refik 10 Ekim 1937 yılında öldü. Vasiyeti gereği cenazesi Büyüka'da'ya defnedildi.

Dursun GÜRLEK

11

BİRİNCİ KİTABIN ANA BÖLÜMLERİ

- 1 — Osmanlı Sarayı'nda Bizans prensesleri
- 2 — Türk Kızları
- 3 — Hurrem Sultan
- 4 — Nurbânû Sultan
- 5 — Safiye Sultan'ın siyaseti
- 6 — Handan Sultan
- 7 — Sultan Birinci Ahmed'in Hasekileri
- 8 — Mâfiruz Valide Sultan
- 9 — Âkile Hanım
- 10 —Orta Camiinde Sultan Mustafa'nın Annesi
- 11 — Genç Osman Faciası
- 12—Kösem Valide Sultan ve Dördüncü Murad
- 13 — Sipahilerin İsyanı

13

MALHATUN VE NİLÜFER HATUN

Osman Gazi sıkıntı ve endişe içindeydi. Hiç bir zafer ruhunun ihtiyacını gideremiyordu. Sakarya'nın verimli sahillerini, tekfurların sağlam hisarlarını zapt ediyor, Selçuklu saltanatının düşmanlarına karşı muzaffer oluyordu; fakat yalnız bir emeline, meşru' bir isteğine kavuşamıyordu.

Osman Bey'in siyâsî işlerinden başka, şerefli bir emeli vardı. Genç kahraman. Şeyh Edebâli'nin kızı Mal hatun'la evlenmek istiyor, bu istek onun için temiz bir gaye teşkil ediyordu.

Osman Gazi on yedi yaşındaydı. Siyah saçlarının üzerindeki kırmızı serpuşu, Horasan tacını andıran beyaz sarığı, kara ve parlak gözleri, tatlı esmer rengi Osman Bey'e Irkına has bir asalet veriyordu. Osman Bey bilginlerin meclislerinden zevk alıyor, özellikle Şeyh Edebâli'nin dini sohbetlerinden hoşlanıyordu. Edebâli'nin dilber kızına olan tutkunluğu bu zevke başka bir neşe veriyordu. Osman Gazi Mâlhatun'un sevgisine dayanamıyordu. Aşkını Edebâli'ye acıyor, aldığı red cevabı bütün ümitlerini kırıyordu. Eskişehir hâkiminin oğluna duygularından söz etmesi iki genç arasında rekabet uyandırıyor. Osman Bey Mâlhatun'un aşkıyla kendini her türlü tehlikeye atıyordu.

15

Aşk cesaretini çoğaltıyor, onu zaferden zafere koşturuyordu.

Bir akşam, çok yorgun düşmüştü. Mahrumiyet ruhunu eziyor, Mâlhatun'un hayâli gözünün önünden bir türlü gitmiyordu. O akşam kalbi aşkın elemeleriyle dolu olduğu halde Allah'a duâ etmiş, gece güzel bir rüya görmüştü:

Mehtâblı bir gökyüzü. Edebâli'nin vücudundan ay ışığı kadar parlak bir nur çıkıyor, Osman Gazi'nin göğsüne doğru uzanıyordu. Oradan, birdenbire, taptaze bir ağaç yükseliyordu. Ağaçların ucu bulutlara karışıyor. Dallarından lezzetli meyveler sarkıyor. Sık ve zarif yaprakları bütün dünyayı kaplıyor. Yalnız bir dal, yeşil ve şirin bir dal, kiline gibi eğilmiş, Batıya, Bizans'a doğru sarkıyor. Ağacın ruhu okşayan dallarının altından tatlı, billur bir şırıltı ile ırmaklar akıyor, bahçeleri bağları suluyor. Zümrüt gibi yeşil ovaların ortasında, parlak kubbeli, narin minareli şehirler yükseliyordu. Sokaklara toplanan binlerce insan bu güzel ve cezbedici manzara karşısında şaşkın ve hayran bakıyordu. (1)

Osman Bey şevk ve sevinç içinde uyanmış, Edebâli'ye koşmuştu. Rüyasını anlatmış, saltanat müjdesiyle beraber, Mâlhatun'a da sahip olmuştu.

Artık Osman Bey için yeni bir hayat başlıyordu. Genç kahraman, Mâlhatun'la mutlu bir aile oluşturuyordu. Alaaddin ile Orhan Bey'in doğumu neşesini artırıyor. Beş yıl sonra, babası Ertuğrul'un ölümü Osman Gazi'nin savaşla ilgili vazifelerini büsbütün çoğaltmıştı. Osman Gazi Bizanslıların bütün hilelerine karşı koyuyordu. Kendisini öldürmek için düğüne davet eden Bilecik tekfurundan parlak bir intikam alıyor, düğün evinden Yârhisar tekfurununun kızını, güzel Nilüfer'i kaldırması oğlu

(1) *Solakzâde, s.5*

16

Orhan Bey'i güzel ve vefalı bir kadına, bir eşe sahip ediyordu. Osman Gazi, Selçuklu Devletinin yıkılışı üzerine, padişah olarak seçildiği zaman (699), saltanatını günden güne büyültüyordu. Akçakoca, Konuralp, Gazi Abdurrahman kılıçlarıyla ve güzellikleriyle kaleler ve gönüller fethediyorlardı. Aydos Kalesi bir aşk neticesinde alınıyordu. Hemen her zaferin başında, her galibiyetin neticesinde dilber bir kadın simasının gönülleri sinirlediği görülüyordu.

Aşk ve zaferle kurulan bu asıl aile, kısa bir zaman sonra büyük kayıplara uğruyordu. Osman Bey'in kayınpederi Şeyh Edebâli'nin, bir ay sonra Mâlhatun'un, üç ay sonra

da Osman Gazi'nin ölümü genç Orhan'ı büyük bir üzüntüye sokuyordu. (726) Bütün aile, Alaeddin Bey'le Orhan Bey, ve karısı güzel Nilüfer'den ibaret kalıyordu. Bursa fethinin gerçekleştiği yıl, Osman Bey ailesi için felâket oluşturuyordu. Osmanlı azmi bu felâket karşısında da kırılmıyordu. Alaeddin Bey milletini kanunla, adaletle yükseltmeyi düşünüyor, Orhan Gazi babasının nasihatlerini gözünün önünden ayırmıyordu.

Kurt olup girme sürüye Arslan ol bakma geriye Çâr edip haydi çeriye Dil geçidini hisar yap

İznik şehrine hor bakma Sakarya suyu gibi akma İznikmîdi al bakma Her burcunda bir hisar yap

17

Osman Ertuğrul oğlusun Oğuz Karahan neslisin Hakk'ın bir kemter kulusun İslâmbol'u al gülzâr yap

ihtarını cesur hükümdar daima düşünüyor. Kısa bir zaman içinde, Bursa ovasında, küçük ve zarîf bir başkent meydana geliyordu. İznik ve İzmid bu başkent etrafında, sakin ve bahtiyar bir belde teşkil ediyordu. Nilüfer Hatun köprüler yaptırıyor. gölgelik ağaçlar, sarışın çiçekler altından aheste ve kokular saçarak akan sulara güzel adını yadigâr bırakıyordu. Osmancığın kahraman oğlu kaleleri dolaşüyor, genellikle dilber karısı Nilüfer'i İznik'e gönderiyordu. Nilüfer, kocasının bütün misafirlerini kabul ediyor, o sırada Osmanlı yurduna gelen ibn'i Batuta da bu şerefe nail oluyordu. Nilüfer Hatun erkekden kaç-mıyordu. Kocasını siyasi göreviyle meşgul olurken o da en önemli adamları kabul ediyor, onlara izzet ve ikramda kusur etmiyordu.(2) Orhan Gazi'nin ailesi 'emiz ve saf bir Türk hayatı geçiriyordu. Selçukluların cesur varisleri Bursa'yı camilerle ve imaretlerle dolduruyorlardı. Orhan Gazi'nin Nilüfer Sultan'dan üç şehzadesi dünyaya gelmişti. Murad, Süleyman ve Kasım Çelebi. Bütün bu aile içinde zekalarıyla, mertlikleriyle temayüz ediyorlardı. Orhan Gazi Asporça Hatun'la da evlenmiş, şehzade Halil dünyaya gelmişti.Orhan Gazi'nin ailesine Bizans unsuru da karışıyor, Türklerle Bizanslılar arasında bağlar kuruluyordu. Âdet ve anelerde, aile hayatında, saf, merdane bir Türklük hüküm sürüyordu. Orhan Gazi'nin adaleti bütün rumları cezbe etmişti. Alay alay Müslüman olanlar, at yarışlarıyla ve parlak oyunlarla karşılaşılıyorlardı.

(2)“Alâeddin Es Sultani ki benimle beraber mezkûr hatunun yanına gitti. Müşariinileyha İkrâm etti. Ziyâfet çekti. İhsan etti.” İbn-î BatutaSeyahatnamesi

Orhan Gazi'nin adamlarına Nilüfer Hatun da amirlik ediyordu.(3)Osmanlı hâkimiyetine girenler derhal Türklük âdetleriyle kaynaşıyorlardı.

Orhan Bey'in namuslu tebeası tarlalarında çalışıyorlar, ciddi ve kanaatkar bir hayat geçiriyorlardı. Yoğurt, bal, peynir, üzüm, meyve ve sebze, bu yiğit milletin başlıca gıdasını teşkil ediyordu. Bütün tebea, arazi sahipleriyle, onların yanında çalışan hazarî çiftçilerden, seferi askerlerden oluşuyordu. Her fert hakanına itaat ediyor, kılıçla aldığı yerleri ekiyor, hükümete ösrünü veriyor, seferde malının derecesine göre asker çıkarıyordu. Keşiş dağının yeşil eteklerinde oturan Türk hanedanı adaleti

ve necabetiyle komşularından ayrılıyordu. Başta Orhan Gazi, güzel sîması, çatık kaşları, geniş omuzları, merdane vakarı, gönül çekici burma sarığı ile beyaz külâhlı, genç ve dinç tebeası arasında kendini gösteriyordu. Genç hakan, kardeşinin ve bilginlerinin yardımıyla ordular teşkil ediyor, kıyafetler tayin eyliyor, sikkeler bastırıyordu. Osmanlı başkenti nizamıyla, kanunuyla, adaletiyle günden güne kuvvetleniyordu. Ötede, mavilikler içinde, denizin ortasında, işvekâr Teodora'larının, kanlı İhtilâllerinin hatıralarını saklayan ihtiyar Bizans, facialarla dolu bir geçmişin günah yükleri altında eziliyor, yıkılıyordu. Beride Bursa'nın beyaz minareleri, mavi kubbeleri, çiçekli ağaçları altında, ruh okşayıcı zemzemelerle akan sular, yaldızlı şadırvanlar gönüllerde ferahlık ve rahatlık meydana getiriyordu. Güzel Nilüfer'in adını alan sâkit nehir, sürmeli gözler gibi gülen gelincikler, mavi ve sarışın, pembe renk çiçeklerle dalgalanan çayırın ortasından akıyor, kıyılarında yükselen ağaç dallarına sarılan asmaların tazeliği bakışları sinirliyordu. Çiçekli dağ

(3) İbn-i Batuta Seyahatnamesi

18 19

eteklerinden billur sular fışkırıyor, Renk ve ışık nazarları zevk ve mûsiki kulakları okşuyordu. Bu mavi ve yeşil nâmütenahilikler ortasında, genç yiğitlerin, dilber Türk kızlarının dolaştıkları, her tarafta misafirperverlik ve fazilet duygularının hüküm sürdüğü görülüyordu. Hakanın bile, imaretlerde, halkının fakir ve kimsesiz olanlarına, kendi eliyle çorba dağıttığı iştiliyordu.

Kanun ve adalet Osmanlı Devleti'nin kuvvetini arttırıyordu. Bizans'ın zalim ve diktatör memurlarından yılan halk kendi istekleriyle Orhan Gazi'ye tabi oluyorlardı. Bizans bu taze ve asil hükümete karşı, on yüzyıllık kötü idarenin uğursuz neticelerini gösteriyordu. Orhan Gazi'nin kuvveti Bizans imparatorlarını da emrine boyun eğdiriyordu.

BİZANS'TA ENTRİKALAR

Bu sırada Bizans imparatoru II. Andronitos ölmüştü. Oğlu, on yaşındaki Yuannis Paleologos'a saray nazırı Yuannis Kantakuzinos vasi tayin edilmişti, Fakat patrikle saray nazırlarından Apukavikos bütün nüfuzu, ellerine almak istiyorlar, Kantakuzinos'u vatan haini olmakla suçluyorlar, neticede isyan etmesine sebep oluyorlardı. (4)

Kantakuzinos bu suçlama üzerine kendisini Yuannis Paleologos'a saltanat ortağı ilân etmiş, o zaman, düşmanlarıyla Kantakuzinos arasında kanlı bir savaş meydana gelmişti. Bizans tacını giymek isteyen iki rakip, köhne imparatorluğun hâkimiyetini elde etmek için kuvvetli hükümdarlara paralarını ve kızlarını peşkeş çekmekten geri durmamışlardı. Genç imparatorun annesi, Andosavo ile nazır Kantakuzinos saltanattan bir diğeri mahrum etmek için her türlü fedakârlığa katlanmaktan çekinmiyorlardı.

(4) Tarihi Devlet-i Osmaniye, s.108

Anna, Sırbistan kralına başvuruyor, Kantakuzinos'u teslim ettiği takdirde, kızını oğluna, Hıristopolis'e kadar bütün Makedonya'yı kendisine vereceğini vaad ediyor, Anadolu'daki Bey'lerin de yardımını elde etmekten geri durmuyordu.

O zaman Türkler kabile kabile Trakya'ya geçiyorlar, dost düşman bütün Bizans teb'asını, boyunlarında ipler, Kostantiniyye surlarına kadar sürülmüyorlardı. Anna, tebasını mahveden mütteliklerini, memnun ve mesrur, kabul ediyor, saltanat hırsı uğrunda milletini feda etmekten çekinmiyordu. Bizans halkının şikâyetine kulaklarını tıkıyor, surlar önünde sefil ve perişan inleyen ahaliye zerre kadar merhamet göstermiyordu. Binlerce tebanın esareti, Anna'nın ecnebi ve haris kalbinde merhamet hissi uyandırmıyordu. Anna gözdelerine vücudunu teslim ediyor, nihayet Apukavikos'un zulümleri halkı isyan etmeye mecbur ediyordu. Apukavikos sokağa muhafızlarla çıkıyor, ihanetinin cezasından korkuyordu. Fakat bir gün, zulüm ve istibdat için yaptırdığı hapisaneleri gezerken, pür galeyan bir hücum ortasında parça parça ediliyordu. Anna bu cinayetin intikamını teb'asından alıyordu. Apukavikos'un parayla, şarapla sarhoş olmuş adamları, sokaklara fırlıyorlar, ellerine geçen mazlumları öldürüyorlar, kestikleri elleri ve kanlı başları kargılar üzerinde, sokak sokak gezdiriyorlardı.(5)

Bizans'ta bu zulümler yapılırken Kantakuzinos Sırp'ları, Bulgar'ları, Aydın Bey'i, Umur Bey'i imdadına çağırıyordu. Anna'nın efil-i salib'i Aydın taraflarına hücum ettirmesi Umur Bey'in cesaretini kırmıyordu. Kantakuzinos'un karısı İrini, Umur Bey'i Dimetoka'da kabul ederken, Anna'nın zulümlerinden nefret eden Bizans halkı da Kantakuzinos'un tarafını tutuyordu. Türk kuvveti imparatorların, saltanat iddiacılarının heveslerini kursaklarında bırakıyordu.

(5) Şardil, Bizans Tasvirleri c.2 s.262

21

Türkler artık İstanbul'da nüfuz sahibi olmuşlardı. İstedikleri zaman geliyorlar, saraya girip çıkıyorlar, Bizanslılara karşı hâkim sıfatını takınıyorlardı.

Kantakuzinos, Paleologos'a saltanat ortağı olur olmaz, onunla da barışıyor, genç imparatora kızlarından birini veriyordu. Bizans'ta iki hükümdarın aynı zamanda saltanat sürmesi usûlü, artık dahili fitnenin uzamasına meydan vermiyordu.

Orhan Gazi bu siyâsî mücadelelere yabancı kalmak istemiyordu. Onun için iki yol vardı: Ya Yuannis Paleologos'un annesi Anna'nın, yahut Kantakuzinos'un tarafını tutmak. Orhan Gazi Anna'nın ırkını, Lâtinlere olan eğilimini biliyor, Kantakuzinos'la ittifaktan daha ziyade fayda görüyordu. Bu arzuya Kantakuzinos da uymuş, kızı güzel Teodora'yı vermek şartıyla Türklerin gücünden istifade çaresine bakmıştı.

Fakat, iki millet arasında çok önemli farklar vardı. İhtiyar Orhan'ın genç hükümeti ile dilber Teodora'nın yillanmış saltanatı, birbirinden âdet ve ananeler, içtimaî ve iktisadî hayat bakımından çok ayrılıyorlardı. Osmanlıların sade, daima üstün maişetleri karşısında, Bizans'ın zaruret içindeki gururu, sefalet içindeki debdebesi büyük bir tezat teşkil ediyordu: Ayasofya'nın, Hora kilisesinin, yaldızlı tavanları ve kubbeleri, Hipodrum'un fersude sütunları, sarayların parlak ve göz kamaştırıcı mozayikleri muhteşem bir mazinin hazin eserleri şeklinde temaşa ediliyordu. Marmara

sahillerinin mavi durgun suları üzerinde beyaz akisler bırakan âbideler şehrin azametini artırıyor, berrak ve güneşli bir sema altında köhne mazgallarıyla yükselen surlar Bizans'ın görünüşte mağrur, gerçekte zayıf halkında refah ve emniyet hisleri uyandırıyor. Bizans devlet adamları bu bozuk muhit ortasında boş ve kof debdebesini açığa vurmaktan geri durmuyordu.

22

Bizans saraylarının facialar gören, aşklara sahne olan salonlarında harem dairelerinin renkli, nakışlı ve yaldızlı odalarında, uzun sırmalı etekler, ipekli ağır elbiseler, yaldızlı serpuşlar görülüyordu. Fakat bu parlak, baş döndürücü merasim ortasında, eski mücevherlerin parıldadığı, eski altınların gözler kamaştırdığı görülmüyordu. İmparatorun taçlarının ve elbiselerinin üzerinde halis altınlarla mücevherler yerine, şimdi yaldızlara batırılmış levhalar, yalancı taşlar fark ediliyor, eski altın ve gümüş kaplara karşılık toprak ve madenî kaplar saray salonlarını dolduruyordu.(6)Teodora, Bursa sarayının âsûde odalarına bu yıkılmaya meyletmiş muhit içinden ayrılıp geliyordu.

Orhan Gazi'nin evliliği siyasî bir maksada dayanmaktaydı. Teodora gayet genç, Orhan Gazi altmış yedi yaşındaydı. Türkler muzaffer hakanın bu hareketini siyaseten tasvip ediyor, genç karısı için parlak düğünler yapmaktan geri durmuyorlardı. Gelini almak için otuz gemiden meydana gelen bir donanma gönderiyor, yüzlerce Türk süvarileri, Bizans'ın genç dilberlerini Silivri'ye getiriyorlardı. Düğün merasimi, Silivri'de, Türk usulüncü, yapılıyordu. Düğünde Teodora'nın babası Kantakuzinos, annesi irini, sarayın en önemli adamları hazır bulunuyordu. Teodora sırmalar ve ipekler içinde, yüksek bir taht üzerine oturmuştu. Tahtın etrafında, altınlarla ve ipeklerle süslenmiş bir perde görülüyordu. Teodora'nın babası at üzerindeydi. Kantakuzinos'un işareti üzerine perde indiriliyor, Teodora'nın yumuşak ve nazik sîması, parlak sırmalar içinde, bir çiçek gibi, meydana çıkıyordu. Etrafta, hadımağalarının ellerinde meşaleler yanıyor, saray çalgıcılarının sesleri ortalığı çınlatıyordu. Özellikle düğün için bestelenen şarkılar aşk ve şevkle söyleniyor, mutluluklar dileniliyordu.

Daha sonra ziyafetler veriliyor, Türk büyükleri halılar

(6)Şardil, Bizans Tetkikati, s.226

23

üzerine oturmuşlar, zevkle yemek yiyorlardı. Nihayet merasim bitiyor, Teodora ailesine veda ediyor, birkaç dakika sonra Osmanlı gemilerinin mavi suları yararak Marmara sahillerinin kırmızı ufuklarına doğru uzaklaştığı görülüyordu. (7)Türklerle Bizanslılar arasında ilk akrabalık böylece meydana gelmişti, Orhan Gazi yabancı hükümdarların kızlarıyla siyasî evlilikler yapıyor, hâkimiyetinden komşularını faydalandırıyor, aynı zamanda siyasetini belli ve kesin düsturlara göre idare ediyordu. Bu evliliği müteakip kayınpederinin tahta çıkışını tebrike gidiyordu.

Orhan Gazi Üsküdar'a geldiği zaman, Kantakuzinos bir kadirga'ya binmiş, damadını parlak bir şekilde karşılamıştı. İki hükümdarın bir araya gelmesi çok samimi olmuştu: Orhan Gazi Üsküdar'da günlerce kalıyor, kayın-pederiyle birlikte ava

gidiyordu. Hemen her gün ziyafetler veriliyordu. Orhan Gazi ile imparator bir sofrada, Orhan'ın Nilüfer ile Asporça Hatun'dan olan dört oğlu diğer bir sofrada yemek yiyorlar. Ziyafete Türklerle Bizans büyükleri de katılıyor, hepsi birden yerlere serilen halılar üzerinde zevk ve samimiyetle yemek yiyorlardı. İmparator, kızı Teodora ile Orhan'ın şehzadelerini alıyor, İmparoteriçe İrini ile diğer kızlarının yanına, şehre götürüyor, birkaç gün sonra kıymetli hediyelerle uğurluyordu. Altı yıl sonra (757) şehzade Halil'in macerası Orhan Gazi'yle diğer imparator Yuannis Paleologos arasında da akrabalık meydana getiriyordu. Şehzade Halil kendisine has olarak verilen Gemlik sahillerinde bir balıkçı kayığı ile gezintiye çıkmış, Foça korsanlarına yakalanmıştı. Bu felâket ihtiyar Orhan'ı çok üzmüştü. Nihayet şehzade Halil'in yeri haber alınmış, korsanlara karşı karadan ve denizden intikam alınamayacağı anlaşılmış, Bizans imparatoruna başvurmaktan başka çare kalmamıştı.

(7) Kantakuzinos, c. 2.s.588

24

Yuannis Pleologos, Orhan Gazi'ye yaranmak için, bu teklifi derhaf kabul ediyordu. Donanmalar hazırlıyor, müzakerelere girişiyor, genç şehzadeyi bin türlü zorluktan sonra, kurtarmayı başarıyordu.

Şehzade Halil'in Bizans'a girişi çok parlak olmuştu: İmparatorundan bin türlü iltifatlara nail olan şehzade Halil, Bizans halkından da samimi alkışlar görüyordu. Kendisini seyre gelen halk arasında, imparatorla yan yana, at üzerinde geçiyor, saraya imparatorun oğullarıyla biraderlerinden başkasının atla girmesi âdet değilken, imparator şehzadeyi at üzerinde saraya sokuyor, harem dairesinin en güzel salonunda istirahat ettiriyordu. Salonda, Yuannis Paleologos'un karısı, şehzade Halil'in üvey teyzesi Eleni bulunuyordu. Şehzade Halil Eleni'ye teşekkürler ediyor, kocasının lütufkârlığına karşı minnettarlık gösteriyordu.

Yuannis Paleologos, şehzadeye dairesinin yanında bir köşk ayırttırmıştı. Şehzade bu süslü köşkte müreffeh bir şekilde yaşıyor, daima yeni bir elbise ile gezmeye çıkıyordu. Her gününü hamamlarda, ziyafetlerde, eğlencelerde geçiriyor, imparatorla imparatoriçenin kıymetli hediyelerine nail oluyordu. İmparator damadına olağanüstü bir şefkatle bakıyordu. O sırada iki yaşında bir çocuğu ölmüş, imparator damadının neşesini kaçırmamak için bir günden çok matem tutturmamıştı. Ertesi gün eğlencelere, zevklere eskisi gibi devam edilmişti. İki gün sonra da, Şehzade Halil'e nişanlısı İrini'yi takdim etmişti.

İmparator bu nezaketlerden sonra damadını parlak bir alayla vatanına götürüyor, İzmir'de gösterişli düğünler yapıyordu. **(8)** Çalgılar çalınıyor, Türk köylülerinin, şehzadelerine hürmeten, sığırlar ve davarlar, getirdikleri görülüyordu.

(8) Korîguras, c.2.s.290

25

Orhan Gazi bu şekilde Bizans hanedanını hakimiyeti altına alıyor, Bursa sarayında adaletli bir saltanat sürüyordu. Sarayda kadın güzelliğinin iradeyi ortadan kaldıran tesirleri görülüyordu. Bizanslı prensesler Osmanlı saraylarında dinlerini muhafaza

ediyorlar, ailece düşüp kalkıyorlar, iffet ve ahlâka hanel getirmiyorlardı. Bursa saraylarında kadın desisesi, kan lekesi görülmüyordu. Bizans'ın kumral güzelleri, Bursa'nın pürâhenk suları, rengârenk çiçekleri arasında büsbütün rahatlıyorlardı.

26

Murad Hüdavendigâr zamanında Bursa sarayı sadeliğini ve temizliğini yine muhafaza ediyordu. Komşu hükümdarlardan kız almak âdeti yine devam ediyordu. Sultan Murad'ın karısı Gülçiçek Hatun, bilhassa güzelliğiyle, ahlâkı ile kendimi gösteriyor, oğlu Bayezid'e Germiyanzâde Yakup Bey'in kızı Devletşâh Hatun'un alınmasını uygun görüyordu. (9)

İki hükümdar ailesi akrabalıklarını kuvvetlendirmek için parlak bir düğün yapıyorlardı. (778) Sultan Murad, tabiiyetinde bulunan bütün emirleri ve sipahileri davet ediyor, Bursa'da, baharın tatlı bir gününde, düğün merasimi yapıyordu. Müslüman hükümdarların hemen hepsi Bayezid Bey'in düğününe elciler, hediyeler gönderiyorlardı.. Osmanlı kahramanı Evrenos Bey'in hediyeleri, gösteriş ve kıymet bakımından, hepsine üstün geliyordu. Evrenos Bey gayet güzel yüz köle ile, yüz cariye hediye ediyor, en önde giden on köle ellerinde altın tabaklar dolusu gümüşler, seksen köle de gümüş şamdanlar, maşrabalar, parlak leğenler ve ibrikler taşıyorlardı. Osmanlı Türklerinin servetine bu hediyeler parlak bir misal teşkil ediyordu. Hükümdarlardan gelen elçiler bu debdebe ve servete hayran oluyorlardı. Murad Gazi düğün hediyelerinden hiç birini kendine ayırmıyordu: Evrenos Bey'in hediyelerini Mısır Sultanına, Mısır Sultanınınkini Evrenos Bey'e veriyor, geri (9)*Devlet Hatun, Bursa'da Yeşil Cami civarında gömülüdür.*

27

kalanını da alimlere ve emirlere taksim ediyordu. Yine o gün kızı Nefise Hatun'u Karaman oğlu Ali Bey'e nikahlıyordu, Bu evlilikler neticesinde Kütahya, Simav, Eğrigöz ve Tavşanlı kaleleri Osmanlılara cihaz olarak intikal ediyor, gelini almak için kadınlar ve erkekler gönderiliyor, kadınlar gelini, erkekler de kaleyi teslim alıyordu. Bu şekilde, Germiyan Eyâleti de Osmanlı memleketine katılıyordu.

Murad Gazi Müslüman hükümdarlarla akrabalık kurduğu gibi, Bizans imparatoruyla da münasebet tesisinden geri durmuyordu. On bir yıl sonra (789) Bizans imparatorunun birer kızını kendisine ve oğlu Bayezid Bey'le Yakup Bey'e almak istiyor, bu sırada Timurtaş Paşa'nın Bosna içlerinde uğradığı hezimet neşesini kaçırmıyordu. Bulgar kralı Şişman'ın despot Kostantin Drağaç'tan dul kalan hemşiresi prenses Tamara ile evlenmesi Murad Gazi'nin bu husustaki tavrını gösteriyordu.

Yıldırım Bayezid zamanında saray ahlâksızlıkları bütün fecaatiyle başlıyordu. Yıldırım, kardeşi Yakup Çelebi'yi taç ve taht uğrunda Kosova ovasında öldürüyor, saltanatını zevk ve sefahetle lekeliyordu. Sırbistan kralının kız kardeşiyle evlenmesi (10) zevke eğilimli olan ahlâkını büsbütün bozuyordu. (790) Meliça, güzelliği ve dayanılmaz işveleriyle Yıldırım'ın iradesini elinden alıyordu. Ömrünü savaşlarda geçiren cesur padişah, Meliça'nın etkisiyle içkiye alışıyor, sarayını iç oğlanlarıyla dolduruyordu. Bursa sarayı, Yıldırım zamanında güzellerle dolu içki meclisi halini

alıyordu. Yıldırım, Rumlardan, Sırlardan, Bulgarlardan, Macarlardan alınma genç çocuklar ortasında, içkinin tesiriyle sermest, hükümet işlerine bakamıyor:
(10)Peçevî,c.1.s.14

28

*Yari rind-i zamanedir sandım
Bahs-i vaslı teranedir sandım
Ehl-i hicrâne fitne-i ağyar
Ortada bir bahanedir sandım
Göz ucuyla kıyın kıyın bakışı
Dil alıp kasd-ı cânedir sandım*

teranesiyle demsaz oluyordu. Yıldırım bu zevk ve sefa âlemlerinde de servet ve debdebesini gösteriyor, kadife elbiseler ve sırmalar içinde, ecdadının zaferlerde kazandığı ganimetleri israf ediyordu. Osmanlı sarayı süse püse Yıldırım zamanında boğuluyordu. Bayezid'in sefihane yaşayışına veziri Ali Paşa'nın da büyük etkisi olmuştu. Ali Paşa, Yıldırım'ı teşvik ediyor, “şarabın tevbe ile tesirsiz hale getirileceğini” anlatıyor, diğer taraftan halk kadıların, memurların istibdadı altında inliyordu. Sonunda halkın bölük bölük şikâyete gelmesi Yıldırım'ı ve zevkperest vezirini uyandırıyor.

Yıldırım'ın içkiye olan düşkünlüğü devrinin âlimlerini de üzümüştü. Emir Sultan Ulu Camii ziyarete gidiyor, orada padişaha rast geliyor, camii her köşesine birer meyhane yapılmasını tavsiye ediyordu. Yıldırım'ın hayret ve taacübü üzerine:

— Allah'ın evi olan kalbinizi niçin haramlarla ve yasaklarla doldurursunuz? diyordu. Yıldırım o günden itibaren içkiye tövbe ediyordu.

Yıldırımın oğulları, saray hayatına giren bu âdete ister istemez devam ediyorlardı. Timur'un elinde, esaret altında ölen babalarının tahtı etrafında çarpışan şehzadeler, Edirne saraylarının hamamlarından çıkmak istemiyorlar, ihtar ve nasihatten etkilenmiyorlardı. Şehzade Musa Çelebi, Edirne'ye kardeşi Süleyman Çelebi üzerine yürüdüğü zaman, Süleyman Çelebi hamamda içki ve safa ile meşgul,

29

gözleri dönmüş, kendisine felâketin yaklaştığını hatırlatan emektar adamlarını azarlıyor, en güvenilir adamlarının sakalını tıraş ettirerek rezil ediyordu. Yıldırım'ın Osmanlı saraylarına soktuğu ahlâki bozukluk, kendisinden sonra gelenlerin karakterine göre revaç buluyordu.

30

Celebi Sultan Mehmed zamanında, Bursa sarayında, sükûn ve sükunet meydana gelmişti. Timur tehlikesi kimsenin aklından çıkmıyordu. Dahili islahatın lüzumu, harici meşguliyetlerin artması saray hayatında ciddiyet hasıl ediyordu. Sultan Mehmed Zülkadiroğullarının kızıyla evleniyor, kızı Selçuk Sultan iffet ve faziletiyle kendini gösteriyordu. Bursa sarayı Orhan Gazi zamanındaki millî ve sade şeklini yeniden kazanıyordu.

Oğlu II. Murad da babasının eserine tabi oluyor, İsfendiyeroğlunun kızı Hatice Alime Sultan'la evleniyor, (11) Selçuk Sultan'ı Karaca Paşa'ya diğer hemşirelerini Mahmud Celebi ile İsfendiyerzâde Kasım Bey'e nikahlıyordu. (828) Fatih Sultan Mehmed, İsfendiyaroğlunun kızı Hatice Mime Sultan'dan dünyaya gelmiş, Hovand Hatun Fatih'e süt nine tayin edilmişti. İkinci Murad Sırp prensesi Mars'a ile de evlenmiş (12) ahlâk ve adetlerinde büyük bir iti-ial göstermişti. (13) İkinci Murad faziletli ve bilgili, zarif ve rind meşrep biriydi. Genellikle şiirle meşgul olurdu:

(11) *Evliya Çelebi Cild 1, s. 106*

(12) *Peçevî, c.1, s.14*

(13) *Peçevî, c.1, s.354*

31

Saki getir, getir yine dünkü şarabımı

Söylet dile, getir yine cenk ve rübabımı

Ben var iken gerek bana zevk ve bu safa

Birgün gele ki görmeye kimse türabımı

Kıt'asıyla meşrebini tasvir eden padişah ;

Uykuda dün gece canım gibi canan gördüm

Ten-i efserde de kalmış eser-i can gördüm

Leblerin hasta iken ağzıma aldım billah

Ey tabib dil ve can derdime derman gördüm

Nâgehan ben bu gece kadre erip kaplıcada

Bir gümüştten yapılı serv-i hıraman gördüm

gazeliyle ne kadar duygulu ve güzelliğe düşkün olduğunu gösteriyordu.

İkinci Murad'ın kız kardeşi Selçuk Hatun Sultan, Karaca Paşa'yla yirmi yıl yaşamış, Paşa'nın Varna savaşında şehid olması üzerine bu evlilik sona ermişti. Selçuk Hatun bütün vaktini hayır eserlerine ayırmıştı: Bursa civarında Mihraplı Köprü'yü yaptırmış, (870) kardeşi Fatih Sultan'ın parlak zaferlerini görmek mutluluğuna erişmişti. (14)

Fatih, yirmi iki yaşında, İstanbul'u alarak hayatının en parlak devrini yaşamış, bütün hükümdarların kendisine baş eğdiğini görmüştü. Fakat:

Saltanat tacına baş eğmez, kabul itmez serîr

Sana bin canüe kuldur, özge sultandır gönül

(14) *Peçevi, c.1, s.14*

32

gibi ince fikirler, derin duygularla manevi meziyetler arayan genç padişah önceki validesi Mariya'nın çocuğunu boğdurmak gibi bir çelişki göstermiştir. (15)

Mariya, Sultan İkinci Murad'ın ölümü üzerine, elli yaşında, babasının Sırbistan kralı Corc Brankoviç'in yanına gelmişti, ikinci Murad'la 847 yılında evlenen genç Sırp dilberi Kömen hanedanındandı. Validesi, Trabzon imparatoru Kaluyan'ın hemşiresinin kızıydı. Fatih Mariya'yı vatanına gönderdikten sonra, Bizans imparatoru

onunla evlenmeye karar vermişti. Gerçi daha iki prenses, Trabzon Kralının kızı dilber Katerin ile Gürcistan kiralının kızı da vardı; fakat imparatorun vekili Franez, Mariya'yı tercih etmişti. Nihayet gerek Mariya'nın red cevabı, gerek Bizans saray erkânından bazılarının engel olması bu teşebbüsü sonuçsuz bırakmıştı.(16) Bunun üzerine Franez, askerler, doktorlar, ve muzikacılardan mürekkep bir topluluk ile Anadolu'ya gelmiş, Trabzon Kralının kızıyla Gürcistan Kralı'nın kızlarından ikincisini tercih etmişti.Trabzon kralının kızı dilber Katerin de Uzun Hasan ile evlenmişti. Franez güze! gürcü kızını almak için çok fazla zorluklarla karşılaşmıştı. Babası, evvela kızma hiç cihaz vermemiş, cihazı erkekten istemişti. Fakat imparatorun talip olması hoşuna gittiği için nihayet kızına, Kostantiniyeye gideceği sırada, avuçlar dolusu para, gümüş ve altın kaplar, inci gerdanlıklar, altın kakmalı evani, sırma işlemeli kumaşlar hediye etmiş, İstanbul kuşatması üzerine, kızın Kostantini-ye'ye gelmesi mümkün olmamıştı.İmparator, Fatih'in önceki validesini almadan Fatih imparatorun başkentini almış, kudret ve nüfuzu ile çağlara hâkim olmuştu.(17)Fatih sarayını güzel kadınlarla, en zarif sanat eserleriyle

(15)Cem Sultan, s. 3

(16)Schlumberger,İstanbul'un Muhasarası ve zaptı s.17

(17)Şarldil, Bizans Tasvirleri, c.2.s.288

33

dolduruyordu. Şiir ve sanata olan düşkünlüğü güzele karşı meylini artırıyor. Fakat memleketin selâmetini muhafaza için aşkına daima hâkim oluyordu. Rum güzelleri Osmanlı Sarayı'nın zarif odalarına renk veriyorlardı. Fatih Venedik'ten ressam Bellini'yi getiriyor,(18) kendi resmi ile beraber birçok kadınların' resmini yaptırıyor, sarayın duvarlarını bunlarla dolduruyordu. Fatih zamanında kadınlar yüzlerini örtmüyorlardı. Yalnız başlarını örtüyorlar, yüzlerini ve zilletlerini gösteriyorlardı. Hanımlar arasında da şairler yetişiyordu. Kastamonu'lu Zeynep bu devirde şiirle kendini gösteriyordu. Zeynep ilim ve fen görmüş, musikiyle de meşgul olmuştu.

Şehâ bu sureti zîba sana Hak'tan inayettir

Sanırsın Sûre-i Yûsuf cemalinden bir âyettir

Senin hüsnün, benîm aşkı, senin çevrin, benim sabrım

Demadem artar eksilmez, tükenmez bînihayettir

kıt'asıyla duygularındaki inceliği isbat eden Zeynep hanım;

Keşfet nikâbını yeri göğü münevver et

Bu âlemi onasırı firdevsi enver et

Depret lebini cûşa getir havz-ı kevseri

Anber saçını çöz bu cihanı muattar et

diyordu.

Fatih Sultan Mehmed'in karısı, Gülbahar Sultan'dı, Amasya'da Enderun Camisinin idaresi için birçok vakıflar kurmuştu.(879) Fatih'in Gülbahar Hatun'dan ikisi büyük, biri küçük üç kızı olmuştu. Oğlu Bayezid, Emir Bey'in kızı Sultan Hatun'la, daha sonra o da başka bir Gülbahar

(18)Ahmed Refik, Fatih Sultan Mehmed ve Ressam Bellini.

34

Suiton'ia evlenmişti. Sultan Hatun, Amasya'da mükemmel bir Dâr'ül Kurra yaptırmıştı. Bayezid'in bir kızı, Hatice Sultan dünyaya gelmiş, inşa ettirdiği camie sultan hamamını gelir kaynağı yapmıştı. Fatih'in ölümü iki Gülbahar'ı da elem ve keder içinde bırakmıştı. Bayezid'le Cem'in saltanat kavgaları sarayı daima meşgul etmişti. Sultan Cem kardeşinin saltanatını çekemiyor;

Sen bister-i gülde yatasın şevk ile handan

Ben kül döşenem külhan-ı mihnette sebep ne?

diye isyan ediyor, Anadolu sahalarında kardeş mücadeleleri görülüyordu. Nihayet Cem Sultan, yaşça en büyükleri, Selçuk Sultan Hatun'a müracaat etmiş, Anadolu'nun kendisine bırakılmasını söylemiş, Selçuk Hatun'u Mevlâna İyas ve Ahmed Celebi ile birlikte kardeşine göndermiş Selçuk Sultan'ın yalvarmaları hiç bir fayda vermemişti. Sultan Bayezid bölünmenin zararlarını anlatmış, bu red cevabı Cem'in felâketiyle sonuçlanmıştı.

Cem'in annesi, oğlunun bedbaht hayatı karşısında çok üzülmüştü. Fransa'nın ücra köşelerinde, Sava şatolarında, Roroa'nın Sentani kulesinde, kalbi aşk ve tahassürle yanan oğlundan içli mektuplar alıyor, Bedbaht elemleriyle Cem'in:

Senin hicrin beni zâr etti, Sıdk ile helâl eyle

Bu hasret hoşre kaldı, idelim sabr ve şekîb ancak

kalbi yaralanıyordu. Sultan Cem'in duyguları, Avrupa saraylarının arasında haberleşmelere sebep oluyor, paralar gönderiliyor, zehirlerden söz ediliyor. Nihayet bîçare Cem' in gurbet köşelerinde ölümü bu ihtiraslara da son veriyordu.(900)Cem'in kız kardeşiyle beraber Mısır'da yaşayan talihsiz annesi de bu sıcak iklimlerde son nefesini veriyordu.

İkinci Bayezid'in bir karısı da Bülbül Hatun'du. Bu hatun'dan Şehzade Ahmed dünyaya gelmişti.

35

Bülbül Hatun Amasya'da Hatuniye Mektebi'ni yaptırmış, bir cami, bir de İmarethane kurmuştu (910)Oğlu Şehzade Ahmed de Gülçiçek Hatun'la evlenmişti. Gülçiçek Hatun da Amasya'da önemli hayır eserleri yaptırmış, orada ölmüş, Gülçiçek Türbesi'ne gömülmüştü.(19)

Bayezid zamanında eski devirlerin parlak zaferlerinden eser görülmüyordu. Fakat şiir ve edebiyat durmadan ilerliyor, Mihrî Hatun gibi şairler Türk kadınları arasında yüksek bir mevki alıyordu. Amasya'nın bu içli şairesi;

Ben umardım ki, seni yâr-i veîâdar olasın

Kim bilirdi ki, seni böyle cefakâr olasın

Bed dua etmezem amma ki, Hûda'dan dilerim

Bir senin gibi cefakâra havadar olasın

şikayetiyle aşkının talihsizliklerini anlatıyor, devrinin şiir üstadı Necati'ye nazireler inşâd ediyordu.

Hâbtan açtım gözüm nâgâh kaldırdım seri

Karşıma gördüm durur bir mâhçehre dilberi

***Talihim saad oldu yahut kadre irdim galiba
Kim mahallem içre gördüm gece doğmuş müşteri
Gözümü açıp yumunca oldu çeşmimden nihân
Şöyle teşhis eylerim, kim ya melektir, ya peri***

gazeli Divanının en güzel parçalarından birini oluşturuyordu. İkinci Bayezid şiirden hoşlanır, şehzadelerini de aynı hisle terbiye ederdi. Oğullarından Korkud ile Selim şiirde cidden ilerlemişlerdi. Kahraman Selim, gençlik zamanlarını Trabzon'da geçirmişti. Burada, oğlu Süleyman'ı,Beşiktaş'da gömülü Yahya Efendi'nin annesi emzirmiş, bu şekilde aralarında süt kardeşlik meydana gelmişti.(20)

Fakat Selim, saltanatı da, siyaseti de, alt-üst edecek, Osmanlı Devleti'ne başka türlü cereyan verecek bir kabiliyetin sahibiydi.

***İttihat etmezse millet dâğ-ı dar eyler beni
Kûşe-i kabrimde hatta bîkarar eyler beni***

beyti ile bütün siyasetini özetleyen genç Selim, saltanatı babasının elinden almış, kardeşlerinin cesetleri üzerinden Osmanlı tahtına çıkmıştı. Nilüfer Sultan'ın zarif odaları, boyunları boğulmuş şehzade cesetleriyle dolmuştu. Sultan Selim evvela kardeşi Ahmed Sultan'ı Anadolu'dan püskürtüyor, kendisine sığınan beş şehzadenin “nizamı alem için kavaid-i âli Osman üzere “(21) boğulmalarını emrediyordu. O zaman Bursa saraylarının odalarında müthiş cinayetler işleniyordu. Şehzade Mahmud'un yedi yaşında oğlu, celladın ayaklarına sarılıyor, ömrü oldukça amcasına hizmet edeceğini söylüyor, gözlerinden yaşlar döküyordu. Diğer şehzade yirmi yaşlarında Osman Sultan, Celladların üzerine atılıyor, birinin kolunu kırıyor, ötekini hançeriyle parçalıyordu. Bu manzarayı gören Sultan Selim tekrar celladlar gönderiyor, şehzadenin kolları bağlanıyor, boynuna kemendler atılarak boğuluyordu. Sultan Selim, kardeşi Korkud'u da, Ahmed Sultan'ı da aynı cezaya çarptırmıştı. Osmanlı hanedanının hayatta olan diğer fertleri de Acem ellerinde, Mısır çöllerinde telef olmuştu.Birinci Selim'in şiire olan düşkünlüğüyle bu teşebbüsü büyük bir çelişki meydana getiriyordu. Birinci Selim, bu hareketi zararlı bir gelenek, dinen meşru bir sükûnet vasıta-

(19)Hüseyin Efendi, Amasya Tarihi, c. 1. s. 134

36

(20)Peçevî c.1.s.455

(21)Solakzâde,s.353

37

sı olarak kabul ediyor, dökülen kanlardan uhrevî bir ceza, dini bir günah düşünmüyordu. Bu kanlı faciadan sonra, Kahraman Selim sessizce siyasetini takip ediyor, yeşil serpuşu, Selim destan, ipekli kaftanı, mücevher hançeriyle, savaş meydanlarında at oynatıyor, ayaklanmaları bastırıyor, başkentler zapt ediyordu.

Birinci Selim zamanında saray hayatında büyük bir değişiklik görülmemişti. Annesi Gülbahar Sultan, tahta çıkışından yedi yıl önce (911)Trabzonda ölmüştü.(22)

Karısı Hafsa Sultan sarayın yegâne hâkimesi idi. Padişah, sarayda çok az görünüyordu. Savaş, Birinci Selim'in bütün hayatını dolduruyordu. Bazan Edirne'ye

gidiyor, dedelerinin güzel başkentini derin bir hazla temaşa ediyordu. Edirne şehri yüksek minareleri, süratli akan nehirleri, sk serviler orasında beyaz sarayları, etrafını kuşatan nihayetsiz ve yeşil ovaları ile Birinci Selim'in şairane yaratılışını okşuyordu.

Bazan ;

İki gözüm Meriç ve Tunca gibi her yâne akma

Kolunu boynuma arda yeter salındık ellerle

beytini söylüyor, İbn-i Kemal'den nazireler istiyordu.

Bu devirde Edirne Sarayı, Tunca kenarında zarif bir manzara gösteriyordu. Sarayı ilk defa İkinci Murad yaptırmış, daireler ve koğuşlar inşa ettirmişti.(787) Birinci Bayezid, daha sonra Edirne'nin en yüksek noktasına bir saray yaptırmış, Tunca sahilindeki sarayı metruk kalmıştı. Fatih Sultan Mehmed ise tepedeki sarayı kışlaya dönüştürmüş, Tunca sahilleri tekrar saltanat cmbüşleriyle renklenmişti.Osmanlı Saltanatı günden güne büyümüştü. Kuzeyde Tuna sahillerine dayanan Osmanlı Türkleri Mısır'a kadar ilerliyorlar, kısa zaman içinde hilâfete de sahip oluyorlardı. Oğuz'un cesur torunları Turan ırkının cengâverane özelliklerinden istifade ediyorlar, dünya siyasetine hükmediyorlardı. Mısır'ın zaptı Hindistan yolunu Avrupa'lılara kapıyor, keşifler devrinin açılmasına sebep oluyordu. Osmanlı saraylarında şiir ve sanat revaç buluyor, sarayın has bahçelerinde dilber cariyelerin dolaştıkları, kadın sultanların elmaslar içinde saltanat sürdüğü görülüyordu.

(22) İmaret ? ceura'rcin bahçesindeki türbesinde bir kitabe vardır.

38 39

KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN

Kanuni Sultan Süleyman devri saray hayatında büyük bir değişiklik meydana geliyordu. Bu devirde Türk ırkı şevket ve azametinin son noktasına ulaşmıştı. Batıda, uyanış devri, dahiyane eserleriyle ilerliyor, Luter'in dini düşünceleri toplumsal inkılâplar doğuruyordu. Batının iki büyük hükümdarı Şarlken ile Birinci Fransuva rekabetler ve ihtiraslarla birbirleriyle çarpışıyorlardı. Doğuda ise, Bizans imparatorluğunun muazzam beldesinde, Kanuni Sultan Süleyman kuvvetli ordusuyla dünya siyasetine hâkim oluyordu. Oğuz neslinin saltanatı İran'a, Mısır'a, Afrika'nın kuzey sahillerine. Tuna vadilerine, Hind ve hatta Almanya'nın içlerine doğru genişliyordu. Sultan Süleyman Rodos' ta Bizans fatihinin intikamını alıyor, Belgrad Osmanlı memleketlerine katılıyordu. Bütün Avrupa bu kudret ve heybet karşısında titriyordu. Osmanlı akıncıları kısa bir zaman içinde, levendane tavırları, parlak kılıçlarıyla Viyana surlarının önünde görülüyordu. Almanya'da Türkler aleyhine şarkılar tertipleniyor. Halka cesaret verilip birlik olması isteniyordu.Kanuni Sultan Süleyman'ın muzaffer ordusunu hiç bir birlik, hiç bir kuvvet durduramıyordu. Mohaç ovası Macarlara mezar oluyor, II.Lui, ordusunun kanlı cesetleri arasında bataklara gömülüyordu.

40

Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatının sınırı çizilemiyordu. Fransa Kralı Birinci Fransuva ile anlaşmalar imzalanıyor, İkinci Lui'nin damadı Ferdinand'a tehdit

mektupları gönderiliyordu. Sultan Süleyman, Zapolay Yanoş'u himayesine Birinci Fransuva'yı ittifakına almış, imparator Şarlken ise Ferdinand'ın karşısında, muzaffer ordusuyla meydan okuyordu.

Viyana başarısızlığı da Sultan Süleyman'ın azmini kırmamıştı. Ordunun çekilişi bile zaferle sonuçlanmıştı. Kasım Bey'in akıncıları son nefere varıncaya kadar canlarını feda ediyorlar, ordularının hareketini böylece kolaylaştırıyorlardı. Bir müddet sonra, Osmanlı askerlerinin Tunus'ta, Şarlken ordusuyla çarpıştığı görülüyordu. Akdeniz Barbaros'un cesur korsanlarına teslim oluyor, Osmanlı Saltanatı debdebeli ve muzaffer bir şekilde yükseliyordu.

Başkent her tarafında, azamet ve ihtişam, debdebe ve tantana hüküm sürüyordu. Mimar Sinan'ın dehası Bizans tepelerini heybetli ve yüksek camilerle süslüyordu. Kısa bir zaman içinde, Sultan Selim ve Süleymaniye camileri zarif kubbeleri, yıldızlı alemleriyle parlıyor, Rüstem Paşa camii renkli çinileri, parlak camlarıyla Osmanlı saltanatına örnek teşkil ediyordu.

Zaferlerden alınan ganimetler mabedlere harcanıyordu. Her zaferin ganimetleri İstanbul'da dini bir abide şeklinde yükseliyordu. Süleymaniye Camii'nin inşası Osmanlı sanatının da tekamülünü gösteriyordu. Sekiz yılda iki bin iki yüz kırk yük akçe ile inşa edilen bu muhteşem mabed, Oğuz'un saltanatlı torununu Bizans imparatorlarına da üstün getiriyordu. (23) Ayasofya'nın parlak ve renkli mozayıklarıyla parlayan kubbesinin karşısında, Süleymaniye narin ve rakik, muazzam, güzelleştirilmiş bir sanat eseri halinde yükseliyordu. Jüstinyanus Ayasofya'yı yap-

(23)Peçevî, c.1,s.424

41

tığı zaman Süleyman Mabedi'nden daha yüksek ve büyük bir mabed yaptırdığını görmüş; "Ey Süleyman! Seni geçtim," demişti. Şimdi Türklerin vakur Süleyman'ı da, Jüstinyanus'a nazîre yapıyor, başkent her köşesini medreseler ve tabhaneler, çeşmeler ve su kemerleriyle süslüyordu.

Saray, Kanuni Sultan Süleyman devrinde, basit bir şekildedeydi. Kalın kemerler üzerinde mavi kubbelerle yükselen binalar Osmanlı sanatının zarafetine örnek oluyordu. Uzun ve siyah serviler altında, geniş avlulardan geçiliyor, harem bahçelerinde asmalar kafeslerden sarkıyordu. Renk renk çiçekler pencerelere kadar yükseliyor, deste deste, baştan başa renkli zemine uzanıyordu. Sarı ve pembe güllerin yaprakları saray mermerlerinin üstüne renkli ve kokulu bir şekilde serpiliyordu.(24)

Saray odaları zinet ve süsle dopdoluydu. Bizans tantanası Osmanlı Sarayında da görülüyordu. Fatih'in âlimâne ve sanatkârane mizacı sarayda parlak merasimin, zinet ve sanatın revaç bulmasına hizmet etmişti. Sarayın güzelliğine Boğaziçi sahilleri de nazire teşkil ediyordu. Denizin mavi suları üstüne ağaç dalları süslü çelenkler gibi sarkıyor, bahçelerde zekkum ağaçlarının açık lâl, narların ateşi, kırmızı çiçekleri parlak ve tirşe yapraklar arasında görülüyordu. Duvarlardan gülümser gibi sarkan güller, kayalara tırmanan sarmaşıklar güzel bir manzara meydana getiriyordu.

Asıl hayat İstanbul'daydı. Camilerin geniş avlularında, pembe erguvanların gölgeleri altında kırmızı sarıkları, sarkık börkleri, muhteşem örfleriyle erkân ve ulemânın, yeniçerilerin dolaştıkları görülüyor, şadırvanların zemzemesi, kitabelerin altın yazıları kalblerde dini bir huşu ve huzur uyandırıyor. Her tarafta renk ve azamet hissediliyordu.

(24) Sefaretnâme

42

Osmanlı zihniyeti dünyaya dini ile, kuvveti ile, ordusu ile hâkim olduğunu biliyordu. -Bütün kâinatı Osmanlılığa râm zannediyor, Osmanlılıktan başka saltanat, Osmanlılıktan başka kuvvet bilmiyor, ve bu gurur ile mübahi, yüksek alını, cesur kalbi, mağrur nazarları, ile zafer âbideleri ortasında dolaşıyordu. Bütün şiirlerde, galibiyetten, güzelliklerin tasvirinde bile askerlikten belirtiler görülüyordu. Bakî, azametli beyanı ile bahar tasvir ediyor;

Rûh-i bahş oldu mesiha sıfat-ı enfas-ı bahar

Açtılar dîdelerin hûb-i ademden ezhar

Cümle can buldu cihan erdi nebatata hayat

Ellerinde harekât eyleseler serv ve çınar

Düşeydi yine çemen nutı zümrüd-i famın

Sim-i hâm olmuşken ferş-i harim-i gülzar

sözleri mesut ve muzaffer bir zümrenin duygularına tercüman oluyordu. Bahar tabiatı, zafer gönülleri canlandırıyor. Budin'de, vakur paşaların idaresinde, dinç ve heybetle bekleyen ordudan devamlı olarak zafer haberleri geliyordu. Yalı Köşkü önünden, amirallerle ve esirlerle dolu kalyonların direkleri kırılmış kadırgaların mavi suları yarararak geçtiği görülüyordu. Fransa ve Avusturya'da, Venedik doclarından gelen sefirler Osmanlı başkentinde kuvvet ve himaye arıyorlardı. Bu debdebe ve azamet ortasında, yalnız bir nüfuzun etkisi gürlüyor, yalnız bir kuvvetin hâkim olduğu hissediyordu: Sultan Süleyman'ın zamanı Osmanlı saltanatının zirvesini oluşturuyordu. Sultan Süleyman uzun yüzü, düzgün endamı, yüksek serpuşu altında, zafer ve azametle sermesi elâ gözleriyle donanmasının zafer ganimetlerini temaşa etmek için sarayının bahçesine çıktığı zaman, etrafından ipekli cübbeleri, elmaslı sorguçlarıyla İbrahim Paşalar, Ebussuudlar, görünüyor, Osmanlı saltanatını idare

43

eden yüksek simalar arasında Fuzûliler ve İbn-i Kemaller, İskender Çelebiler ve Yahya Beyler en mütefekkir zümreyi oluşturuyorlardı. Kanuni Sultan Süleyman'ın adamları arasında İbrahim Paşa'nın nüfuzu hepsinden fazlaydı. Sultan Süleyman'la Vezir-i Azam'ın samimiyeti çok küçükken başlamıştı. Genç İbrahim Prag'da dünyaya gelmiş, (25) gençliğinde kemana heves etmişti. Bir rum gemicinin bu cesur oğlu nihayet i Türk korsanlarının eline düşüyor, Manisa'lı dul bir kadına satılıyordu. Kadın, genç İbrahim'in taze güzelliğini zinetlerle süslüyor, zeki dimağını terbiye ile yükseltiyordu. Sultan Süleyman, şehzadeliği zamanında, bir gün Manisa civarında dolaşırken, uzaktan güzel bir keman sesi işitiyordu. Aşk ve şiirle yaşayan hassas

kalbi bu tatlı namelerden etkileniyor, öğünden itibaren güzel İbrahim'le münasebet kuruyor, düşüncelerine ve hareketlerine hayran oluyordu. Sarayda önemli bir göreve tayin edilen İbrahim Ağa, hiç bir dakika Sultan Süleyman'ın yanından ayrılmıyordu. Genç şehzade babasının yerine geçince, İbrahim Ağa'yı Has Odabaşı'lığına geçiriyor, kendisine son derece güveniyordu. İbrahim Ağa az bir zaman içinde, vezirlik rütbesine sahip oluyordu. Paşanın nüfuzu zekâsıyla doğru orantılı olarak artıyor, siyasi düşünceleri Sultan Süleyman'ın da vazifelerini kolaylaştırıyordu. Sultan Süleyman aynı zamanda, Veziri Azamı Pîrî Paşa'yı da takdir ediyordu. İhtiyar vezir arz'a girdikçe âdeti utarıyor, kendisine saygıda kusur etmiyordu. Birgün yine Pîrî Paşa ile görüşürlerken :

— Hizmetinden kemali mertebe şükran üzere olduğum bir kulum taşra çıkarmak isterin. Bilmem ne mansıp ile çıkarsam, demiş.

İhtiyar vezir derhal padişahın fikrini anlamış;

— Öyle mukarreb ve makbul olan kullarına benden-

(25) Hammer, c.3 - Tarihi- Ata c.2. s.15

zin yeri tevcih olunmak gerekir, diye sadareti İbrahim Paşaya bırakmıştı. İbrahim Paşa artık bütün iktidarı eline almıştı. Sadaret mevkiinde devletin siyasetini idare ediyor, savaşlarda cesaretini gösteriyordu. Paşanın hür düşünceleri karşısında bütün sefirler boyun eğiyordu. İbrahim Paşa zevk ve sanata karşı büyük bir ilgi duyuyordu. Budin'den aldığı heykelleri at meydanına dizdiriyor, şair Figani'nin söylemiş olduğu hicviyelerine idamla karşılık veriyordu. **(26)**

İbrahim Paşa'nın sadrazamlığı Sultan Süleyman'ın en parlak devrini teşkil ediyordu. İbn-i Kemaller ve Ebus suudlar ilimleri ve faziletleriyle Türk dehasını temsil ediyorlardı. Şair Bakî;

Hep seninçündür benim dünya cefasın çektiğim

Yoksa ömrümvarı sensiz neyerim dünyayı ben

tarzında aşk ve tevekkül dolu şiirler yazıyor, Fuzûli'nin Leylâ ve Mecnûn'u aşka müptelâ olanları sermest ediyordu. Irak'ın içli şairi, etkileyici feryatlarla, şûride dillerde sürüyordu.

Aşk bir şem'ı ilâhidir, benim pervanesi

Şevk bir zincirdir, gönlüm onun divanesi

diyen Hayâlî, bu devirde rikkatli şiirleriyle kendini gösteriyordu.

Yahya Bey Yusuf ile Züleyha'sını yazıyor;

Dâr-ı dünya dil-i gönlüm gibi viran olsa

Ne cihan olsa, ne can olsa, ne hicran olsa

Keşki sevdiğimi sevse kamu halk-ı cihan

Sözümüz cümle heman kıssa-i canan olsa

temenniileriyle duygularını dile getiriyordu.

(26) Solakzâde, s.459

44 45

İstanbul büyük âlimleri, rübahi şairleri, saltanat ve servetiyle ikbal devirlerini yaşıyordu. Vezirlerin sarayları debdebe ve servetin numunesini teşkil ediyordu.

Devlet erkânı kütüphanelerinde, değerli taşlarla süslü binlerce mushaflar, renk renk cildlerle müzeyyen, Osmanlı cildcilik sanatını gösteren yaldızlı kitaplar, silahhanede yüzlerce altın üsküfler, cübbeler ve cevşenler, süslü kılıçlar, gümüş şaşperler, altın ve gümüş eğerler, elmaslar ve yakutlarla şaşadar, gözleri kamaştırıyordu. Saray bahçelerinde yüzlerce içoğlanlarının, odalarda dilber ve sarışın cariyelerin vakur ve mütebessim dolaştıkları görülüyordu. İbrahim Paşa'nın, Rüstem Paşa'nın Defterdar İskender Çelebi'nin sarayları başkentte servet ve ihtişama örnek teşkil ediyordu.

Vezirlerin gücünü kuvvetini anlatmak mümkün değildi. Yalnız İskender Celebi'nin cariyelerinden başka, altı binden ziyade maiyyeti vardı. Her sene Trabzon'dan gemilerle gelen kumaşlar adamlarına yetmiyor, fazla olarak İstanbul pazarlarından da satın alınıyordu.(27) Bütün saraylar hasen ve müstesna sarı saçlı güzel kızlar ve mevzun ve mergub periler, civanlar la doluyor,(28) İslav ve Cermen güzelleri Osmanlı saraylarını şenlendiriyordu. Sultan Süleyman yaratılıştan hassastı. Devrinin şairleri tefekkür tarzı üzerine büyük bir tesirde bulunmuştu. Zamanının tahassüs tarzından Sultan Süleyman da kendini tecrid edemiyordu.(29)

Her hubabı eskime bir aks salmış peykerim

Şah-ı meik-i muhteşem tutmuş cihanı leşkerim

Aşk sergerdansyım, göğsümdede yeryer dağlar

Bir sipih-i sairim sabit cemii ahterim

(27) Peçevî c. 1. s. 41

(28) Peçevî c. 1. s. 96

(29) Reşad Bey, *Tarihî Edebiyatı Osmaniye c.1*

46

diye feryad ederken, Sultan Süleyman da, askerlik duygusuyla coşmuş;

Allah Allah diyelim râyet-i şâh-ı çekelim

Gözüne sürme deyü dūd-ı siyah-i çekelim

Pâymal eyliyelim kişverini sürh ser'in

Yürüyüp her yemeden şark'a sipahi çekelim

diyordu. Sultan Süleyman Mühıbbî mahlasıyla gazeller söylemiş, büyük oğlu şehzade Mustafa'yı mükemmel bir şekilde yetiştirmişti. Padişah savaşı ve zaferi her şeyin üstünde görmüştü. Sultan Süleyman seferden başka bir şey tanımıyor, yenilgiden büyük acı bilmiyordu: Rivayete göre bir gün hamama girmek için soyunur. Kolundaki elmaslı pazubend'i gömleğinin üzerine kor. Kendisi içeride yıkanırken, dışarıda elbisesini toplayan hademelerden biri kazaen pazubendi yere düşürür. Elmas parçalanır. Hizmetçi hayatından ümidini kesmiş olarak Dâr'üs-Saade Ağa'sına koşar. Odada ikisi de ne yapacaklarını şaşırırlar. Ümitsiz ve üzgün çırpınırlarken Sultan Süleyman dışarı çıkar. Yüzlerindeki üzüntüyü görür. Hiç bir sebep düşünemez. Yalnız şu soruyu sorar:

“— Niçin üzgünsünüz? Yoksa düşman taşrada bir kaleyi mi aldı? Yahut kötü bir haber mi geldi?” (30)

HÜRREM SULTAN

Sultan Süleyman devrinde saray binlerce esirlerle ve cariyelerle dolmuştu. Bütün cariyeler, memleketlerini görmekten ümitlerini kesmiş, verilen emirlere titiz bir şekilde uyuyorlar, sarayın kârgir duvarları arasında elemli ve hüzünlü bir hayat geçiriyorlardı. Yalnız biri, akınlar

(30)Solakzâde, s.585

47

sonucunda saraya getirilen bir Rus kızı bütün cariyeler içinde asabilik gösteriyordu. On yedi yaşında, sarayın sınırlı sahasında yaşayan bir genç kız artık bu yeknesak ve sıkıntılı hayatından bıkmış, her fırsatta isyan ediyor, hırçınlık gösteriyordu.(926)Bir gün asabiyeti büsbütün artmış, dayanılamıyacak bir hale gelmişti. Sonunda bu huysuzluklardan Sultan Süleyman da haberdar edilmişti. Padişah Rokzelan'ın asabiyetine hayret ediyor, genç kızı huzuruna çağırıyordu. Rokzelan, güzelliğinden ve gözlerinden, tatlı sesinden başka kuvveti olmadığını düşünemiyordu.Kadınlık gururuyla isyan etmiş, ülkeler fetheden Kanuni Sultan Süleyman'ın karşısında hırçınlaşıyor, tatlı ve ruh okşayıcı bir sesle şikâyet ediyordu.Sultan Süleyman şaşkın bir şekilde bakıyordu. Rokzelan'ın hiddetine, gözlerinin asabiyet içinde parlamasına, tavırlarındaki cür'ete meftun oluyordu. Öğünden itibaren Rokzelan sarayın en seçkin, en sevimli simasını teşkil ediyor, Hurrem Sultan cazibesıyla, tavırlarıyla Sultan Süleyman'ın gönlüne ebediyyen hâkim oluyordu.

Hurrem Sultan güzel değildi. Mütenasip, biraz kalkık burnu, beyaz ve cazip teni, manalı bakışları, gamlı gülümseyişleri, düzgün endamıyla Osmanlı hakanını sihirlemişti. Sultan Süleyman Hurrem Sultan'ı bütün ruhuyla seviyordu. Yirmi altı yaşında, gençliğin en heyecanlı bir devrinde, zaferden zafere koşan padişah Hurrem Sultan'da kalbinin en hassas noktasına tesir eden bir güzellik, bir cazibe bulmuştu.

Sultan Süleyman'ın bağlılığı çoğaldıkça Hurrem Sultan'n nüfuzu artıyor, genç Rus dilberi Osmanlı Sarayı'nda gösterisiyle saltanat sürüyordu. Kıskançlık ve asabiyet her gün karakterini başka bir şekilde tecelli ettiriyordu. Bazan şehzade Mustafa'nın validesini çekemiyor, sarayın loş odalarında iki sultanın birbirini ezmek, mahvetmek için hırçınlıklar gösterdiği vaki oluyordu. Haseki Sul-

48

tan, Hurremi kıskanıyor, sarayda gerçek sultanlığa sahip olan Hurrem'e güzelliğinin galip geldiğini anlatmak istiyordu. Bir gün, iki sultan açıktan açığa mücadeleye başlamıştı. Haseki Sultan Hurrem'in izzet-i nefsinin kırmak, hakaret etmek istiyor;

— Hain kadın? Bana rekabet edecek sen mi kaldın? diyordu. Fakat sinirlerini zapt edemiyor, kadınlık asabiyeti ile üzerine atılıyor, saçlarını yoluyor, Hurrem Sultan'ın güzel yüzünü tırmalıyordu. Bu sırada Sultan Süleyman Hurrem Sultan'ı çağırılmıştı. Hurrem, üzgün ve yardıma muhtaç bir şekilde padişaha nazlanıyor, yanına girmek istemiyordu.

— Huzurlarına çıkacak yüzüm yok. Ne yapacak benim gibi haini? Saçlarım yoluk, yüzüm gözüm tırmık içinde. Bakışlarını rahatsız etmeyeyim, diyordu. Nihayet Ka-

nuni'nin ısrarı üzerine güçsüz ve kuvvetsiz gidiyor, fattan bakışlarını padişaha dikiyor, gözlerinden yaşlar döküyor, şikâyetler, feryadlar ediyordu.Şehzade Mustafa'nın annesi Hürrem'in bu şikâyetlerinden hiç müteessir olmuyordu.Kabahati örtmek aklına bile gelmiyordu. Rakibesinden hırsını alamayan kıskanç haseki;

— Bu daha az, ona daha beteri lazım. Bu kız bütün haremi kendine esir etmek düşüncesinde, diyor. Kanuni'yi sinirlendirmek istiyordu.

Fakat Hürrem Sultan, yalnız haremde bulunanları râm etmeyi kurmamıştı Padişahı da, erkânı da, devleti de nüfuzuyla idare etmeye karar vermişti. Hürrem Sultan'ın tek bir düşüncesi vardı. Hâkimiyet O, nüfuzun bölünmesini istemiyordu. Padişahı güzelliğiyle sihirlemek, sarayın ve devletin yegâne sultanı olmak istiyordu. Bu arzusunu yerine getirmek için desiseyi, ihaneti, cinayeti, herşeyi gözüne alıyordu.Şehzade Selim dünyaya geldiği zaman(930)Hürrem

49

Sultan önemli bir mevki işgal etmişti.Sarayda doğum şenlikleri düzenlenirken, Sultanahmed Meydanı'nda İbrahim Paşa Sarayı'nda da padişahın kız kardeşi Hatice Sultan'la Vezir-i Azamın düğünleri yapılıyordu,(31)O gün, bütün İstanbul ayağa kalkmıştı. Her tarafa taklar kuruluyor, caddelere altınla dokunmuş kıymetli kumaşlar, pahalı halılar, atlaslar, kadifeler ve ipekler döşeniyor, Sultan Süleyman'ın süslü ve gösterişli bir alayla düğün yerine geldiği görülüyordu. Yüksek kavuklar, çeşitli serpuşlar, renk renk elbiseler arasında, müfti'ül Enam Kemal Paşazade ile ağalar ve çelebiler fark ediliyor, bütün simalarda vakarla birlikte bir sevinç hüküm sürüyordu. Düğünde sofralara çok dikkat edilmişti.Hazine-i Âmire'nin en kıymetli takımları, altın ve gümüş bütün kapları" teşhir edilmişti. Saray halkınca "Nûşîrevan Yadigârı" diye bilinen kâse-i pîruzeyi Baş Defterdar Mustafa Çelebi almış,"Saadetlû Padişaha" şerbetler sunuyor,misafirlere helvalar ve hoşafklar ikram ediliyor, bilginlerin evlerine tabla tabla helva gönderiliyordu.(930)O gece, gösterişli bir donanma bu samimi merasime son veriyordu.

Bu tarihten itibaren Hürrem Sultan'ın ihtiras hedefleri araşma İbrahim Paşa da dahil olmuştu. İbrahim Paşa aslında devletin temel direğiydi. Bütün siyasi işler İbrahim Paşa'nın elindeydi. Sultan Süleyman vezirinden bir gün olsun ayrılmak istemiyordu.Mısır valisinin saltanat davasını yatıştırmaya İbrahim Paşa'yı memur ettiği zaman,vezirine olan tutkunluğunu fiilen de göstermişti. Sultan Süleyman İbrahim Paşa'yı üzgün bir şekilde uğurluyor, eniştesinin fırtınadan ilerleyemediğini haber alır almaz hassa kayıklarından birine biniyor, Kızıl Adalar (Büyük ada) önünde vezirine yetişiyordu.

(31)Diğer hemşirelerinden Fatma Sultan Sadnazam Ahmed Paşa ile, Hafise Sultan da I.Selim zamanında İskender Paşazade Mustafa Paşa ile evlenmişti.

50

İrini'nin süslü ve güzel kokulu sürgün yeri, zamanın Süleymam ile vezirine buluşma yeri oluyordu.

Sultan Süleyman'ın veziri zarafeti ve hassasiyeti ite kendini göstermişti. İbrahim Paşa'nın düzgün endamı, asîl tavırları, nazikâne muameleleriyle diğer vezirlerden ayrılıyordu. Top sakalı, manâlı bakışları, kuş gagası şeklindeki burnu, yuvarlak ve beyaz kavuğu, elmaslar ve ipeklerle parlayan elbisesi ile baştanbaşa süslü ve ihtişamlı, İstanbul caddelerinden geçtiği zaman, herkeste hürmet duygusu uyandırıyor.

İbrahim Paşa sarayda mutlak nüfuzun sahibiydi. Hareme istediği zaman girip çıkıyor, kahraman Selim'in idareli ve tedbirli karısıyla görüşüyor, Sultan Süleyman'ın vazifesini kolaylaştırmak için annesinin görüşünü elde ediyordu. Bazan padişah ve annesi, dilber kadınlar, sarayın mavi sulara nazır odalarında zevk içinde eğleniyorlardı. O zaman, zarîf İbrahim'in kemarı pest ve hazin sesler ağır ve vakur nağmeler arasında inliyor, zamanın vezirinde sanatkâr bir ruhun titrediği hissediliyordu. Sultan Süleyman eniştesine bağlılığının arttığını anlıyor, onu hiç bir gece sarayından ayırmıyordu.

İbrahim Paşa siyasette de benzersiz olduğunu göstermişti. Arapça ve farsçadaki iktidarı, ince ve cevval zekâsı, kendisine bütün sarayın itimadını kazandırmıştı. Sultan Süleyman saltanat sürüyor, memleketi İbrahim Paşa idare ediyordu. İbrahim Paşa'nın tarih bilgisi de vardı. Avrupa siyasetine karşı tedbirli bulunmak, Birinci Fransuva ile Şarlken'in adamlarının düşüncelerini en ince noktalarına varıncaya kadar anlamak için ona bu malumat yetiyordu. Herkes İbrahim Paşa'nın siyasetinin önünde başını eğiyordu. Vezir-i Azam Osmanlılığın haricen satvetini temin ediyor, bununla beraber anlaşmaları memleketimize ilk tatbik etmek gibi hatalardan da kendini alamıyordu.

51

Genellikle, sefirleri parlak elbiselerle süslü tahtlar üzerinde kabul ediyor, gözlerini gururlu bir şekilde süzerek iktidar ve saltanatını gösterecek sözler söylüyordu:

— Bu geniş memleketleri hep ben idare ediyorum. Benim yaptıklarım kanun demektir.

Vezir-i Azamın yalnız tahsisatı üç milyon akçeye ulaşıyor, atının koşumu yüz eili bin altın kıymetini buluyordu.

Hurrem Sultan bu tantanayı çekemiyordu. Mihrimah Sultan, Hurrem'e saltanat ortağı olarak dünyaya geliyor, o zaman Hurrem Sultan da kalbinde başka emellerin canlandığını görüyor, İbrahim Paşa'yı kendisine rakîb sayıyordu. Yalnız kendisini düşünecek, yalnız kendi arzularına tabi olacak bir kalbin İbrahim Paşa'ya da tabi olduğunu istemiyordu. Paşa'nın altın sorgucuyla daima padişahla beraber bulunması Hurrem Sultan'ı düşündürüyordu.

Bu sıralarda Macaristan'da başkentler alınıyor, İstanbul'a akın akın ganimetler geliyor, kiliselerin buhurları ve ilâhileri arasında Türk istilâsından kurtulmak için duaya gelenlerin soluk, ümitsiz çehrelerini aydınlatan şamdanlar Ayasofya mihraplarına konuyor (32) üzerlerine mutantan şiirler yazılıyordu:

Cihan sahip kıranî han Süleyman Ki durmaz hamlesine gîvvepîgen Şu denlû kırdı ceyş-ü engürüsü Görünmez oldu sahra keştelerden Helak etti kral-ı nâbekârı

(32)Tarih-i Ata,c.3.s.16

52

Yerin od eyledi takîk bilsen Kilisesin yıkup yaktı budunu Çıkardı bu iki mişkâtı ahsen Getürüp Ayasofya'ya çırağı Adüvnen cism ve canın kıldı revgan şeklindeki kasideler Müslümanlıkla iftihar eden, zaferle övünen Osmanlıların göğüslerini kabartıyordu.(33)

Hurrem Sultan bütün bu zaferleri kayıtsız bir şekilde takip ediyordu. İbrahim Paşa'nın parlamasına gönlü bir türlü razı olmuyordu. Paşa hatalı bir harekette bulunmadıkça bu teveccühün kalkmayacağını biliyordu.Hurrem Sultan sarayda, turuncu ve lâcivert çinilerle süslü odalarda, bu düşüncelerle meşgul olurken, İstanbul sokaklarından zafer alayları geçiyor, halk sokaklara doluyordu. Şairler kasidelerinde zamanın hakanına karşı duygularını dile getiriyorlardı.

Başkentte sünnet toplantıları yapılıyor,(936) At Meydanı'nda İbrahim Paşa Sarayı devletin en önemli erkânıyla doluyordu. Komşu hükümetlerden elçiler geliyor, ziyafetler veriliyordu. Eğlenceler günlerce devam ediyordu. Hokkabazlar, at canbazları bin türlü marifetler gösteriyorlardı.Bu düğünde Sultan Süleyman bütün debdebesini gösteriyor, sarayının penceresinden halka gümüş tepsilerle altınlar, akçeler serpiyordu, içeride kırmızı kavuklarıyla ve beyaz sarıklılarıyla alimler ve paşalar, uzun sakallarıyla vakarlı bir şekilde oturuyorlardı. Padişah misafirlerini ilmî müzakerelerle meşgul ediyor, sorusuna cevap veremeyenlerin çekindikleri görülüyordu.Sultan Süleyman mutluluğun en yüksek noktasında bulunuyordu.

(33) Sultan Süleyman'ın dâyesi de bu devirde (Dâye Hatun Camii)ni inşa ettirmiş, üzerine;"Sultan Süleyman bin Selimin dayesiyim, Ya Selim 948" mısraını yazdırmıştı.

53

Neşe saçan yüzüyle bazan İbrahim Paşa'ya dönüyor;

— Senin düğününle benim düğünüm nicedir? Hangisi mükelleftir? Nice anlarsın? diye soruyordu. İbrahim Paşa süratli kavrayışıyla ;

-Benim düğünüm kadar devri adem'den bu dem'e gelinceye değin görülmüş değildir, cevabını veriyordu. O zaman Padişah, şaşkınlıkla sebebini soruyor, zeki vezir ;

— Çünkü benim düğünümü halife-i bülend-i âsitan teşrif buyurdular. Fakat sizin düğünüze bu mertebede bir zatın geldiği görülmedi, cevabını veriyordu. Sultan Süleyman bu cevaba çok memnun oluyordu.

—İbrahim, sana hezar tahsin ve aferin ki, bizi bu te'vilin ile ilzam ettin, diyor, sevgili eniştesine iltifat ediyordu.

Valide Sultan'ın ölümünden sonra (940), Sultan Süleyman ile Veziri Azamı arasındaki samimiyet de çok sürmemişti.İbrahim Paşa gördüğü itimadı, kazandığı nüfuzu gittikçe kötüye kullanıyor,kendisini “Serasker Sultan” diye çağırıyordu.

İbrahim Paşa'nın bu hallerine Hurrem Sultan'ın da düşmanlığı eklenmişti. Vezirini büyük bir muhabbetle seven padişah, şimdi gözden düşmesi için vesile arıyordu. İbrahim Paşa'nın Defterdar İskender Çelebi'yi öldürtmesi, sofralarda padişah gibi

hareket etmesi gözden düşmesine önemli bir sebep teşkil ediyordu. İbrahim Paşa'nın israfı, hatta bir rivayete göre, Kur'an-ı Kerîme saygı göstermemesi, padişahla veziri arasında nefret husule getiriyordu. Sultan Süleyman zekâsını takdir ettiği vezirini saltanata ortak görmek istemiyordu. Bütün bu sebepler, nihayet, Sultan Süleyman'ın dimağında kanlı bir idam düşüncesini kuvvetlendiriyordu. Padişah vezirini idama karar verdikten sonra uygun bir fırsat bekliyordu. İbrahim Paşa genellikle saraya gelir, geceyi burada geçirirdi. Veziri Azam bir ramazan gecesi yine saraya davet

54

edilmiş, gece yarısına kadar eğlenilmişti. İbrahim Paşa her zaman yattığı odaya çekilmiş, sarayın dar koridorlarında bir ölüm sessizliği meydana gelmişti. Geceyarısı bir cellad, karanlık odalardan geçerek, İbrahim Paşa'nın odasına girmiş, Paşa'yı uykuda, bîtab yatarken boğmuştu.(942) Sabaha doğru cesedi sarayın arka kapısından çıkarılmış, Galata'ya geçirilmiş alelacele gömülmüştü. Ertesi gün İstanbul'da hiç bir değişiklik meydana gelmemişti. Bu esrarengiz cinayet kimseyi enterece etmemişti. Saray yine zevk ve safa içinde yaşıyor, halk yine saraya karşı olan bağlılıklarını tazeliyorlardı.

İbrahim Paşa'nın mezarının uçundaki erguvanın pembe yaprakları açılırken, Hürrem Sultan saray bahçesindeki gülleri seyrediyor, kızı Mihrimah Sultan'ın mutluluğunu, oğlu Bayezid'in saltanatını düşünüyordu.

İbrahim Paşa'nın boğulması önemsiz bir olay gibi geçmişti. Karısını, Yavuz'un talihsiz kızı Hatice Sultan'ı kimse düşünmüyordu. Padişah zevk ve safasıyla meşgul oluyor, dokuz yıl içinde sadrazamlık mevkiini üç vezir, İyas Paşa, Lütfi Paşa, Hadım Süleyman Paşa işgal ediyordu. İyas Paşa kadınlara düşkün, hayatını yüzlerce cariyelerin arasında çürütüyor, Lütfi Paşa padişahın kız kardeşi Şah Sultan'la evleniyordu.(34) Fakat paşanın kadınlara zulmü sultanı rahatsız ediyor, aralarında kavga ve çekişme eksik olmuyordu. Bir gün Lütfi Paşa, karısı Şah Sultan'ın hassasiyetine karşı isyan ediyor, üzerine yürüyor, döğmek istiyor, ağaların harem ağalarının hücumuyla, kapı dışarı atılıyordu. Sultan Süleyman Lütfi Paşa'dan nefret ediyordu. Kız kardeşini ayırıyor, kendisini sadareten azlediyor, yerine Hadım Süleyman Paşa'yı atıyordu.

(34)Şah Sultan bir cami yaptırmıştır.

55

Süleyman Paşa Yemen havalisini yaptığı hayır eserleriyle ihya ediyor, büyük bir servet içinde yaşıyordu. Üç vezirin sadareti zamanında, Hırvat Rüstem Paşa zekâ ve maharetiyle Sultan Süleyman'ın dikkatini çekiyordu.(35) Sultan Süleyman kızı Mihrimah Sultan'ı Rüstem Paşa'ya vermek istiyor, fakat saray erkânı paşayı çekemiyordu. Padişah, Rüstem Paşa'nın meziyetlerinden, kendisine damat etmek istediğinden söz ettikçe, cüzzam hastalığına yakalandığını söylüyorlar, padişahı düşüncesinden vazgeçirmek istiyorlardı. Sultan Süleyman saray doktorlarından cüzzam hastalığının belirtilerini soruyor, bu filete tutulanların vücudlarında kehle

bulunmadığını öğreniyor, Saray doktorlarından Mahmud Ağa'yı Diyarbakır'a, Rüstem Paşa'nın yanına gönderiyordu. Mahmud Ağa bir gün Rüstem Paşa'nın üzerinde bir bit görüyor, memnun ve sevinçli İstanbul'a koşuyor, mesele çözümleniyor, Rüstem Paşa'ya Hürrem Sultan'ın kızı Mihrimah Sultan nikâhlanıyordu.(946). Rüstem Paşa'nın mutluluğunu çekemeyenler, aleyhinde söylenmekten geri durmuyorlar;

Olacak bir kişinin bahtı kavı, talii yâr

Kehlesi dahî mahallinde anın işe yarar

gibi beyitlerle intikam alıyorlardı.Hürrem Sultan artık bütün varlığıyla kalbini damadına bağlıyordu. Kanuni'nin Rüstem Paşa'ya teveccühünü arttırıyor, daima üstünlüklerinden söz ediyordu. Kocası hayatta kaldıkça, damadının nüfuzuyla saltanat sürmek, vefatı halinde Osmanlı tahtına küçük oğlu Bayezid'i geçirmek istiyordu.(36)

(35)Tarihî Ata c.s.21

(36)Sahaifü'l Ahbar,c.3.s.502

58

Hürrem Sultan bu şahsî düşüncelerle meşgulken, Mohaç'tan Budin'e kadar parlak ve şanlı bir zafer levhası devamlılığını koruyordu: Budin, sessiz, sedasız işgal ediliyor, kiliselerde ezan sesleri işitiliyordu. Matiyaş Kurve'nin başkentinde Oğuz'un kahraman torunu, Ebussuudları ve gazileriyle Türk ırkının kemalini gösteriyordu. Parlak sorguçlu, murassa kılıçlı kahramanların güler yüzlü ve mutlu, Budin sokaklarında, küme küme ibadethanelere gittikleri görülüyor, yalın kılıç minberlere çıkan hatiplerin sesi kubbelerde tatlı akisler bırakıyordu. Sultan Süleyman, heybetli bir yalvarış sesinin ortasında, ellerini kemali huşu ile kaldırmış, Allah'tan yardım temenni ediyordu.Üç yıl sonra Hürrem Sultan'ın emellerinden biri daha gerçekleşmişti. Hadım Süleyman Paşa sarayda Kubbe vezirlerinden Divane Hüsrev Paşa'ya hançer çekiyor, Hürrem Sultan Veziri Azamı derhal azlettiriyor, yerine damadı Rüstem Paşa'yı geçiriyordu.

Hürrem Sultan, İbrahim Paşa'nın katlinden sonra ikinci defa olarak başarı hazzı ile sermest oluyordu. Hırsını tatmin etmek onun için yegâne gaye teşkil ediyordu. Şimdi bir mesele kalıyordu: O da saltanatı küçük oğluna, Şehzade Bayezid'e temin eylemekti. Hürrem Sultan'ın dört çocuğu vardı: Selim, Bayezid, Cihangir, Mihrimah. Selim içkiye düşkün, Cihangir hasta ve kanburdu. Hürrem en çok Bayezid'i seviyordu; Çünkü kendisine en çok o benziyor, hırsı, gösterişi, dessaslığı annesinin sıfatlarına benziyordu. Fakat Bayezid'i saltanat tahtına oturtmak çok zordu. Daha önce büyük şehzade Mustafa ile Mehmed vardı, bunların annesi Sultan Süleyman'ın ilk hasekisi idi. Hürrem Sultan rakibesine güzelliğiyle ve işveleriyle galip gelmişti. Şimdi oğlunu da saltanattan düşürmek, talihsiz anneyi evladından mahrum etmek istiyordu.

57

Şehzade Mehmed bir sene önce, Haleb'de ölmüştü. Asıl mesele, Sultan Mustafa'yı ortadan kaldırmaktı.(37)

Hürrem Sülطان'ın nazarında şehzade Mustafa saltanat ve saadetin en büyük düşmanıydı. Şehzade kırk yaşında, akıllı ve dirayetli bir kimseydi. Bilginleri ve edebiyatçıları sever, cesaretiyle askerleri kendisine bağlardı. Devrin düşünürler topluluğu Şehzade Mustafa'da Osmanlı hanedanının necip ve mümtaz simasını görüyordu. Sultan Süleyman'ın ihtiyarlığını görenler, Şehzadenin faziletlerini düşünerek teselli buluyorlardı. Yıldırım'ın şehzadelerinin kanlı kavgalarını, içkiye ve zevke düşkünlüklerini düşünenler Şehzade Mustafa'yı Kanuni'ye hayırlı bir halef sayıyorlar, memleketin selametini şehzadenin zekâsından ümit ediyorlardı.

Hürrem Sülطان'ın büyük oğlu, onların nazarında, sarhoşluğun, zevk ve sefahatin timsali idi. Sultan Sarı Selim, otuz yaşına gelmiş, devamlı içiyor, zevk ve safa içinde bîtab, düşünme gücünü kaybediyordu. Hürrem'in cariyelerinden Nevbahar Hatun'un terbiyesini gören iki şehzade, kimsenin saygısını kazanamıyordu. Bütün yeniçeri ve âlimler Şehzade Mustafa'yı istiyordu. Hürrem Sultan bütün bunlar karşısında çaresizliğini hissediyor, kızı Mihrimah Sultan, damadı Rüstem Paşa ile bu engelin ortadan Kaldırılma çaresini düşünüyordu.

Hürrem Sultan, istediğini elde etmek için, en çok Kanuni'ye güveniyordu. Sultan Süleyman ihtiyarlamıştı. Ömrünün kırk yılını savaş meydanlarında geçiren padişah (37) *Şehzade Bayezid'in ebeveyn hemşiresi olan Mihrimah Sultan Rüstem Paşa'nın zevcesi idi. Felacerim mezbure ve validesi, Sultan Bayezid'de velayet ahd-i tahsili daiyesine düştüler. Mülahazalarından bu hususa Selim hanın rekabeti olmayup hemen ancak Sultan Mustafa'nın define mevkuf olmağla...» Sahaîful Ahbar. c.3. s.2*

58

kalbinde ve bedeninde büyük bir zaafiyet hissediyordu. Hürrem Sultan da ellisindeydi. Cazip gözleri Sultan Süleyman'ı hâlâ sihirliyordu. İhtiyar padişah bütün mevcudiyeti ile Hürrem Sülطان'ın dediklerini yerine getiriyordu.

Mohaç galibi, Hürrem Sülطان'ın arzularına mağluptu. Kanuni eski gençlik metanetini hissedemiyor, genellikle;

Ne umarsın ey gönül ol gözleri celladdan

Günde bin kez kan ide, haz ide ol feryaddan

Yazılan başa gelirmiş, ey gönül âh eyleme

Damına düştün anın rahm umma ol sayyett'dan

gibi şikâyetlerle gönlünün zaafını tasvir ediyordu. Sultan Süleyman bu duygularıyla Hürrem Sülطان'ın karakterine tercüman oluyordu. Gerçekte Hürrem Sultan kan istiyor, feryaddan da hoşlanıyordu. Kanuni Sultan Süleyman sarışın Rus dilberinin elinde oyuncak olduğunu anlıyordu. Daima taze, daima hassas gönlünün aşka tutkunluğunu kendi de hissediyordu;

Sûre-i velleyl okurdum dün namaz-ı şâmda

Zülfün andım dilberin, neyinim, ne kıldım, bilmedim

diye dimağının sihirli ve bîtab olduğunu itiraf ediyordu.

Hurrem Sultan Padişahın zaafından faydalanmak istiyordu. Bazan kızı ve damadıyla baş başa kalıyorlar, necip ve seçkin bir simayı ortadan kaldırmak için vesileler arıyorlardı. Nihayet şehzadenin idamı için bir çare buluyorlar, üçü de sevinçli ve müteselli, servet ve saltanat için cinayetler işlemeyi mubah görüyorlardı.

Bu esnada Şehzade Mustafa, Anadolu'da, vazifesiyle meşgul bulunuyordu. İran seferinin açılması Hurrem Sultan için mutluluğun başlangıcını oluşturuyordu. Sınırlar acem istilasıyla çalkalanıyordu. Sultan Süleyman ihtiyarlamış, sefere gitmek istemiyordu. Esasen ordu kendi olmadan zafer kazanmaya alışmıştı. Avusturya'da Ta-

59

maşvar, Solenk, Lipa hep kumandanlar vasıtasıyla zaptedilmişti, Zaten Sultan Süleymanın orduda bulunuşu sırf manevi bir etki meydana getiriyordu. Ordunun tertibatı, taarruzu hep kumandanlar tarafından idare ediliyordu. Tensikatta, azamet ve tantanada dirayet gösteren Sultan Süleyman, kumandanlıkta büyük bir istidat gösteremiyordu. Bunun için İran seferine sadrazamını göndermek, kendisi sarayında huzur ve sükunet içinde dinlenmek istiyordu. Padişahın bu teşebbüsünden Rüstem Paşa da memnundu. Avusturya sınırları temin edilir edilmez İstanbul'dan çıkıyor, bir süre sonra Rüstem Paşa'nın müthiş haberi Sultan Süleyman'ı heyecan içinde bırakıyordu: Rüstem Paşa sipahilerden Şemsi Ağayı saraya göndermiş, Şehzade Mustafa'nın yeniçerilerle birlikte saltanat davasına kalkıştığını yazıyor, Hurrem Sultanla beraber kararlaştırdığı plânı uyguluyordu. Sultan Süleyman ihtiyarlık hırsı ile saltanata ve hayata bağlılığını düşünüyor, bu ona ve felâketli sözleriyle padişahın en hassas damarına dokunuyordu. Yazdığı uzun bir mektupta isyanın tehlikelerini anlatıyor şehzadeyi ;

“Valid macidiniz ameli mande olmuştur. Vemin ba'd yerinden kımıldamağa dermanı ve ol mertebe tâb ve tüvani yoktur ki, bir canibe kelevvel sefer edebile, bizzarure Veziri Azamı kendi yerine kaim-i makam şeklinde ihti-nam-ı tam ile islâm askerine başbu tayin ve her umûrune emin eyledi. Paşayı müşarünileyh ise sana bedhahtır, indi bu fırsatta neman asker içine düşüp başın kesersin, husulü muradına gevatıdır. Umûmen siyah ise seni istedikleri bî işti'bahdır.” (37)

diye kandırdıklarını haber veriyordu. Sultan Süleyman bu habere çok üzülmüştü. Hurrem

(37) *Solakzâde, s. 525*

60

Sultan'ın öteden beri Şehzade Mustafa'nın aleyhinde bulunması olayın doğruluk derecesini kuvvetlendiriyordu. Padişah, meselenin çözümü için yeniçerileri oyalamak istiyor, oğlu Şehzade Mustafa'yı kesinlikle idam etmeye karar veriyordu. Hurrem Sultan'ın yalanlarıyla, damadının hileleriyle oğlunu öldürmekten çekinmiyor, Rüstem Paşa'dan gelen ağaya hiç bir şey sezdirmek istemiyordu. Şemsi Ağa huzura kabulünü şu şekilde anlatıyordu:

“Çün huzur-u hümayûn-u saadet-i makrûna vasıl ve halvet-i haslarına dahil ve hâki izzetlerine yüz sürüp telhis sunduğumuzda şehriyâr-i âli menzilet kaçınki açıp kıraat buyurdular. Bu güne havadis-i zehrâlud ve şûr engiz malumları oldukça şehzadeyi iğfal için, Hâşâ ki Mustafa hanım saltanat sevdası ile bunun gibi küstahlık etmeye cüret ede, ve bu makule hareket andan sadır ola. Nihayet bazı müfsid ve gaddarlar böyle nâmerbud ve nâhemvar sözleri ortaya atup durma âlup satarlar. Halk ise birine beş katarlar. Zinhar bir dahi bunun gibi beyhude ve nâmerbud ve nâ hem var sözleri ve bunun emsali kıl ve kafi lisana getirüp günaha girmek ve bu cins efsaneye vücud vermen deyû muhkem tenbih ettiler”. (38)

Sultan Süleyman bununla kalmıyordu; meseleyi Hürrem Sultan'a da açmış, hırslı kadının gözlerinde mutluluk şimşeği parlamıştı. Hürrem Sultan Kanuni'yi büsbütün teşvik ediyor, şehzadenin öldürülmesinden başka çare olmadığını söylüyordu. Sultan Süleyman bu cinayeti işlemek, hedefini kaçırmamak için ihtiyatlı davranıyordu. Rüstem Paşa'ya askerini dağıtmaması için emir veriyor, böylece Şehzade Mustafa'yı kuvvetinden yoksun etmek istiyordu. ilkbaharda kendisinin sefere çıkacağını söylüyor, Rüstem Paşa'nın acele olarak İstanbul'a dönmesini emrediyordu. Rüstem Paşa cinayetlerini kolaylaştıran bu emirleri sürat-

(38)Solakzâde.

61

le yerine getiriyordu. O zaman askerler dağılıyor, kumandanlar çekiliyor, sarayda Hürrem Sultan, Rüstem Paşa ihtiyar padişah, müthiş bir cinayetin tertibiyle meşgul oluyorlardı. Hürrem Sultan şehzadenin öldürülmesi için zekâsının olanca gücünü kullanıyordu. Kanuni, iki sevgi arasında iradesiz, Hürrem'in ve Rüstem'in bütün isteklerini yerine getiriyordu. Padişah sevgili kansıyla kızının zorlamalarına dayanamıyor. Hürrem Sultan, mesut ve muzaffer, padişahı ikna ediyordu. Nihayet ilkbaharda Kanuni'nin sefere çıkmasına, Şehzade Mustafa'yı çadırına davet ederek ansızın öldürtmesine karar veriliyordu.

Bu sırada İran'dan anlaşma haberleri gelmişti. İran şahı, geçen sene esir ettiklerinden birkaç kişiyi İstanbul'a göndermiş, Osmanlılarla anlaşma yapmayı istiyordu. Hürrem Sultan bu teklifi işittiği zaman, sapsarı kesilmişti. İran ile anlaşma meselesi onu çok üzüyordu. Hırslı Rokselan bu seferde dökülecek kanları, harcanacak paraları, harap olacak ev barkları düşünmüyor, padişaha oğlunu öldürtmek, saltanat sürmek istiyor, bu isteğini elde ediyordu. Sultan Süleyman Hürrem'in emirlerine tabi, İran elçilerini geri yolluyor, o sene İran seferi parlak bir şekilde hazırlanıyordu.

Kanuni Sultan Süleyman, vezirler, cihangir şehzade, gösterişli bir alayla İstanbul'dan çıkıyorlardı. Padişah Anadolu içlerine doğru ilerledikçe, şehzadeler birer birer karşılamaya geliyorlardı. Şehzade Bayezid samimi bir şekilde kabul ediliyor, zaten bütün sefer onun şerefine yapılıyordu. Sultan Süleyman Bayezid'i Edirne muhafazasına gönderiyor, Selimi yanına alıyor, Şehzade Mustafa da, bir yıl önce otağını kurmuş, babasının emrini bekliyordu. Bedbaht Mustafa aleyhinde dönen entrikalardan, hayatının son anlarını yaşadığından haberdar olmuyor, saf ve temiz

aklıyla böyle şeyleri düşünemiyordu. Kırk yaşında, çoluk çocuk sahibi olmuş, Anadolu'da görev yapmaktan baş-

62

ka bir şey düşünmemişti. Sultan Süleyman'dan gelen devlet erkânı alelusul kendisini de davet ettikleri zaman, memnuniyetle koşmuştu. O gün Konya Ereğli'si matemli bir gün yaşıyordu. Şehzade Mustafa, atına binmiş, memnun bir çehreyle, alkışlar arasında ilerliyor, babasının yanına geliyordu. Padişahın çadırına yaklaştığı zaman, devlet erkânı atdan iniyorlar, şehzadeyi yalnız başına çadıra götürüyorlardı. Şehzade Mustafa çadıra girer girmez etrafına bakmıyor, celladlardan başka insan göremiyordu. Her tarafı vahşi bir sessizlik kaplamıştı. Yedi cellad çadırın bir köşesine saklanmışlar, şehzadeyi bekliyorlardı. Şehzade Mustafa bu korkunç, güvenilmez manzara karşısında sapsarı kesilmişti. Celladlar birdenbire üzerine atılıyorlar, kahraman şehzadeyi boğmak istiyorlardı. Şehzade Mustafa kuvvetli pazularıyla celladları deviriyor, babasına koşmak, onu bu cinayetten vaz geçirmek, karşısında gözyaşları dökmek istiyordu; fakat Mahmud Ağa talihsiz şehzadeyi bir çelmede deviriyor, birkaç dakika kadar çadır korkunç iniltiyle yürekler parçalayıcı feryadlarla doluyordu. Celladlar şehzadenin üzerine atılmışlar, Osmanlı saltanatının seçkin bir ferdi boğuyorlar, azgın bir kadının arzusunu yerine getiriyorlardı. Sultan Süleyman ipekli bir perdenin arkasına saklanmış, oğlunun boğuluşunu görmek istemiyor, derras bir kadının aşkıyla ezilen kalbi ona bütün faziletleri unutturuyordu. İçeride Şehzade Mustafa'nın sararmış cesedi, ebediyete doğru kapanmış gözleriyle yerlerde sürüklenirken, dışarıda ağalarıyla beraber mîrahorlarının da kafaları vuruluyordu. Birkaç dakika içinde, padişahın çadırının etrafında evlad naaşları, kanlı başlar görülüyordu. Mohaç galibi, bu kesik başlar, bu yerlerde uzanan boğulmuş cesedler ortasında, bütün saltanatı, bütün haşmetiyle sükût ediyordu. Oğlunun katiline “Zal”

63

ismini veren, cinayetini tasvip eden padişah kalbinden olsun, acı duymuyordu. Şehzade Mustafa'nın tabutu Bursa yollarını tutuyor, masum şehzadesi, anasının kucağında boğuluyor, talihsiz bir anne gözyaşlarıyla çırpınıyordu. (39)Fakat bu cinayetler orduda, namuslu kalplerde isyan duygularının uyanmasına sebep oluyordu. Şehzade Mustafa'nın öldürülmesi, bütün ümidini onun dirayetinde gören orduyu galeyana getiriyordu. Sultan Süleyman büyük bir isyandan çekiniyor, saltanatına vezirini feda ediyor, Rüstem Paşa bütün cinayetlerine ceza olarak geçici bir süre için azlediliyordu.

Sultan Süleyman askeri yatıştırmak, en seçkin bir kimseyi, Ahmed Paşa'yı sadarete geçirmek istiyor, Paşa'nın meziyet ve fetanetiyle orduda büyük bir mevki sahibi olduğunu biliyordu. Sonunda Ahmed Paşa'nın sadareti ihtilâli bastırmaya sebep oluyordu. Fakat herkes bu cinayetten nefret ediyor, üzüntü ve keder içinde çırpınıyorlardı. Osmanlı muhiti bu haksız cinayeti bir fazilet olarak kabul etmiyordu. Halkta padişaha, cinayete sebep olanlara karşı dinmesi mümkün olmayan bir kin ve

düşmanlık meydana geliyordu. Hürrem Sultan ile Rüstem Paşa cinayetin menfur faillerinden sayılıyordu. İşveli Rus kızı Osmanlı hanedanının en mert ve en saf bir temsilcisini boğduruyordu. Saltanat hırsını kanla, hile ile tatmin, ediyor, Osmanlı Devleti'ni derras ve hilekâr oğluna hasretmek istiyordu. Hürrem Sultan bu cinayeti ise Oğuz hanedanına müthiş bir darbe indiriyordu. Ordu, bilhassa bilginler zümresi, bu cinayete karşı isyan ediyordu. Bütün şairler talihsiz ve fedakâr şehzadeyi göz yaşlarıyla tebci ediyordu. Bu üzüntüler içinde yalnız bir şairin içli ve acı feryadları ebedi bir intikam sayhası söküde iştiliyordu.

(39) Salaberiri, Devlet-i Osmaniye Tarihi,c.2.s.17

64

Şehzade Mustafa'nın kaybı Yahya Bey'in mert ve asker kalbini coşturuyor, aşkın en derin hislerini terennüm eden fedakâr şair sevgili şehzadenin katliyle yaralı, feryadlarıyla bütün çağdaşlarını ağlatıyordu;

*Meded meded bu cihanın yıkıldı bir yanı
Ecel celâlîleri aldı Mustafa Hânı
Tolundu mihri cemâli, bozuldu erkânı
Vebale koydular âl ile Âli osmanı
Geçerler idi geçende o merd-i meydanı
Felek o canibe döndürdü şah'ı devranı
Yalancının kuru bühtanı, buğzi pinhanı
Akttı yaşımızı, yaktı nar-ı hicranı
Cinayet etmedi canı ki anın canı
Boğuldu seyl-i belâya dağıldı erkânı
Nolaydı görmeyeydi bu macerayı gözüm
Yazıklar âna reva görmedi bu re'yi gözüm
Getirdi arkasını yine Zal-ı devr-i zaman
Vücuduna setm-i Rüstem ile erdi ziyan
Döküldü gözyaşı yıldızları çoğaldı figân
Dem-i mematı kıyamet gününden oldu nişan
Girîv ve nale ve zâr ile doldu kevn ü mekân
Akar su gibi ağlamakta müdam pîrü civan
Vücut iline akın saldı aktı eşk-I revan
Eyâ serir-i saadette padişah-ı zaman*

65

*O can-ı âdemiyan oldu hâk ile yeksan
Diri kala ne revadır fesad eden şeytan
Nesim-i subh gibi yerde koyma ânımızı
Hakaret eylediler nesl-i padişahımızı*

Sultan Süleyman bu cinayetiyle milletin kalbinde onulmaz bir yara açıyordu. Bütün halk, üzgün ve kederli, ağlıyordu. Yahya Bey'in feryadı her kalbde yankılanıyordu.

Rüstem Paşa'nın desisesini, Hürrem Sultan'ın hilesini herkes anlıyordu. Yahya Bey'in dediği gibi Bedbaht Mustafa'nın ;

Hatası gayr-i muayyen, günahı nâmağlum

olduğunu herkes biliyordu.

Şehzade Mustafa'nın öldürülmesi manevi cinayetlere de sebep olmuştu. Bu cinayet, yirmi üç yaşında Şehzade Cihangir'in hassas kalbini de zedeliyordu. Cihangir'in hasta vücudu bu kanlı darbeye karşı koyamıyordu. Kardeşinin sararmış cesedi gözlerinin önüne geliyor, babasına karşı bütün ruhuyla isyan ediyordu. Bir zamanlar gülünç tavırları, tatlı sözleriyle babasını kahkahalarla güldüren Cihangir, şimdi kederli ve ümitsiz düşünüyor, elem ve keder içinde eriyordu. Sultan Süleyman, büyük oğlunu öldürdükten sonra, Hürrem'in şehzadesini kurtarmak istiyor, fakat bir gün içinde, zayıflıyor sönüp gidiyordu. Sultan Süleyman bu acılarla yaralı, oğlunun namım diriltmek için Fındıklı üzerine bir cami yaptıırıyordu; fakat gerçekte cinayetlerinin hatırasını kendinden sonra gelenlere nakletmek için payidar bir abide dikiyordu. Hürrem Sultan, halkın durumundan faydalanarak yeni bir oyun daha oynuyordu. Sultan Süleyman veziri Ahmed Paşa ile beraber İran sınırlarında dolaşırken, o, oğlu Bayezid'in adamları içinde Şehzade Mustafa'ya benzeyen birini bulduruyor,

66

Rumelinde ikinci bir düzme Mustafa olayı hazırlıyordu. Hürrem Sultan'ın amacı, Şehzade Mustafa'nın kendi tarafından boğdurtulmadığını, şehzadeye benzeyen birinin öldürüldüğünü, Mustafa Sultan'ın Rumeliye kaçıp orada ihtilâl çıkardığını anlatmaktı. Bu isyanda başarılı olduğu takdirde, hem kendi halka karşı masumiyetini isbat edecek, hem de Sultan Süleyman'ın aczini askere karşı hissettirecek, saltanatını biran önce Bayezid'e temin eyleyecekti. Bayezid bu hileden çok memnundu; düzme Mustafa'yı parayla teşvik ediyor, Eflak ve Boğdan'a kadar bütün halkı ayaklandırıyordu. Üzerine sureta asker gönderiyor, babasına mektuplar yolluyor, fakat aslında ciddi hiç bir teşebbüsde bulunmuyordu. Nihayet Sultan Süleyman süratle İstanbul'a gelmesi bu hileyi de sonuçsuz bırakıyordu. Kanuni, düzme Mustafa'ya karşı kuvvetli bir ordu gönderiyor, âsiyi para kuvvetiyle ele geçiriyordu. İşte o zaman Hürrem'le Bayezid'in tuzakları meydana çıkıyor, düzme Mustafa bütün gerçekleri açıklıyordu. Hürrem Sultan, Sadrazam Paşa'ya meseleyi derinlemesine öğrenmesi için 'haberler gönderiyor, tedbirli vezir düzme Mustafa'yı idam ettirerek Hürrem Sultan'a itaatsizlik ediyordu. (40) O andan itibaren. Sultan Süleyman, Bayezid'den nefret ediyor, Hürrem Sultan Ahmed Paşa'yı öldürtmek için hile düşünüyordu. Hürrem Sultan çok iyi biliyordu ki, oğlunu öldürecek kadar kendisine tutkun olan padişah için, Ahmed Paşa'yı ortadan 'kaldırmak güç bir şey değildi. Sultan Süleyman Hürrem Sultan'ın elinde her şeyi yapmaya yetkili, her emre uyan bir aletti. Padişah hayatında en çok sevdiği İbrahim'i öldürteceği zaman, uzun bir nefis mücadelesinde bulunmuş, paşanın öldürülmesine kalbi sızlayarak razı olmuştu.

(40) Saleberiri, Devlet-î Osmaniye Tarihi c. 2. s.20

Ahmed Paşa'nın katlini tabii ki, büyük bir ızdırapla emredecekti. Ahmed Paşa değersiz bir vezir değildi: Tamaşvar'ı almış, bütün vezirler arasında mertliği ve namusluluğu ile tanınmış. Şehzade Mustafa'nın boğulmuş cesedi yaralı ve bîtab yatarken, padişahın Rüstem Paşa'dan aldığı mührü kabul etmek istememişti. Ahmed Paşa sarayın sırlarına, Hurrem Sultan'ın zararlı ve fesad üzerine kurulu nüfuzuna vakıftı. Sultan Süleyman'ın Hurrem Sultan'ın elinde oyuncak olduğunu biliyordu. Bir gün, Hurrem yine hırçınlaşacak, mührü damadına verdirmek isteyecek, o zaman belki büyük bir felâket vukua gelecekti. Ahmed Paşa bunları düşündüğü için sadrazamlığı kabul etmek istememişti. Hatta bu düşüncesini Kanuni'ye açıkça söylemiş, "Halife-i Rûyi Zemin" kendisini azletmeyeceğini yeminlerle temin ettikten sonra kabul ettirmişti.

Fakat halk bu olaylardan habersiz, cinayetlerden nefret ediyor, Ahmed Paşa'yı da bu işlerde ortak zannetmişler, Paşa'nın sadarete geçmesini hoş karşılamamışlardı. Herkeste şehzadenin katilleri aleyhinde bir galeyan, bir nefret meydana gelmişti. Hurrem Sultan bütün bunları inceden inceye biliyordu. Damadını sadarete geçirmek için padişahı zorluyor, Sultan Süleyman azletmeyeceğine yemin ettiğini söylüyordu. O zaman Hurrem parlak gözlerini ihtiyar Süleyman'a dikmiş:

— Peki! Azletme, fakat katlet (öldür) diyordu. Bir gün Ahmed Paşa Arz Odası'ndan çıkarken boynu vuruluyor, bu önemli mesele de basit bir şekilde çözümleniyordu. "Rüstem Paşa'nın sadre gelmesi hususî nisvanı iffet nişanın maksudi" olduğu için Sultan Süleyman bu cinayete de razı oluyordu.

Artık Kanuni eski şerefini kaybediyordu. Ahmed Paşa'nın öldürülüş sebebine, Mısır'da valiyi öldürtmek için tuzak hazırladığına kimse inanmıyordu. Memleketin üze-

rinde uğursuz, öldürücü bir kuvvet, derras ve gaddar bir kadın nüfuzu hüküm sürüyordu. Devletin şan ve şevketinin üzerine dökülen masum kanlar silinmez bir leke teşkil ediyordu. Masumlar boğuluyor, yeminler bozuluyor, hassas şehzadeler kederlerinden ölüyor, Arz Odası önlerinde namuslu vezirlerin masum başları kesiliyordu. Bu sırada Hurrem Sultan, camiinde çalışan acemi oğlanlara pâpuş akçeler bağlatıyor (41), Sultan Süleyman bütün bu istekleri büyük bir memnuniyet içinde yerine getiriyordu. Cihan'ın en büyük imparatorluğunu idare eden zamanın hakani, Hurrem Sultan'a karşı acizlik ve mağlubiyet içinde başeğiyordu. Padişahın nüfuzu kanlar içinde kayboldukça, Hurrem Sultanın saltanatı büyüyordu. Bütün Osmanlı mülkü, asi! Orhan'ın fedakâr hanedanı, şimdi bir rus kızının aşkıyla söndürülüyor, cinayetlere alet oluyordu.

Hurrem Sultan elli beş yaşındaydı. Hayatında her istediğini elde etmiş, kadınlık gururunun en yüksek noktasına kadar yükselmişti. Artık cinayet için, desise için hiç bir emeli kalmamıştı. Bayezid'i tahta çıkarmak düşüncesi sonuç vermemiş, damadı Rüstem Paşa tekrar sadaret makamını işgal etmişti. Hurrem Sultan bütün cinayetlerini unutup, elmaslarla parlayan bir taç altında, ağarmış saçlarıyla

kalbinde gençlik kuvvetini hissediyordu. Şehzadelerin ve vezirlerin boğulmuş cesedleri, kesilmiş başları, meziyetli gözlerin acı yaşları onu asla rahatsız etmiyordu. Rüstem Paşa milletin lanetleri arasında sadarete geçiyor, ilk işi kendisine hücum edenlerden intikam almak oluyordu. Rüstem Paşa'nın en büyük düşmanı, Şair Yahya Bey'di. Bir zamanlar İbrahim Paşa Şair Figâni'yi idamla tehdit etmişti;

(41) Risale-i Aynı Ali Efendi s. 89

69

Şimdi Rüstem Paşa, Yahya Bey'i öldürtecek kadar nüfuz gösteremiyordu. Sultan Süleyman da oğlunu öldürüyor, fakat ölümüne ağlayan şairlere kıymıyordu. Rüstem Paşa Yahya Bey'e karşı kinini bir türlü saklayamıyordu. Bir gün şairi huzuruna çağırıyor;

— Senin ne haddindir, Pâdişâhî âiicahı nizam-ı âlem için şer'an iktiza eden bir vaz'ı irtikap ederler. Sen bizzat saadetlû padişaha ve vükelasına ta'n ve teşni eder, bulduğun türrehatı nazm idüp avama verir, fesada say edersin, diye bağırıyordu. Yahya Bey ise pervasız;

— Biz merhumu katledenlerle bile katlettik. Ağlayanlar ile bile dahi ağlarız. Ancak padişahımız hata etti demekten adaba riayet edüp ehli gazez ilkayı fesat etti demekten evla gördüm, cevabını veriyordu. Rüstem Paşa intikam almak için şairi derhal mütevellilikten azlediyordu.

Yahya Bey bir müddet sonra, bu olayı tarihçi Ali'ye şu şekilde naklediyordu:

“Şehzadenin öldürülmesi beni mecnûn ve mecbur etmişti. Bî ihtiyar kaleme lâyh olanı nazmettim. Amma maksudun asrında işa'a etmeyüp mevtime talik idi, ittifak bir yâr-ı kadîm haneme gelmiş, ve beni uyur bulmuş. Teklifimiz olmamağla cüzdanım karıştırıp müsveddesin görmüş, ve fi iha l suretin yazıp gitmiş. Ertesi orduyu hümayun seyrine vardım. Köşe köşe okunur, kimi ağlar, kimi Yahya Bey'in sebab-i marifetidir deyup âh eyler gördüm. Her çend inkâr ettim. Müfid olmadı. Rüstem Paşa ki, mücerred şair olduğuma binaen adaveti var idi. Mazûl olmağla nevlise gerek deyu itiraf ettim. Amma iki yıldan sonraki sadaret uzma makamına tekrar geldi; katlime teşmîrsak etmiş Bir iki defa nizâm-ı âlem için bu makûlenin vücudu nabud olmak gerektir deyâ irkâb-ı hümayûna arz etmiş. Amma saadetlû padişah nikû hisal-ı nefsül-emr'de hakka kafî ve şuaraya ve kelâm-ı mevzûne mail ve muhibbi mahlası bir şâiri kâmil olmağla ruhsat vermeyüp bu

70

makûleiere kulak tutma ve intikam kastın itme buyurmuşlar”. (42)

Rüstem Paşa Hürrem Sultan'la beraber devletin dahili siyasetini de idare ediyordu. Veziri Azam ile kayınvalidesi Sultan Süleyman devrinin debdebe ve şanı ortasında mutlu bir şekilde yaşıyorlar, hırslarından başka emel beslemiyorlardı. Hürrem Sultan, cinayetlerinden sonra, camiler ve Darüşşifalar yaptırıyor, avrat pazarında hayrathane kuruyordu. Sultan Süleyman bu inşata servetler feda etmekten çekinmiyordu. Hürrem Sultan için camiler yaptırıldığı gibi kızı Mihrimah Sultan için de Üsküdar'da

— Edirnekapı'sında kervansaraylar, camiler, mektepler, medreseler ve 'hamamlar yapılıyordu. (43)

İstanbul'un içtimai hayatında büyük bir değişiklik meydana gelmişti. Mimar Sinan'ın zarif âbideleri her tarafta yükselirken, sefer dönüşleri görülüyor, kâfirlerle yapılan savaflara dair hikâyeler işitiliyordu. Şam'dan, Halep'ten gelme iki kişi ilk defa olarak büyük bir kahvehane açıyorlar (962), Osmanlı içtimai hayatında yenilik gösteriyorlardı. Artık büyük zarif adamlar buralara toplanıyor, meclisler kuruluyordu. İlk kahvehane Osmanlılarda edebi ve ilmi sohbetlerin yapıldığı yerleri oluşturuyordu. Azledilmiş kadılar, ve müderrisler vakarlı bir şekilde arkalarına dayanmışlar, beyaz kavuklarının altında parlayan gözleri eski savafların parlak levhalarıyla meşgul, dedelerine hürmet hissini terbiye ediyorlar, cesareti ve kahramanlığı Osmanlılığın en önemli meziyetlerinden sayıyorlardı. Genellikle, mavi salkımları sarkan kokulu çardaklar altında, Fuzuli'in veya Baki'nin gazellerini okuyorlar, kültürden söz ediyorlar, bir iki akçe kahve baha ile cemiyet sofasın” ediyorlardı.

(42) *Peçevî, c. 1. s. 364*

(43) *Mihrimah Sultan için biri Edirne Kapısında, biri de Üsküdar'da İskele başında iki cami yapılmıştı.*

71

Bir tarafta satranç ve tavla sesleri işitilirken, öte tarafta, mutasavvıfane bir kasidenin mevzun ve âhenktar kâfiyeleri yankılanıyordu. (44)

Kanuni'yi zalimane sinirleyen Hurrem Sultan, artık bütün saltanatı eline alıyor, Şah Tahmasb'ın hemşiresiyle haberleşiyordu. Süleymaniye Camiinin yapılışından sonra şah'tan hediyeler geldiği zaman, Hurrem Sultan da bilmukabele teşekkürnameler gönderiyordu. (45) Sonunda hırslarını cinayet işlemek suretiyle bastıran Hurrem Sultan bu mutlulukların arkasından çok yaşamıyor, (46) Rus rahibinin dessay kızı Sultan Süleyman'ın kolları arasında hayatını kaybediyordu. Sultan Süleyman bu kayıptan çok üzölmüşü. Parlak saltanatını kan lekeleriyle kirleten Hurrem Sultan, Kanuni Sultan Süleyman'ın zayıf kalbinde acı bir teessür bırakıyordu. Sultan Süleyman Hurrem'in tabutunu göz yaşlan arasında mezarına kadar götürüyor, ruhunda bitmez tükenmez muhabbetlerin uyanmasına sebep olan dilber Rokzelan'ı saltanatın yegâne âbidesi Süleymaniye Camii'nin yanma aşkının ebedi bir nişanesi olmak üzere gömüyordu.(964)(47)

Hurrem Sultan'ın işlemiş olduğu Cinayetler ölümünden sonra da etkisini gösteriyordu. Şehzade Bayezid saltanata namzedliğini bir türlü unutamıyordu. Sultan Süley-

(44) *Peçevî, c. s. 304*

(45) *Feridun Bey, Münşeatüsselatin c.2.s.65*

(46) *Hayatının son senesinde Avrat pazarında Haseki Camiini yaptırmıştı.*

(47) *Hurrem Sultanın dört çevresi elyevm Evkaf-ı İslâmiye müzesindedir. Bu çevrelerden biri mavi zeminlidir. Kenarları sırmalıdır. Üzerinde Yeşil ve Lâl ipeklerle çiçekler işlenmiştir. Diğerleri Beyaz zemîn üzerine kalapdan'la*

işlemelidir. Kenarlarında bazılarının büyük, bazılarının küçük karanfiller vardır. Çevrelerden başka, yine Hurrem Sultan'a aid olmak üzere gayet ufak yapılmış, altun üzerine büyükçe bir dal iğne vardır, vardır.

72

man artrk eski düşüncesinden vaz geçmiş, Hurrem Sultanın ölümüyle, bağlayıcı bütün kayıtlardan sıyrılmıştı. Rüstem Paşa Kanuni Sultan Süleyman'ın işlerine o kadar nüfuz edemiyordu. Padişahla beraber o da nefret ediyordu. Bu sırada Şehzade Selim Manisa'da, Bayezid Kütahya'da bulunuyordu. Sultan Süleyman Selim'i kendisine halef etmeye karar vermiş, Bayezid'i Amasya'ya atıyor, Selim'i Konya'ya getiriyordu. Bu uzaklaştırış Bayezid'in düşmanlık hislerini uyandırıyor. Bayezid, kardeşi Selim'den iki yaş küçüktü; fakat eski teşebbüslerini bir türlü zihninden çıkaramıyordu. Şimdi saltanatı zorla elde etmeyi düşünüyor, Rüstem Paşa'nın hareketi bu düşünceleri bir kat daha kolaylaştırıyor. Rüstem Paşa arka arkaya intikam alıyordu. Bayezid'in adamlarından Mustafa Paşa'yı şehzade Selim'e Lala tayin ediyor, düşmanını şehzade Selim'e öldürtmek istiyordu. Fakat Mustafa Paşa, dessay ve hilekâr, derhal şehzade Selim'le meşveret ediyor, tahta çıktığında kendisine vezareti temin eder etmez, Selim ile Bayezid arasındaki düşmanlığı arttırmaya çalışıyordu. Önce Bayezid'e bir mektup yazıyor, Selim'in sefahatinden, içkiye ve eğlenceye düşkünlüğünden söz ediyor, kendisini sarhoş iken ani bir hücumla öldürmek mümkün olduğunu anlatıyor, Bayezid'e de aksi şekilde mektuplar yazdırıyordu. Nihayet İki kardeş arasındaki düşmanlık Sultan Süleyman'a yansıyor, padişah Bayezid'e nasihat dolu mektuplar yolluyordu. Lala Mustafa Paşa mektupları yolda yakalıyor, en sonunda Sultan Süleyman'ı Bayezid'e karşı asker şevkine mecbur ediyordu. Bayezid saltanat tacı uğrunda, Konya'da babasının ve kardeşinin askerleriyle çarpışıyor, müthiş bir kuvvet karşısında, çoluk çocuğuyla, Şah Tahmasb'a sığınuyordu. Sultan Süleyman Rüstem Paşa'nın iftiralarına tabi, hayatının son günlerini de cinayetle lekeliyordu. Oğlu Se-

73

lim ile beraber İran Şah'ına mektuplar yazıyor, elçiler gönderiyor, “Han Bayezid'in ve evladlarının gerek ölüsü, gerek dirisi, her ne veçhile olursa olsun, hemen fermanımız yerin bulsun, mezburelere teslim edesiz.” (48) diyordu. Diğer taraftan Rüstem Paşa da Lala Mustafa Paşa'yı azlediyor, altı sene devam eden sadaretinden sonra, intikamının neticelerini göremeden, vefat ediyordu.

Hurrem Sultan, hayatta bulunduğu sürece, Sultan Süleyman'ı kendisine bendetmişti. Ölümünden sonra bütün hasekiler Kanuni ile beraber olmaya can atıyorlar, Sultan'ın döşegini bile paylaşamıyorlardı. Kanuni hasekilerinden Gülfem Hatun'a çok yakınlık gösteriyordu. Altmış dokuz yaşında olduğu halde, her gece hasekilerini iltifata mazhar etmekten geri durmuyordu. Bu sırada Gülfem Hatun, Üsküdar'da bir cami yaptırmaya başlamıştı. Cami yarım kalmış, Gülfem Hatun tamamlayacak parayı bulamayınca arkadaşlarına, saraydaki haseki kadınlara başvurmuştu. Gülfem Hatun'u çekemeyen kadınlardan biri, derhal muvafakat etmiş:

— Ben veririm, ancak bu geceki nöbetini bana verirsin, demişti. Gülfem Hatun camiini bir an önce tamamlamak için, bu fedakârlığa razı olmuştu.

O gece, Gülfem'in rakibesi, Kanuni Sultan Süleyman'ın odasına girmiş, padişah, kemali tahayyürle Gülfem'i sormuş, rahibesi tahlisiz Gülfem'i gözden düşürecek şekilde konuşmuş hakkında iftiralarda bulunmuştu: Kanuni Sultan Süleyman kendisine karşı gösterilen bu kayıtsızlıktan çok müteessir olmuş:

— Benîm yatağımı satıp değiştiren kimseden vefa olmaz diye ağalarını çağırmış, Gülfem Hatun'un öldürülmesini emretmişti. Talihsiz Gülfem, bu acımasız emir

(48)Solakzâde, s.564 /Peçevî, c. 1. s. 402

74

üzerine, perişan saçları kanlar içinde feci bir şekilde hayata gözlerini yummuştu. Kanuni Sultan Süleyman neticede hatasını anlamış, işlediği cinayete pişman olmuştu. Gülfem için çok gözyaşı döken Sultan Süleyman, nihayet talihsiz Gülfem'in camiini, Mimar Sinan'a tamamlattırmış, Macaristan'da pek çok evkaf tayin etmişti. (49)

Sokollu'nun sadrazamlığı esnasında, Sultan Süleyman ile Şehzade Selim İran'da müthiş bir cinayet işlemişlerdi. Şah Tahmasb Bayezid'e karşı sözünde duruyor, şehzadeye karşı fenalık etmeyeceğine dair ettiği ahdi tutuyor, şehzade Bayezid'i Sultan Süleymanın celladlarına teslim etmekle yetiniyordu. Bir Muharrem günü Osmanlı hanedanının şehzadesi, saç sakalı traş edilmiş, başında adi bir sarık, arkasında fersude bir elbise, yeşil bir ferace, belinde ipten bir kuşak, masum çocuklarıyla beraber Kanuni'nin celladlarının elinde telef oluyordu. Dört şehzadenin babalarıyla birlikte ortadan kaldırılması, Hürrem Sultan'ın mezara girdikten sonra da Osmanlı hanedanına ruhu ile hâkim olduğuna inandırıyor.

İranlılar bu müthiş cinayetten nefret ediyorlardı. Mazlum şehzadelerin tabutları Amasya'ya doğru götürülürken, halkın feryadı göklere çıkıyor, sebep olanlara lanetler yağdırıyorlardı. Osmanlı elçileri sınıra kadar taşlarla, hakaretlerle gönderiliyordu.

Sultan Süleyman bu cinayeti başarı kabul ediyordu. Genç İbrahim'in kemanından dökülen nameleri hassas bir kalble dinleyen Sultan Süleyman, celladların elinde öldürülen oğlunun ve torunlarının feryadlarından müteessir olmuyordu. Masum şehzadelerin cesetlerini “Haric-i Sivas'ta defnettikleri haberleri sem'i padişahı cihan penah

(49)Gülfem Hatun'un Kitabet Senk Mezar!:"Sahbet-ü Hayrat, Şehide-l Saîde Gülfem Hatun. Sene Tüs'a sittîn Tısa mie”

75

hazretlerine erişikte Hüdavendigârı adüvv bend inkiyadi Tahmasb sahi ziyade pesend edüp ihsanen ve iltifaten üç kere yüz bin sikke-i hasene ve Cenabı Selim Han Kâ-miiyabdan dahi yüz bin miktarı nükud kâmiil'ül ayar tahf ve tefarük besyar ve Hüdawayı bişmar ihzar” kılınıyor, murahhaslar gönderiliyor, bilmukabele. İstanbul sarayına kıymetli halılar takdim ediliyordu. (50) Şarkın tevekkül ve teslimiyet

hasriyle meşbu zihniyeti bu cinayetlerden müteessir olmuyordu. Zamanın şairleri bile;

Çünkü hükmi kader kuyum kasem-i ezel

Taht ile tabutu taksim ettiler

Bahtı gör kim tahte-i tabuta bindi

Bayezid Tahtı bir şah-ı Kerim'üt-Tab'a teslim ettiler

Artık Hürrem Sultan'ın desiseleri bütün tesirini hasil etmişti. Üç yetişmiş şehzade, beş çocuk, iki vezir, muhteris bir kadının masum kurbanları olmuştu. Osmanlı hanedanından ihtiyar bir padişah hayatını içki ve zevkle geçiren dimağının bütün faaliyetini kadınlar avucunda kaybeden bir şehzade kalmıştı. İçki, Kanuni'nin veliahdında hiç bir yetenek bırakmamıştı. Sultan Süleyman veli-ahd'ıyla (iftihar ediyor, bütün ümidini onun hayatına bağlıyordu. Artık heyecanlı ve uzun cinayet devirleri kapanmıştı. Turgut Reis Malta'da vakar ve namusuyla şehid oluyor. Kanuni, Macaristan'da, Zigetvar önünde, Oğuz neslinin azmini gösteriyordu. Kale kumandanı Ziryenin direnmesi Osmanlı Hakanı'nın metanetini kıramıyordu. Yetmiş dört yaşında, Hürrem Sultan'ın nazarları karşısında zayıf ve güçsüz baş eğen padişah, düşmanın toplarına ve tüfeklerine karşı sarsılmaz bir mukavemet gösteriyordu.

(50) Solakzâde, s. 567

76

Bir gün, kale düşeceği sırada Sultan Süleyman'ın ölümü bütün vezirleri derinden yaralanmıştı. Asker, hakanlarının kaybindan habersiz, başlarında muzaffer bir padişah bulunduğu emin, Zigetvar'ı kan ve ateş içinde zapt ediyorlar, vatanlarına mutlu ve sevinçli dönerlerken, yolda Kanuni Sultan Süleyman'ın ölümü haberini alıyorlardı. O zaman orduda uzun bir inleme işitiliyor. Sultan Süleyman'ın tabutu etrafında dua ve tekbir sesleri Tuna sahillerini çınlatıyordu. (974)

Sultan Süleyman, arka arkaya devam eden cinayetlerden sonra Hürrem Sultan'ın avucuna gömülüyor, İstanbul Sarayı'nda yeni bir sultanın, Nurbanu'nun saltanatı başlıyordu.

NURBANÜ SULTAN

Nurbanu'nun kocası, müthiş bir karışıklık sonunda tahta çıkmıştı. Yeni padişah, Sultan Selim, kırk dört yaşında, orta boylu, kumral sakallıydı. Alnı açık, kaşları ince, gözleri elâ idi. Oğlu Şehzade Murat, oldukça yetişmişti. Kızı Esma Sultan sadrazam Sokullu Mehmet Paşa ile evlenmişti. Eski devrin adamları henüz hayattaydılar. Fakat yeni padişah ile Sultan Süleyman arasında büyük bir fark vardı: Tahta çıkış günü bütün İstanbul coşmuştu. Sultan Selim halka zevklenmelerini ve neşelenmelerini emrediyor, “zevk ve şevk, ıyşu nûş etmeye izin ve ruhsat verilmek kanunu kadîm olduğunu” söylüyordu. Sokollu, padişahın bu isteğine karşı:”ülema-i din buna kail olmaz” diye engel olmak istiyor, fakat “Münşaat'üs-Selâtin” müellifi Feridun Bey;

Hatırı Şâh'ın tecelli camidir

Her ne kim görünse Hak ilhamıdır

diye önüne geçiyordu. O gece bütün istanbul zevk v

77

ahenk içinde oynuyor,”köhne bîdevletler tövbekar iken işe saladir deyu” badeye sarılıyor,”devr-i Selimi hanide nare-i mestan” ortalığı çınlatıyordu. (51) Her tarafta badeler içiliyor, içki masalarının önünde tahta çıkış tarihleri düşürülüyordu.Sultan Selim vaktini içkiyle, nedimlerle geçiriyordu. Çoğunlukla şairlerle düşüp kalkıyor;

Muhabbet şahının biz bende-i fermanıyız cânâ

Gedâyı guyi aşkız, âlemin sultanıyız cânâ

Ademden gelmeden bezm-i vücude bade evvel demde

Lebin esrarının bizvela ve hayranıyız cânâ

gibi şiirler söylüyorlardı. Sarayda, rus dilberinin, Hurrem Sultan'ın yerine, şimdi bir müsevî kızı, Nurbanû Sultan saltanat sürüyordu. Mihrimah Sultan ile Esmâ Sultan Nurbanu'ya yardımcılık yapıyorlardı.

Saray eski ciddiyetini kaybetmişti. Çiçekli odalarda zevkler ve âhenkler, aşklar ve kıskançlıklar hüküm sürüyordu. Kadın nüfuzu cazip tesirleriyle Sultan Selimin sarhoş dimağını işgal ediyor, geceler namelerle aşklarla geçiyordu. Osmanlı mûsikisinin tiz ve pür şevk nameleri sarayın yaldızlı tavanlarını çınlatırken, ud'lar inliyor, tanburlar feryad ediyordu. Badeler şûh sakîler elinde dolup boşalıyor, maskaralar tuhaf hareketleriyle Sultan Selim'in “meclisi şeriflerin neşat ve sürür ile pür habur”(52) ediyordu.Kanuni Sultan Süleyman devrinin ruhunu Sokullu'larla Ebus Suudlar yaşatıyordu. Yemen zaferleri, Kıbrıs fetihleri güçlü serdarların şahsi başarılarını teşkil ediyordu. Diğer taraftan Rüstem Paşa'nın hükümet idaresine ektiği fesat tohumları gittikçe büyüyordu.

(51) *Tarih-i Selâniki, s. 83*

(52) *Peçevî c. I. s.111*

Rüşvet alınmaya devam ediliyordu. “Umur dîde ve kâr âzmûde ve ehl-i ırz olan çatlar, nur-u didesiyle tahsili ve kemali marifet eyliyenler pâmal-i devran” (53) oluyorlardı.

Nurbanu Sultan sarayın ruhunu teşkil ediyordu. Sultan Selim'in sekiz yıl içinde beş şehzadesi dünyaya geliyor,işret ve eğlence devam ediyordu. İnebahtı felâketi bile İkinci Selim'i yakalandığı sarhoşluk hastalığından uyandırmıyordu. Sarayda, Beşiktaş'tı Yahya Efendinin torunu Hübbi Aişe Hatun gibi musahabeleri, Kamer Hatun gibi dayeler Sultan Selim'in içkiye olan eğilimini kıramıyorlardı. Sultan Selim'in yerine Sokollu hükümeti idare ediyordu. Hurrem Sultanın zevk düşkünü şehzadesi günden güne vücuddan düşüyordu. Bir gün baş doktor Mustafa Çelebi'yi çağırması, nabzını gösterir:

— İnsan dostunu böyle mi yoklar? diye serzenişte bulunuyor, gözleri yaşararak:

— Hayat süresi az kaldı,efendi? diye üzgün bakışlarını doktoruna dikiyordu. Birkaç gün vücudu güçsüz dolaşıyor, yeni yapılan hamamı gezmeye gidiyor, mermerden ayağı kayıp yuvarlanıyordu. Bu düşüş, bütün vücudunu sarsıyordu. Ağalar padişahı yatağına götürüyorlar, doktorları topluyorlar, hiç bir çare bulamıyorlardı. Nurbanu Sultan üzgün ve perişan, kocasının etrafında dolaşıyor, birkaç gün içinde genç padişahın içkiye kurban olduğunu, görüyordu.(982)

Nurbanu Sultan padişahın ölümünü kimseye haber vermemişti. Cesedini sarayın buzluğunda saklamış, oğlunu Manisa'dan süratle davet ettirmişti. Sultan Murad'ın istanbul'a gelişi fırtınalı bir güne rastlamıştı. Padişah

(53) Tarihi Selânikî, s. 111

78 79

İstanbul'a gelir gelmez Sokollu ile beraber hareme giriyor, uzun uzadıya müzakereler ediyordu. O gece, beş masum şehzadenin, sarayın odalarında annelerinin kucağından feryadı alındığı, vahşice boğulduğu görülüyordu. Ertesi sabah Sultan Murad, arkasında mor bir atlas dölme, parlak bir şekilde tahta çıkıyordu. Kış bütün şiddetini gösteriyordu. Sarayın çınarları çıplak dallarıyla inliyor, Bâb'üs-Saade önündeki serviler arasında büyük bir kalabalık, beyaz bir kavuk yığını ortasında, küçük küçük büyüklü tabutlar görülüyordu. Sarayın iki sıra servileri altında ulemanın gür ve ağır sesleri matemli bir şekilde yankılanıyordu. O gün Sultan Selimin, daha sonra beş bedbaht şehzadenin tabutları hüznü bir şekilde saray kapısından çıkarılıyordu. Üçüncü Murad bu manzarayı görmek istemiyordu. Babasının tabutu orta kapıya doğru ilerlerken, hareme doğru kaçıyor, saygıdeğer alimlerin tekbir sesleri Ayasofya'ya doğru uzaklaşıyordu. Üç gün sonra matem elbiseleri çıkarılıyor, Saray yine eski neşesine kavuşuyordu. İşlenen, cinayetlerden, edilen feryatlardan kimse müteessir olmuyordu. Nurbanu Sultan kızı Esmâ Sultan'la beraber Üçüncü Murad'ı nüfuzu altına almak istiyor, gelini Safiye Sultan'ın, Venedik'li Bafa'nın nüfuzunu kırmaya çalışıyordu.

Osmanlı Devleti'ni içeriden kadınlar, dışarıdan alimlerle vezirler idare ediyordu. Saray topluluğunu teşkil eden kadınlar, başta Üçüncü Murad'ın annesi Nurbanu Sultan, daha sonra haseki Safiye Sultan, padişahın hemşiresi ve Sokollu'nun Karısı Esmâ Sultan, teyzesi Mihrimah Sultan, hemşiresi ve Piyâle Paşa'nın karısı Gevher Müluk Sultan, harem kethüdası Canfeda Hatun, vekilharç Raziye kadın idi. Kira isimli bir musevî kadın da sarayın dışarıyla olan ilişkilerini temin ediyordu. Fakat sarayda, kadınlar arasında da birlik beraberlik yoktu. Valide Nurbanu Sultan, gelini Safiye Sultan'ı bir türlü çekemiyor, hükümet nüfuzunu elinden kaçırmak istemiyordu. Bunun için kızı Esmâ Sultan, Canfeda ve Raziye kadınlarla birleşiyor. Safiye Sultan'ı oğlu Üçüncü Murad'ın gözünden düşürmek istiyordu. Nurbanu Sultan'ın bu amacını gerçekleştirmek için bulduğu çare çok basitti; özellikle padişahın yaratılışına, emellerine uygundu: Nurbanu oğluna daha güzel, daha İşvekâr kızlar takdim etmek, Murad'ı bu şekilde Safiye Sultan'dan soğutmak istiyordu. Üçüncü Murad tahta çıkıncaya kadar Safiye Sultan'dan başkasını sevmemiş, kimseye rağbet etmemişti. Safiye Sultan Venedik'li Bafa ailesine mensuptu. Babası Korfo'luydu. Dilber Bafa Adriyatik'ten bir gemi ile geçerken Osmanlı korsanlarının eline düşmüş, güzelliği ve cazibesi takdir edilerek saraya takdim edilmişti. Üçüncü Murad şehzadeliği zamanında, Bafa ile evlenmiş, Safiye Sultan genç şehzadeyi etkisi altına almıştı. Dilber Venedik'li Üçüncü Murad'ı cazip hareketleriyle kendine bağlamıştı. Nurbanu Sultan oğlunun bu eğilimini anlamıştı. Üçüncü Murad'a durmadan cariyeler takdim ediyor, Sultan Murad hiç birine önem vermiyordu. Oğlunun Safiye Sultan'a bu kadar

bağlılığı Nurbanu'yu ızdıraba düşürüyordu. Kıskançlık kalbini kemiriyor, Safiye Sultan'ın sarayda nüfuz ve kudret sahibi olması İkinci Selim'in hırslı karısını güçsüz bırakıyordu.

Nihayet bir gün Üçüncü Murad kız kardeşine misafir gitmiş, Esmâ Sultan'la beraber bahçede dolaşıyordu. Uzaktan, çiçekler arasından, iki dilber cariye'nin ortaya çıkışı Üçüncü Murad'ın nazar-ı dikkatini çekmişti. Bafa'nın vefalı kocası bu cazip güzellere derhal kapılmıştı, ikisini de yanına çağırarak, biraz saz çaldırması. Esmâ Sultan, cariyelerinin kardeşi üzerinde hasıl ettikleri tesirden çok memnun olmuştu. İkisini de Üçüncü Murad'a hediye etmiş, derhal padişah sarayına göndermişti. Fakat "saadetlü padişah dahi ra'bet-i tamam ile vasıllarından kâim almak üzere edecek, tiri Murad el vermemiş ve navek maksudu nişane ırmemişti" (54)

81

İşte o zaman Nurbanu Sultan'ın siniri kabarmış, intikam hisleri uyanmaya başlamıştı. Padişah için iktidarsızlık sözkonusu değildi, valide Sultan oğlunun karakterini biliyordu. Nihayet uzun uzun müzakere edilmiş, bu büyük felâket muktezayı sin ve sal değil, bir cazunun mekru alidir diye karar verilmişti. Bütün kusurlar Safiye Sultan'a yüklenmiş, cariyeleri yakalanmış, tavaşiler elinde işkenceler yapılmıştı. Nihayet nikâhlı kadınlar getiriliyor, padişaha takdim ediliyor, "ukde-i murad ber muktezayı fua'd çözümler çözümler saraya bölük bölük cariyeler geliyordu. İstanbul'da, cariyeye piyasasında bolluk hasıl oluyordu. O zamana kadar ikiyüz altın eden cariyelerin kıymeti üç bin altına çıkıyordu. O da yetmeyince dul kadınlara kadar iltifat buyurulduğu vaki oluyordu. Sultan Murad, ölünceye, güçsüz kuvvetsiz kalıncaya kadar zevkine devam ediyordu. Bütün kadınlar içinde Esmâ Sultan'ın takdim ettiği cariyelerden biri Üçüncü Murad'ın en çok iltifatını kazanmayı başarıyordu. Bu cariyeye güzel değildi; Hayatını raks ve işve ile geçirmiş, cevval, aşüfte bir Macar kızıydı.

(55)Safiye Sultan'ın sihirleyici siması, işveli kızın ahenkli raksları, cazip tavırları karşısında bir müddet kadar söner gibi oluyordu. Fakat Safiye Sultan güzelliğiyle, zekâsıyla bütün desiselere hâkim oluyor, kendisine düşmanlık eden cariyeleri denize atıyor, Nurbanuları, Mihrimahları hile ve şeytanlığı karşısında mağlup ediyordu. O zaman Nurbanu Sultan, kendisine en çok bağlılık gösteren Canfeda kadınla başbaşa kalıyordu. Nurbanu'nun Canfeda kadına çok fazla güveni vardı. Sarayda cariyeler çoğalır çoğalmaz, Canfeda'yı derhal eski saraydan getirmiş, oğluna tavsiye etmişti. Üçüncü Murad Canfeda kadını sara-

(54) *Peçevî, c. 2. s. 4*

(55) *Hâmmer, c. 2. s. 201*

82

yına kethüda nasp etmişti. Kısa bir zaman içinde, Canfeda kadın padişahın güzeller ordusunun başına geçmiş, sarayın bütün işlerim büyük bir faaliyetle idare etmiş, parlak zekâsıyla erkek işlerine bile el uzatmaya başlamıştı.

Sarayda birbirinin nüfuzunu kırmaya çalışan kadınlar, nazlılar, şahhûbanlar gibi hasekiler, başta Üçüncü Murad olmak üzere, devlet adamlarını elde etmişler, bütün isteklerini yaptırmışlardı. Sarayın bu hey'etine karşılık, hariçte kadın nüfuzuyla devlet işlerini idare eden çok önemli simalar vardı. Başlıcaları;Hoca Saadettin, Şemsi Paşa, Üveyis Paşa, Dârüs-Saade Ağa'sı Gazanfer Ağa, ve Şeyh Şüca idi.

Padişah orta boylu, beyaz, elâ gözlü, kumral sakallıydı. Yaratılıştan çok zayıf, kadınlara son derece düşküdü. Padişahın kadınlara ve zevke olan düşkünlüğü kadınlara saltanatına uygun bir ortam hazırlamıştı.Çoğu zaman şiirle uğraşıyordu

Visale va'cleler eyler

Murad'a ol gül-i ter

Yalancı gül gibi bir yân dilsitanım var.

tarzında beyitler söylüyordu. Murad yaşamının bütün lezzetlerinden faydalanıyordu. Bütün hayatı aşk, zevk, mûsikî ve şiir içinde geçiyordu. Bazan sarayın gösterişli odaları tanbur nameleriyle çınlıyor, oyunlar ve rakslar devam ediyor, avuç avuç altınlar serpilirdi. Padişah zevk ve fıkralardan hoşlanıyordu. Rivayete göre birgün padişahın maskarası nuzurda görevini yapar. Padişahı haddinden fazla güldürür. Herkes dağılacağı sırada, padişah maskarayı uygun bir ihsanla mükâfatlandırmak ister. Maskara, padişahın yüzüne gülerek bakar:

-Hünkârım, bugün altın istemem.Yüz değnek isterim, der.Padişah şaşkın bir şekilde sebebini sorar.Adam;

83

— Hele ellisini vurun, ondan sonra soru sorun, der. Dayak atılması ferman buyrulur. Adama elli sopa vurulur. Sopalar tam elliyi bulunca, maskara:

— Durun, bir ortağım var. Ellisini de ona vurun, der.

— Ortağın kim?

diye sorulunca, maskara gayet zarif bir şekilde:

— Hergün beni çağırmaya gelen bostancı. Ne zaman in'am (padişah hediyesi) alıp gitsem:”seni ben götürdüm, yarısı benimdir” diye elimden alır. Bugün değneğin de yarısının onun olması gerekmez mi? der.

Üçüncü Murad bu fıkraya çok sevinir, maskaranın ihsanını çoğaltır, elli değnek de bostancıya vurulur, bir daha böyle hareket etmemesi kendisine söylenir.(56)

Üçüncü Murad bütün hayatını bu şekilde geçirirdi. İkindiden sonra haremi hümayuna gider, işte o zaman kırktan fazla hasekinin çeşitli, cazip ve işveli hareketleri arasında kendini kaybederdi.

Üçüncü Murad bu hayattan son derece memnun olurdu. Padişahın zevk ve safa içinde doğan çocukları yüz otuza kadar çıkmıştı. Sarayda beş yüzden fazla cariye padişah emrine âmâde idi. Üçüncü Murad hayatını bu güzeller arasında geçiriyor, memleketin idaresini alimlere ve vezirlere bırakıyordu. Fakat bilginler arasında tam bir birlik yoktu. İhtiras ve rekabet fırka oluşturuyordu. Şeyhülislâm Ebu's-Suud Efendi gayr-i mer'i bir şekilde yaşıyordu. Sokollu ile Reisi'ül-Küttab Feridun Bey'e karşı, Hoca Saadettin ile Şemsi ve Üveyis paşalar düşmanca harekette kusur etmiyorlardı.Hoca Saadeddin Üçüncü Murad'ın öğretmeni idi; efendiliği ve

olgunluğuyla tanınır, ilmi ve eserleriyle bilinirdi. Daima Sokuilunun nefret ettiği Kazaskerleri tutar, böylece kendi de muhaliflerin zümresine girerdi.

(56) Peçevî, c. 2. s. 4 84

Şemsi Paşa, kızıl Ahmedlilerden, Osmanlılara husumetle bilinen bir ailedendi. Avdaki yeteneğinden dolayı Kanuni ve İkinci Selim zamanında büyük teveccühlere sahip olmuş, Osmanlı hanedanına ilk defa rüşvet aldırarak övünmüştü. Üveyis Paşa ise Üçüncü Murad'a şehzadeligi zamanında intisap etmişti. Tahta çıkışından sonra daima padişahı Sokollu'nun aleyhine teşvik etmiş, Sokollu'nun nüfuzunu kırdırmaya çalışmıştı. Hatta Sokollu Üveyis Paşa'nın çalip çırpma gibi hareketlerini araştırmak istemiş, bu teşebbüsü hattı hümayunlarla engellenmişti. Üçüncü Murad'ı idare eden bu zatlar, Sokollu aleyhine öyle bir hava meydana getirmişlerdi ki, Feridun Beyin "Münşeatüs- Selâtin" en seçkin bir eser olmak üzere, padişaha takdim edilmiş (982), Fakat, "çendan mu'teber olmadığı mukabelesinde ikram olunmadığından ukalay devran hayrette" (57) kalmıştı.

Sarayın seçkin simalarından biri de Şeyh Şüca idi. Üçüncü Murad Manisa'da iken, Şüca bahçivanlık yapıyordu. Şehzade bir gece rüya görür, Raziye kalfaya anlatır. Meğer Raziye Kalfa da Şüca'nın rüya tabir ettiğini işitirmiş Derhal Şeyh'e haber gönderir, rüyayı tabir ettirir. Şehzadeye saltanat müjdesi geleceğini söyler. Şehzade Murad bu müjdeden çok memnun olur. Bir süre sonra babasının öldüğünü haber alınca, Şeyh'e sevincinden ne yapacağını şaşırır. Raziye kadın memnun, Şeyh'i bir çok kere huzura getirir. Şüca gayet kurnaz, bir iki görüşte Üçüncü Murad'ın ne kadar saf, böyle şeylere ne kadar kolay inandığını anlar. Artık istediği gibi atar tutar. "Saadet-lû Padişahın bir veçhile itimadına bais olur ki, kutb-u âlem idiğinde iştibahi kalmaz" (58) Murad Şeyh'i İstan-

(57)Hâmmar,c. 2. s.250

(58)Selânikî s. 294

85

bul'a da beraber getirir, kendisine kâşaneler ve saraylar ihsan eder. Şeyh de "Padişah Şeyhi" diye şöret bulur.Şeyh Şüca gayet akıllı,zevk ve safaya düşkündü. Sarayda Raziye Kalfa'yı elde etmiş, Osmanlı sarayını, İstanbul halkını kendine bağlamıştı. Halk, maddi mutlulukların elde edilmesinden aciz, manevi yalanlarla teselli bulmaya eğilimli, gurup gurup Şeyh'e başvuruyor, servet ve sofasını çoğaltıyordu.Padişah Şeyh'i kısa bir zaman içinde bahçeler, mahzenler,kayıkhaneler, meyhaneler açıyor, mallarını idareden aciz kalıyor, halkın saflığından ve cahilliğinden kazandığı paralarla "İstanbul'un mütearif civanları ve nazenin nigârları" zevk içinde hayatını, geçiriyordu. Şeyhin bu durumunu görenler Üçüncü Murad'a başvuruyorlar, Hazretin zevkini kaçırmak istiyorlardı."Şeyh hazretleri filan bahçesinde nigâr-ı sofasında felekten kâm almaktadır. İtimad buyurulmazsa mutemed adamlar gönderip tecessüs buyurun" diye padişaha rik'alar sunuyorlardı. Üçüncü Murad Şeyh'ine son derece itimat ediyor, bu ihbarlara önem vermiyordu. Şeyh Şüca ise vakarla saraya geliyor, padişaha gelecekte, mutluluktan müjdeler veriyor, birer ikişer flori'yi

cebine indirdikten sonra, zevk ve safasıyla meşgul olmaya gidiyordu. Nurbânu ile Safiye Sultan sarayda birbirinin nüfuzunu kırmakla meşgulken, dışarıda heyet ve vükelâ arasındaki ihtilaf da müthiş bir cinayetle neticeleniyordu. Sokollu Mehmed Paşa, ikinci divanında hançerle öldürülüyordu. Üçüncü Murad ile adamları bu başarılarından memnun oluyorlar, Artık Sokollu'nunda nüfuzundan büsbütün kurtuluyorlardı. Bu tarihten itibaren sadret mevkiini, Ahmed, Sinan, Siyavuş ve Ferhad Paşalar beş sene süreyle birbirini takiben işgal ediyorlardı. Öyleki Üçüncü Murad yirmi yıl devam eden saltanatı esnasında on bir defa sadrazam değişiyordu. Sokollu'nun ölümünden sonra, Feridun Bey

86

tekrar nişancı olmuş, Rüstem Paşa'nın kızı Ayşe Sultan otuzbeş bin altın nikâhla kendisine nikâhlanmıştı. O yıl eğlencelerle geçmişti. Safiye Sultan'ın şehzadesi Mehmed Sultan'ın sünnet düğünü İstanbul halkını haftalarca meşgul etmişti. Müslüman ve Hristiyan bütün hükümetlerden elçiler gelmiş, At Meydanı'nda İbrahim Paşa Sarayı'nın önü çalgılar ve oyunlarla çınlamıştı. Elli iki gün devam eden bu düğünde, içki, zevk sefa devam ediyor, Sarhoş yeniçerilerin padişahın köşkünün önünde, yıkıldıkları görülüyordu. Halk, şevk ve neşe içinde eğlenirken, Hoca Saadettin ile Bostanzâdeler, Civizade ile Şeyh Şüca'lar bir türlü menfaatlerini bağdaştıramıyorlar, rekabetler ve hasedleriyle bu gösterişli düğünde neşeyi kaçııyorlardı.

Safiye Sultan, onaltı yaşında, Osmanlı tahtına namzed olan oğlu şehzade Mehmed'in mürüvvetine seviniyor, bir yıl sonra kayın validesi Nurbanu Sultan'ın ölümü onu büsbütün serbest bırakıyordu. (59) Nurbanu Sultan Yenikapı Sarayı'nda ölmüş, Üçüncü Murad annesini gözyaşlarıyla uğurlamıştı.

Nurbânu'nun ölümü Safiye Sultan'ın mutluluğunun başlangıcı olmuştu. Safiye Sultan oğlu Şehzade Mehmed'i güzel cariyelerle Manisa'ya gönderiyor, kendi, sarayda Raziye Kalfa ve adamları ile bağımsız olarak saltanat sürüyordu. Safiye Sultan'ın eltisi Esmâ Sultan lohusa döşeginde ölüyor, elli günlük masumu da annesini izliyordu. Safiye Sultan bağımsızlığını temin ettikten sonra, vezirlerden düşmanlarını birer birer devirmeye çalışıyordu. Ezcümle Siyavuş Paşa, Nurbanu'nun en nafiz gözdelelerinden. Nurbanu'nun kızıyla evlenmiş, valide sultan yaşadığı sürece, haseki Safiye Sultan'ın düşmanlıklarda karşı koymuştu

(59) Nurbânû Sultan Üsküdar'da Valide-i atik camiini yaptırmıştır. Ayasofya'da II. Selim türbesinde gömülüdür.

87

Safiye Sultan Üçüncü Murad'a devamlı Siyavuş aleyhine iftiralarda bulunuyor Valide Nurbânu Sultanla beraber kendi oğlunu tahta çıkarmak düşüncesinde olduklarını söylüyordu. (60) Böylece Safiye Sultan ile Nurbânu arasındaki düşmanlık artmış, üçüncü Murad bu anlaşmazlığa çok üzülmüştü. Hatta annesi dizanteriden ani bir şekilde öldüğü zaman, Safiye Sultan ile oğlu Şehzade Mehmed tarafından zehirlendiğini sanmıştı. Şimdi artık bu şüphelere ve desiselere de meydan kalmamıştı.

Safiye Sultan ile padişah hayatta bulunan kızkardeşleri vezirleri istedikleri gibi idare ediyorlardı. Emekli askerlere verilen tımarları kendilerine yaşmaklık olarak tevcih ettirmeye çalışıyorlardı.Saray kadınları saltanat nüfuzuyla beraber ordunun tahsislerine de tecavüz ediyorlardı. Üçüncü Murad bütün olan bitenlerden tamamen habersizdi.Dedelerinin kumandanlık adetini terk etmiş, sarayında Safiye Sultan'lar, Şah Hûban kadınlarla (61) yaşıyor, düğünlerle eğlencelerle vakit geçiriyordu. Safiye Sultan sarayın yegâne hakimesi idi.Canfeda kalfa ile Raziye hatun yahudi Kira sarayda en ziyade nüfuz sahibi olanlardı. Sultanların her biri kocalarını en büyük rütbelere çıkarıyorlar, dul olanlar vezirlerden istediklerini seçmekte kusur etmiyorlardı.

Sultanlardan Sokollu'nun dul karısı Esmâ Sultan, Piyale'nin dul karısı Gevher Sultan, Siyavuş Paşa'nın karısı Fatıma Sultan, Safiye Sultan'ın nüfuzuyla bütün emellerine nail oluyorlardı. Esmâ Sultan kısa boylu, çirkin ve çok zekiydi. Sokollu'nun ölümünden sonra Özdemiroğlu'nu kendine çekmeye çalışmış, mahublar elinden badeler nûş etmeyi tercih eden ihtiyar veziri cezbetmeyi ba-

(60) *Hâmmer, c. 2. s. 235*

(61)*Şah Huban Kadının Kasımpaşa'da Sarayı ve Yeni Bahçe'de türbesi vardır. Her ikisi de Mimar Sinan tarafından yapılmıştır.*

88

şaramayınca, Budin Beylerbeyi Kalaylıkoz Ali Paşa'ya, Gevher Suitan da Üçüncü vezir Boyalı Mehmed Paşa'ya varmıştı. İki sultan nüfuzlarından bilistifade, oğullarını büyük mevkilere geçirmişlerdi. Sokollu'nun oğlu Halep valiliğine, Piyale'nin oğlu Kilis sancak Beyliğine tayin edilmişti.(62)

Bu sırada Üçüncü Murad bütün nüfuzu Safiye Sultan'a bırakmıştı. Kendi, annesiyle kızkardeşinin takdim ettikleri iki haseki ile meşgul oluyor, arka arkaya şehzadeler dünyaya getiriyordu. Gündüz, Üsküdar Sarayı'nın bahçesinde, güller ve çiçekler arasında vakit geçiriyor,gece fişekler attırmaktan hoşlanıyordu. Devlet erkânı sarayda eğleniyorlar, fakat dışarıda, kıyafet ve ahlâk zabıtalığında kusur etmiyorlardı.Halk arasında sarayın zevk ve safasını taklid etmek isteyen kadınları sürüyorlar,Ermenilerin ve Yahudilerin kıyafetlerini değiştiriyorlardı.

Safiye Sultan'ın kızı Ayşe Sultan'ı,İbrahim Paşa almıştı.Safiye Sultan bu düğüne çok önem vermişti. Düğün eski sarayda olmuş, yalnız Kılıç Ali Paşanın gönderdiği duvak ve cibinlik elli bin altın tahmin edilmişti.

Sultan'ın nikâhı üçyüzbin altına çıkmıştı. Hoca Sadettin Efendi bunu bir cemile olmak üzere yapmıştı. Gelin sultan, eski saraydan At Meydanı'na, İbrahim Paşa Sarayı'na gelecekti. Oğün devlet erkânı İbrahim Paşa'nın sarayına toplanıyor, çavuşların alkış sesi göklere çıkıyordu. Şerbetler içiliyor, sazlar ve nameler “aşk ve şevk erbabını vecde getiriyordu. Öğle yemeğinden sonra Kur'ânlar okunuyor, ikindiden önce devlet erkânı divan elbiseleriyle, Eski Saray'a gelin almaya gidiyordu. Ayşe Sultan'ın gelin alayı çok tantanalı olmuştu. En önde sadrazam Siyavuş Paşa, arkada on ikişer zira yüksekliğinde mücevherlerle süslü gümüşten yapılmış ağaç, daha sonra, sul-

89

tanlara mahsus kırmızı atlas cibinlik içinde gelin sultan “nazlı nazlı” geliyordu. İstanbul halkı sokaklara dökülmüş, etrafa serpilen çil akçaları kapışıyorlardı. İstanbul hanımları düğünlerle ve sefirleri seyretmekle meşgul oluyorlardı. İran'dan sefir geldikçe, sokaklar akın akın hanımlarla doluyordu. O yıl Haydar Mirzci'nın gelişi de ortalığı ayağa kaldırmıştı. İstanbul'da, Pertev Paşa Sarayı'nda haftalarca hazırlık görülmüştü. Haydar Mirza Üsküdar'dan kadırgalarla akşama doğru İstanbul'a geçmişti. Bütün hanımlar gece yarısına kadar sokaklarda ve dükkanlarda Mirza'nın gelişini seyretmişler, bir çokları geceyi sokaklarda, ahbablarının evlerinde geçirmeye mecbur olmuşlardı. (63)

Üçüncü Murad Haydar Mirza'yı şanlı ve şerefli bir şekilde kabul ediyor, sarayının bütün ziynet ve debdebesini gösteriyordu. Sinan Paşa diğer vezirlerden üstün olmak için Padişah'ın gözüne girmeye çalışıyor, Ahırkapısı civarına, Mimar Davut Ağa'ya İncili Köşkü bina ettiriyordu. İncili Köşk'ün ipek halıları, döşemeleri, süslü top avizeleri, gülleri ve ağaçları Üçüncü Murad'ın neşesini arttırıyordu.

Safiye Sultan sarayda hakimiyeti elde ettikten sonra padişahın zevk ve sofasına karışmaz olmuştu. Özellikle Siyavuş Paşa'nın karısı Fatma Sultan da, Esmâ Sultan gibi zamansız bir kız çocuğu doğurmak yüzünden ölmüş, Saray tamamen Safiye Sultan ile kethüda kadınların eline kalmıştı. Raziye kadın, Safiye Sultan'ın sırdaşydı. Kethüda kadının nüfuzundan kardeşi Diyarbakır Beylerbeyi Deli İbrahim Paşa bile istifade ediyor, Şehzade Civarında, Peri Piker evlerinde yapmadık zulüm bırakmıyordu. (64)

(63) *Selânikî*, s.262

(64) *Peçevî*, c.2. s.9

90

Safiye Sultan'ın nüfuzu sadece iç siyasette değil, dış siyasette de geçerliydi. Güzel Venedik'li, müsevi Kira vasıtasıyla sefaretlerle münasebet kuruyor, özellikle Venedik hükümetini savunmak hususunda gayret gösteriyordu: O sıralarda Ramazan Paşa Trablus'ta bir yeniçeri isyanı sonuncunda öldürülmüştü. Karısı, 800.000 duka servet, dört yüz esir, kırk kadar cariye ile İstanbul'a doğru geliyordu. Kadın, Zanta'da gerekli saygıyı görmüş, hediyeler almış, İstanbul'a doğru yola çıkmıştı. Kefelonya'ya gelince Venedik korsanlarının tecavüzüne uğramıştı. Korsanlar ırz ve namusa tecavüz etmişler, cinayetler işlemişlerdi. O kadar ki kırk bakir ikizi vahşice perişan etmişler, memelerini kesmişler, hepsini denize atmışlardı. (65)

Bu vahşet İstanbul'da derin bir husumet uyandırmıştı, işte o zaman Safiye Sultan derhal müdahale etmiş, Venedik sefirinin hapsedilmesine engel olmuş, Hasan Çavuş'u tehdit edici sözler taşıyan fermanlarla Venedik'e göndermişti. Safiye Sultan Osmanlıların Venedik'e savaş ilân etmelerine engel olmuştu. Bununla beraber şikâyetleri haklı bulunmuş, korsanların kaptanı idam edilmiş, zapt edilen eşya ve esirler geri verilmişti. Yalnız kırk talihsiz cariyenin canı ve namusu tazmin

edilememiştir. Safiye Sultan siyasi işlere müdahalelerde kusur etmiyordu. Eflak Beyi'ni koruyan Fransa sefirine yardıma bulunması için Katerin Duma Diçi'den mektuplar alıyor, fakat tavassutunu en çok Venedik hükümetini himayede gösteriyordu. Safiye Sultan korsanlar meselesinden sonra, Venedik'i bir de Uskoklar olayında tutmuştu. Bu sefer de Osmanlılarla Venedikliler arasında savaş çıkmasına ramak -kalmıştı. Uskoklar, Kanuni zamanında, Dalmaçya sahilinde, firarilerden ve çeşitli kavimlerden mürekkep oldukları halde, Kilis kalesini elde etmişlerdi. Burada kuv-

(65) *Selânikî, s. 147*

91

vet kazanır kazanmaz, Avusturya'lıların himayesine güvenerek, Venediklileri de, Osmanlıları da rahatsız etmekten geri durmuyorlardı. Üçüncü Murad bu tecavüzlerden yılmıştı. Korsanların tarafını en çok tutan Avusturya İmparatoruyla Venedik do'una gönderdiği şikâyetlerin neticesiz kaldığını görmüş, nihayet savaşa karar vermişti. Venedik sefirleri savaşa engel olmaya çalışmışlardı. Safiye Sultan bu meselede de nüfuzunu göstermişti. Kadife almak için Venedik'e giden çavuşlar vasıtasıyla Doj'dan mektuplar ve hediyeler almış, bilmukabele mektuplar yazarak teşekkür etmiş, neticede savaşın yalnız Avusturya'ya karşı ilân edilmesini başarmıştı. (66) Üçüncü Murad kadınlara olan düşkünlüğüyle Safiye Sultan da siyasete olan düşkünlüğüyle Osmanlı Devletinin nizamını bozmuşlardı. İdarenin başında bulunan Özdemiroğlu Osman Paşa'lar bile bu intizamsızlığa iştirak etmişlerdi. Osman Paşa Sipahi Zadelere gayrine zeamet tevcih ettiriyor, saray kadınları arzu ettiklerine "zenbil tımarları" ihsan ediyordu. Sarayda bu çeşit tımarlardan yirmi kadarını eJde etmiş gözdeler görülüyordu. Savaşlarda Osmanlılığın namusu için bütün kahramanlıklarını ortaya koyan kimselere verilecek tımarların saray dilsizlerine, harem çengilerine verildiği görülüyordu. Kiptiler zeametleri, müseviler saray nüfuzunu elde ediyorlardı. Kadınlara devamlı olarak yaşmaklıklar bağlanıyor, rüşvetler devam ediyordu. Valiler zulümle, yağmayla mal toplamaya bakıyorlardı. Bu haksızlıklar yüzünden devletin en muntazam teşkilatı, ordu bile bozulmaya yüz tutuyor, Osmanlılığın yegâne savunma silahı da kullanılamıyacak bir duruma görüyordu.

Ordu bu halde olduğu gibi, devlet erkânı arasında da çekememeziikler eksik olmuyordu. Şair Bakî ile Şeyhül-

(66) *Hâmmar, c.2. s.268*

92

İslâm Bostanzâde birbirini çekemiyorlar, birbirlerini düşürmek için en basit vasıtalara tenezzül ediyorlardı. (67) Siyavuş Paşa'nın sadaretinde yeniçeriler eksik ulufe almak istemiyorlar, Dîvan-ı Hümayun'a hücum ediyorlardı. Kendilerine tam ulufe verildiği halde, yine Defterdar'ın başını istiyorlar, etrafa taşlar yağdırıyorlardı. Kazaskerler ve vezirler taş yağmurundan kendilerini kurtaramıyorlardı. İsyân gittikçe geliyordu. Defterdarın sadareten olması bile yeniçerilerin öfkesini

yatıştırılmıyordu. Padişah aşkına haliç meyhanelerinde kadeh kaldırmaya cesaret eden yeniçeriler, azgın ve kükremiş kimseyi dinlemiyorlardı. Kubbealtı önlerinde etrafı velveleye veren sesler ortasında. Kazasker Bostanzâde'nin kürsüsü yükseliyordu:

— Bu Divan yezid Divanı mıdır ki, bunda âl-i Resuli başını koparıp yere yuvarlamak isterler. Bu ne bi mana (sözdür? Sabır olunsun. Görelim neye müncer olur.

Sarayın isyanı dışarıya da yansımıştı. Yayabaşılar, yeniçeri çavuşları çarşıları dolaşıyorlardı. Halk akın akın sahraya doluyorlardı. Bu sırada âni bir ses ortalığı karmakarışık etmişti:

—Bre Urun!

Bu ses ağızdan ağıza süratli bir şekilde dolaşmıştı. Aşçılar odunları kapıyorlar, aşkile sipahilerin üzerine indiriyorlardı. Yeniçeri kabadayıları sopayla, odunla tepeleniyorlardı. Naaşları Marmara'ya dökülüyor, bu ani fırtınadan sonra geçici bir sessizlik kendini gösteriyordu. Sadrazam Siyavuş Paşa bu parlak başarısına mükâfeten azlediliyordu. Düşmanları.

— Vezir-i müşarün ileyh'in sadareti eyyamında iki defa Divan-i Hümayun'a askerinin hücumu tesir-i kabı şâmidir, mahasil-ı zatında uğur yoktur. Demişler, mühr-ü şerifi Sinan Paşa'ya verdirmişlerdi. Üçüncü Murad bütün bu oyunlara alet oluyordu.

(67) Naîma, c. 4. s.68

93

Kadınlar arasında vücudunu perişan eden padişah, maneviyata da inanıyor, ecdadının yaptığı gibi camiler ve medreseler yaptırmaktan geri kalmıyordu.

Üçüncü Murad en çok yoran kadınlardı. Safiye Sultan, saltanattan başka hiç bir şeyi nazar-ı itibare almıyordu. Üçüncü Murad ise, aşırı zevk düşkünlüğünden dolayı yorgun, doktorlara başvuruyor, hastalığına kesin şifa bulamıyordu. Hayâlinde kadın simaları olduğu halde, Sinan Paşa köşküne, Marmara'nın güneşli sahillerine çekiliyor, hanendelerle, şarkılarla ömür sürüyordu. Yine birgün, Sinan Paşa köşkünde eğleniyordu. Vücudunun rahatsızlığı kendisini hayattan ümitsiz ediyordu. Elemlili ve kederliydi. Şarkıların bile dertli olanlarını tercih ediyordu. Hatta hanendelerden;

Bîmarım, ey ecel bu gece benle, canım al.

şarkısını istemişti. O sırada Mısır'dan gelen kadırgalar sarayı toplanla selamlıyorlar, şenlikler yapıyorlardı. Topların gürültüleri etrafı sarsıyor, camlar şakır şakır dökülüyordu. Üçüncü Murad bu felâketten ürkmüştü. Camların dökülmesini hayatının son günlerine atfetmiş, korku, esasen zayıf düşen vücudunu sarsmış, sonunda bir kaç gece içinde hayatı terketmişti.

Safiye Sultan padişahın ölümünü kimseye sezdirmemişti. Sarayda Üçüncü Murad'ın cenazesi yatarken, Manisa'dan oğlu Şehzade Mehmed'i getirtmiş, bir iki hafta ortalığı meşgul eylemişti. Safiye Sultan Darüs Saade Ağa'sıyla beraber bu felâketi gizlemeye muvaffak olmuş, devlet erkânı ancak bir iki gün sonra haber alabilmişti. Sarayda yeni padişahın gelmesi beklenirken, dışarıda hal-

kın birşey sezmemesi için zindandan idama mahkum tutuklular çıkarılmış, halkı korkutmak için idam edilmişlerdi.

Yeni Padişah, Üçüncü Mehmed, İstanbul'a, annesi Safiye Sultan'ın yanına gelir gelmez, matem elbisesine bürünüyor, derhal biatler yerine getiriliyordu. Üçüncü Mehmed babasının cenaze namazını kılar kılmaz saraya gelmişti.O gece kardeşlerinden on dokuz şehzadeyi, hiç bir günahları olmadığı halde, annelerinin kucağından aldırılmış, gaddarca boğdurmuştu.(68) Masum şehzadelere karşı hiç kimse merhamet duymuyordu.Çiçekli kadife elbiseleri, ufak atlas kabartma takkeileriyle (69)nazlı nazlı büyüyen yavrucaklar birer birer boğulurken, talihsiz annelerinin gözyaşları ve feryatları katillerin merhamet damarlarını kabartmıyordu. İçlerinde şehzade Mustafa gibi yetişmiş, şiir kabiliyetine sahip gençler de vardı.

“İslâh-ı nizam-ı âlem” düşüncesiyle yapılan bu cinayet, yüksek ruhlu Orhan'ın torunları için insanlık ve medeniyet adına leke teşkil ediyordu. Tahta çıkan padişahlar kendilerine rakip bırakmamak için öz kardeşlerini öldürtüyorlar, masum şehzadeleri boğdurtuyorlardı.Bu cinayetlere üvey anaların, üvey kardeşlerin de etkisi oluyordu.Gereğinde ana baba bir kardeşlerini öldüren padişahlar, yüzlerini görmedikleri, tanımadıkları, bilmedikleri üvey kardeşlerini öldürmekte güçlük çekmiyorlardı.Genellikle, Üvey ona düşmanlığı, ortaklık rekabeti de sarayda entrikaların ve cinayetlerin devam etmesine sebep oluyordu. Saltanat hırsı ve kıskançlık, sonunda kana dönüşüyordu. Hanedan erkânı birbirini boğarak, öldürerek saltanata geçiyor, her tahta çıkışın masum ve günahsız kurbanları görülüyordu.

(68) “Ol gece on dokuz şehzade-i bigünah valideleri kucağından havah ve na havah çekilip rahmet-î rahmana ulaştırıldı.”Peçevî c.2.s. 164 Naima c.1. s.108

(69) Bu elbiseler ve takkeler Evkaf-ı İslâmîye müzesindedir.

95

Şehzadeler ölüme mahkûm, dar ve karanlık bir dairede büyütülüyorlardı. Gerçi yaldızlı odalarda kendilerine ilk bilgiler öğretiliyor, sınırlı bir sahada gezip dolaşmalarına izin veriliyordu; fakat eski terbiye tarzı tamamen terkedilmişti. Hürrem Sultan'ın ölümünden, Selim ile Bayezid'in saltanat mücadelelerinden sonra konulan bu usûl, Osmanlı padişahlarının fikren, kültür bakımından tecrübe kazanıp ilerlemelerine engel teşkil ediyordu. Eskiden bir şehzade onbeş, onaltı yaşına gelir gelmez, maiyyetine tecrübeli paşalardan bir lala verilir, vilâyetlerin idaresine gönderilir, savaşlarda bulundurulur, veliahd sıfatıyla yetiştirilirdi. Böylece memleket idaresine, ordu şevkine alışan şehzade babasının ölümünde herşeyi öğrenmiş, tecrübeli bir durumda saltanat tahtına geçirdi. Şehzadeler kafese sokulduğu tarihten itibaren bütün bunlar bozulmuştu. Hapislik süresi genç dimağları eziyor, akli dengelerini bozuyor, görgüsüzlük kalbde korku ve tereddüt hasıl ediyordu. Bu şekilde yetişen padişahlar, hilekâr, hırslı ve cahil vezirler elinde oyuncak oluyor, memlekete faydadan çok zarar veriyordu. Özellikle Birinci Ahmed'in ölümünden sonra, verasetin hanedan erkânından en büyüğüne intikali bu sakıncaları katmerlendirecekti. O zaman en çok tecrübe gören değil, hayatını mahbeste en çok geçiren, düşünme melekesi, sağlık durumu en çok bozulan şehzade hükümdarlık

mevkiini işgal edecek, dolayısıyla Osmanlı saltanatını ters yönde etkileyecekti.O tarihten itibaren vezirler padişahları ihtiraslarına alet edecekler, istedikleri rütbeleri gasb eyleyeceler, istemedikleri kimseleri idam ettireceklerdi. Yalnız genç yaşta tahta çıkan, hayatlarını kafes arkasında yıpratmayan padişahların, tahta çıkışlarından sonra görgü ile durumlara vakıf oldukları azimli ve kararlı hareket ettikleri görülecekti.Fakat çevrenin çürümüş, bozulmuş, kötü örneklerini onlar »bile güç bela yeneceklerdi.Safiye Sultan sarayda yüksek bir mevki işgal ediyordu. Gelini, Üçüncü Mehmed'in karısı Handan Sultan'a hiç nüfuz bırakmıyordu. Venedik'li Bafa'nın hasekilik vazifesi, şimdi valideliğe dönüşmüştü. Safiye Sultan sarayda oğluyla beraber kalıyor. Üçüncü Murad'ın cariyelerinden olan kızlarını, hatta Canfeda Kalfayı da Eski Saray'a gönderiyordu. Bu sırada Üçüncü Murad'ın gebe cariyelerinden on yedisi Marmara'ya atılmıştı.Üçüncü Mehmed'in tahta çıkışı kanlı ve feci olmuştu. Saray çevresine hâkim zihniyet bütün bu cinayetleri şer'î, ve dünyanın düzelmesi düşüncesine yüklüyor, yalnız bir kısım kimseler bu cinayetlerden nefret ediyordu. Üçüncü Murad'ın kızları birer birer evlendiriliyor, bazıları Topal Mehmed Ağa gibi, kapıcıbaşılar'a veriliyordu. (70) Canfeda kadının Yedikule'de tutuklu kardeşi İbrahim de bu sırada idam edilmişti. Safiye Sultan bu kanlı işlerden sonra, Raziye kadın ve yahudi Kira ile devletin siyasetini idare etmekten geri durmuyordu. Validelik Safiye Sultan'ın nüfuzunu bir kat daha arttırıyordu. Venedik'li Bafa'nın oğlu ile kullandığı kimseler;Hoca Saadettin, Sinan Paşa, Ferhad Paşa, Çığalezade ve Yemişçi Hasan Paşa idi. Hükümeti görünüşte idare eden bu zatlardı; gerçekte, Safiye Sultan'ın tasvibini almadan bir şey yapamıyorlardı. Safiye Sultan Canfeda kadını saraydan çıkartmış, fakat Eski Saray'da yine bir göreve getirmişti. Nurbânu'nun ölümünden önce oğlu Üçüncü Murad'a tavsiye ettiği bu zeki Kadın, bir zamanlar sarayın bütün işlerini üzerine almıştı. Darüs Saade Ağa'sı Gazanfer Ağa bile padişaha sözünü geçiremediği zamanlar Canfeda kadına başvuruyor, amacını bu şekilde gerçekleştiriyordu. Kardeşi Deli İbrahim Paşa'nın öldürülmesinde Canfeda Kadın'ın da rızası vardı. Canfeda Kadın sarayın oldukça faziletli simalarındandı.

(70)Peçevî,c.2.s.5

97

İstanbul'da bir mescid, Saraçhanebaşı'nda bir sebii, Akbaba'da bir cami yaptırmıştı.Babaeski'de ve daha birçok kasabalarda hayır eserleri vardı. Üçüncü Mehmed'in tahta çıkışında,Eski Saray'a gittiği zaman, kendisine yetecek kadar tayin, yevmiye yüz akçe bağlanmıştı.Bu defaki görevi de saraydan çıkan cariyeleri uygun kimselerle evlendirmekti.Safiye Sultan, emektar kethüdasını unutmuyordu. Bir süre sonra yevmiyesine yüz akçe kadar zam yaptırmış, senelik tayinatı iki misline çıkarılmıştı. (71)

Üçüncü Mehmed annesinin sözünden çıkmıyordu.Babası gibi şaraba, zevk ve safaya düşkün değildi. Dine son derece riayet ediyor, Hz. Peygamber'in adı anıldıkça saygı göstermek için ayağa kalkıyordu.Üçüncü Mehmet bahadırılıklardan hoşlanmazdı.

Kendi, validesinin vesayetine tabi, savaşa gitmekten nefret eder, korkar, vezirlerin desiselerine alet olmaktan kurtulamazdı.

Üçüncü Mehmed'in en nüfuz sahibi adamı Hoca Saadettin idi. Tahta çıkışında muallim-i Sultani olan bu zat bilgin, fakat hırslı birisiydi. Bununla beraber eski Osmanlı hisleri, şecaat ve devlet gayreti yine en çok Hoca Saadettin'de görülüyordu. (72) “Tâc'üt Tevârih “ yazarı bütün nüfuzunu valide Sultan sayesinde devam ettiriyordu. Zaten bütün devlet adamları aynı kaynaktan kuvvet alıyorlardı. Safiye Sultan'ın saltanata ve paraya olan düşkünlüğü devlet adamlarının birbirlerini çekememezliğiyle karışıyor, memleket için büyük bir felâket meydana getiriyordu. Hoca Saadettin'in yegane hasmı Şeyhül-İslâm Bostan Zade idi. Onunla da Üçüncü Murad'ın cenaze namazını kıldırmak şerefini paylaşamamak yüzünden bozuşmuştu. Fakat ara-

(71)Sahaif'ül Ahbar, c. 3. s. 576

(72)Karısı Fatıma Hatun bir mescid yaptırmış, daha sonra bu mescidin yerine Sultan I. Mahmut tarafından "Nûr-u Osmani",camii başlanmış, tamamlanmasına Sultan Üçüncü Osman muvaffak olmuştur.

98

da - sırada Şeyhül İslâm'dan intikam alıyor, Sinan Paşa ile Ferhad Paşa'nın rekabetlerine alet olmaktan geri durmuyordu. Bu devam eden rekabetler sonucunda, Sinan Paşa'nın ihtirası galip geliyor, Ferhat Paşa müthiş hasmının intikamından kurtulmak için “nükud ve cevahirden her nesi varsa valide Sultan hazretleri tarafına ihda” ediyordu. Safiye Sultan hediyeleri almakla beraber Ferhat Paşa'yı kurtarmak için hiç bir teşebbüsde bulunmuyordu.Sinan Paşa ile İstanbul Kaymakam'ı Damat İbrahim Paşa'nın hilesi Ferhat Paşa'nın öldürülmesini temin ediyor, Sadaret Sinan Paşa'ya veriliyordu. Sinan Paşa'nın hırs ve inadı Rumeli akıncılarını düşman ayakları altında perişan ediyor, bu felâket üzerine sadaret Lâlâ Mehmed Paşa'ya veriliyordu. İbrahim Paşa ise mühri şerife sahip olmayı ümit ederken, Ferhat Paşa'nın öldürülmesinde parmağı olduğu için uzaklaştırılıyordu. Fakat Lâlâ Mehmed Paşa'nın ölümüyle Sinan Paşa'nın tekrar sadarete gelmesi iki dost arasında ayrılık doğuruyordu. Sinan Paşa ile İbrahim Paşa Divan'da, Padişah huzurunda durmadan birbirlerine hakaret ediyorlardı. Birgün Sinan Paşa büsbütün köpürmüştü.İki vezir huzurda buldukları sırada, Sinan Paşa kendini tutamamış padişah karşısında cesaretini göstermek istemişti. Sinan Paşa gözlerini açmış, düşmanına öfkeli öfkeli baktıktan sonra :

— Benim için padişaha “iş yapamaz hale gelmiş” demişler. Eğer bu sözü söyleyen İbrahim Paşa ise, gelsin, kendü ile sırıklaşalım, mızrak oynayalım, demiş. İbrahim Paşa'nın eteğinden yapışıp çekmeye başlamıştı.

Safiye Sultan vezirlerin bu türlü ihtiraslarını hep kendi menfaatine göre idare etmişti. Bafa, bazan Hoca Saadettin Efendi'nin tarafını tutar, Mevkisinden alınan İstanbul Kadısını tayin etmek için gereğinde Saadettin efendinin de hatırını nazar-ı itibare almazdı. (73) Çoğu zaman

(73)Naîma.c.1. s.145

“mehd-i ulyayı saltanat, sadf-ı derhilâfet, vaiide sultan hazretleri” nin şefaati Üçüncü Mehmed'i bile susmaya mecbur ederdi.

Sinan Paşa'nın ölümü üzerine vezarete Damad İbrahim Paşa geçmişti. Fakat Eğri seferinin sonucu, vezirler arasında bir kıskançlığa yol açmıştı. Çığale Zade, savaşta ilk kaçan kendi olduğu halde, Hoca Saadettin ile Gazanfer Ağa'nın yardımıyla, sadareti elde etmişti. O zaman devlet erkânı bir tarafta Hoca Saadettin ile Çığal Zade ve Gazanfer Ağa, diğer tarafta İbrahim Paşa ile şair Bakî olmak üzere, iki fırkaya ayrılmıştı. Sinan Paşa yaratılışındaki haşinlik yüzünden azledildiği zaman Hoca Saadettin de birden bire düşmüştü. İbrahim Paşa tekrar sadarete geçer geçmez, Hoca Efendi azledilmiş, oğulları bile memurluklarından yoksun bırakılmıştı. Şair Bakî kendisini Meşihat'a geçirmediğinden dolayı Hoca'ya kin bağlamıştı. Şimdi İbrahim Paşa ile beraber o da Hoca'nın aleyhine çalışıyor, nihayet sürülmesine karar veriliyor, Safiye Sul-tan'ın araya girmesi Hoca Saadettin'i bu felâketten kurtarıyordu.

Vaiide Sultan, müdahalesini gittikçe arttırmıştı. İbrahim Paşa, Valide Sultan'a bağlılıkta kusur ediyor, (74) Kırım hanları arasında düşmanlık çıkarmak bahanesiyle azlediliyor, Safiye Sultan Hadım Hasan Paşa'yı sadarete geçirmek istiyordu. Venedik'li Bafa, Parayı görür görmez akrabalığı nazar-i itibare almıyordu. Safiye Sultan Hadım Hasan Paşa ile görüşmüştü. Hasan Paşa valide Sultan'a “meblağı rizime ve hedeyayı vafire” vermeyi vad etmiş.

(74)“İbrahim Paşa Vezîri Azam olduktan sonra Valide Sultan hazretlerinin tavaflarına ubudiyette taksir etmeye başladı. Hasan Paşa bu manayı hsettiği gibi întihaz-ı fırsat edöp müşarün ileyhaya malik olduğu emval ve cevahiri bezi edüp vezarete talip oldu.” Sahaif'ül Ahbar c.3. s 595

100

Safiye Sultan da bu şartla kendisini sadarete geçirmeye razı olmuştu. Bu sebepten Hasan Paşa mansıpları satar, halktan rüşvet alır, bütün bunlardan dolayı ceza göreceğini aklına bile getirmezdi. Ahaliden rüşvet aldıkça, kendisinin buna tenezzül etmediğini ima için:

— Sizden aldığım meblağı kime teslim ederim, bilir misiniz? diye paraları Valide Sultan'a verdiğini anlatır, “ol aiiyye't-Tüzzatı elsrne-i nasa düşürüp hetk-i perde-i edep” ederdi.

Hasan Paşa, Gazanfer Ağa ile daima hoş geçinirdi. Bütün düşüncesi, Darüs-Saade Ağa'sını ortadan kaldırmaktı. Bir cuma, Ayasofya'da, Üçüncü Mehmed'in kulağına bu arzusunu fısıldamış, Üçüncü Mehmet bunun şahsi kine dayandığını anladığı için ses çıkarmamıştı. Aradan epey zaman geçtikten sonra Hadım Hasan Paşa'nın husumetini Valide Sultan'a anlatmış, Valide Sultan da Gazanfer Ağa'ya söyleyince, Darüs-Saade Ağa'sı öfkesinden sadrazamın bütün münasebetsizliklerini ortaya dökmüştü. Gazanfer Ağa, sadrazamı düşürmek için aleyhindeki iftiralarını tamamen Valide Sultan'a anlatmış;

-Hasan Paşa aşikâre rüşvetler alup Valide Sultan hazretleri beni kasta kesmiştir deyû işaat ve ifşa ve sağar ve kibare ve bayi ve gedaya istika etmekle sizi teşhir edüp dillere düşürdü. Bu şikâyetten muradı eşkiyayı avamı başınıza üşdürüp kuli gulûv ettirmekle sizi huzuru padişahiden dûr eylemektir ki, kendi umurunda müstakil ola. Mukaddemce benim huni nahakkımı isale ettirmek ister ki, bu manayı padişaha ifade eder kimesne bulunmaya, demişti. Mesele gittikçe büyümüştü. Valide Sultan öfkeli bir şekilde Hasan Paşa'nın hareketini oğluna açıyor, parayla mansıp alanlar çağırılıyor, Hasan Paşa'nın sözleri şahitlerle isbat ediliyordu. Nihayet bu mesele Hoca Saadettin'in yükselmesine vesile oluyordu. Bu sırada Şeyhül İslâm vefat etmişti. Hasan Paşa, Meşihatın ya şair Baki'ye, veya

101

Karaçelebizâde Mehmed Efendi'ye verilmesini teklif ediyor, fakat Safiye Sultan hiç birini kabul etmiyor. Hoca Saadettin Efendi'yi tekrar ikbal mevkiine getiriyordu. O zaman Hoca Saadettin Gazanfer Ağa ile beraber Sadrıazamın “Vacib'ül 'katl” olduğuna karar veriyordu. Bir gün, devlet erkânı Üsküdar'da Valide Sultan Camiinde merasim icra ederken Hasan Paşa çağırılıyor, gece Yedikule'de feci bir şekilde boğduruluyordu.

Hoca Saadettin mühr-ü Şerifi yine İbrahim Paşa'ya verdirmiyordu. Yeni vezir Cerrah Mehmed Paşa'nın sadaretinde, Hoca Efendi Valide Sultan'ın murahhaslık sıfatını kazanıyordu. (74)

Cerrah Mehmed Paşa'nın Avusturya seferlerinde hiç bir iş görememesi azledilmesini gerektirmişti. O sırada vezirliğe ve serdarlığa münasip bir kimse vardı; O da İbrahim Paşa artık Hoca Saadettin ile hoş geçinmekten başka çare olmadığını anlamıştı. Vezirliği elde ettikten sonra serdarlığı da üzerine almış, ordunun beslenmesi için para istemişti. Üçüncü Mehmed Enderun'dan para vermek istemiyordu. İbrahim Paşa bu zor durum karşısında Hoca Efendi'ye başvuruyor. Saadettin Efendi Valide Sultan'a durumu bildiriyor, nihayet birgün huzurda, Safiye Sultan ile beraber Üçüncü Mehmed'den para almayı başarıyordu. Valide Sultan'ın nüfuzu savaş halinin masraflarına kadar etkisini gösteriyordu.

Valide Sultan artık bütün halkı bezdirmişti. Yirmi sekiz seneden beri devletin idaresini elinde tutan hırslı sultan, askerler arasında da nefret edilir hale gelmişti. Safiye Sultan bir türlü paraya ve mala doymuyordu. Saltanat hırsı gözünü bürümüşü. “Sadf-i der hilâfet”in en birinci vasıtası,

(75) Naima, c.1. s.193 — O sene Çeri başı kızı Aişe Hatun, vakt-i hamiden üç ay sonra, ikiz doğurulmuş, arkasından on iki çocuk daha zuhur etmiştir. Çocukların ikisi erkek, on ikisi kızdı.

102

“Kira denmekle maruf bir yahudiye-i acuze” idi. Bu kadın (76) haremin yegâne rüşvet vasıtası idi. Hemen her şeye karışır, parayla memurluklar alırdı. Sipahiler sarayın bu müdahalesinden usanmışlardı. Birgün, bütün sipahiler toplanmışlar, kadınların müdahalesine son verilmesini istiyorlar, Kira'nin öldürülmesini arzu

ediyorlardı. Kaymakam Halil Paşa, Kira'nın Safiye Sultan'la olan ilgisini biliyor, Valide Sultan'ı gücendirmek istemiyordu. Sipahilerin tecavüzünden kurtarmak için Kira'nın evini bastırıyor, kadını oğullarıyla beraber konağına alıyordu. Fakat sipahiler galeyan içindeydiler. Devlet işlerinin musevilerin elinde oyuncak durumuna gelmesini istemiyorlar, II.Selim zamanından beri Saray'a giren yahudi nüfuzunu kırmak istiyorlardı.Uzaktan Kira oğullarıyla beraber. Divanhane merdiveninden çıkarken bir türlü sabredememişlerdi. Ellerinde hançerler üzerine hücum ediyorlar, Kira ile iki oğlunu parçalıyorlar, bir oğlunu da Müslüman ediyorlardı. Sipahiler bununla da kalmıyorlar; Kira'nın elini ve kadınlık organını kesiyorlar, Kira'ya intisap eden Devlet adamlarının kapılarına mıhlıyorlardı.Bu felâket Valide Sultan'ı yaralamıştı. Safiye Sultan, Kira'nın öldürülüşünden dolayı Şeyhilislâmı ve Halil Paşa'yı teşvik töhmetiyle itham ediyor, ikisini de azlettiriyordu. Kira'nın arkada kalan malları hükümet tarafından el konulduğu zaman, cevahir ve mallardan başka halis ticaret meta yüz yük akçeye ulaşıyordu. (77)

Sipahilerin isyanı da Safiye Sultan'ın nüfuzunu kıramamıştı.Bütün devlet adamları, en zor zamanlarda Safiye Sultan'a başvuruyorlardı. Bir süre sonra. Hoca Saadetinler, İbrahim Paşalar, Bakiler de birer birer vefat ediyorlar Sadaret mevkiî Yemişçi Hasanların eline kalıyordu. İbrahim

(76)*Kâtip Çelebi, Fezleke, c.1.*

(77)*Naîma, c.1. s.247*

103

Paşa'nın dul (karısı Aişe Sultan'ı dört bin altın nikâhla alan Hasan Paşa, cehaleti ve inadı yüzünden Macaristan'da felâketler çıkarıyordu.İstanbul'da herkes kadınların müdahalesinden şikâyet ediyordu. Sipahiler padişahı ayak divanına davet ediyorlar, Anadolu isyanlarını anlatıyorlardı. Ordu seferdeyken eşkiya Anadolu'yu yağmalamıştı. Sekbanlar ve Levendler, Alaca atlılar Erzurum ve Sivas taraflarını perişan ediyorlardı. Nihayet bu isyan Kapı Ağa'si Gazanfer Ağa ile Darüs-Saade Ağa'sının idamı ve Sunullah Efendi'nin meşihate gelmesiyle sonuçlanmıştı.Padişah saray ağalarından şikâyet eden halkı dinlemiş, akabinde iki siyah baş sipahi safları önüne yuvarlanmıştı.Ve hoş bir gülbank sedası ayyuka çıktığı sırada Üçüncü Mehmed vakarlı bir şekilde Haremi Hümayun'a doğru dönüp gitmişti.Valide Sultan bu yenilgiye de üzülmüştü. Yemişçi Hasan Paşa sipahilerin isyanını duyar duymaz, orduyu Belgrad'da bırakarak İstanbul'a gelmiş, yolda Safiye Sultan'ın mektubunu almıştı.Yemişçi çok dessor bir adamdı. Sipahilerin isyanının kendi aleyhinde olduğunu biliyor, özellikle Sunullah Efendi'nin Meşihat'e geçmesi endişelenmesine sebep oluyordu. Yemişçi, gece yarısı saraya gelmiş, gelişini padişaha haber verdikten sonra, Kazaskerlerle görüşmüş, Şeyhülİslâm'a selam göndermişti. Ertesi sabah, Şeyhülİslâm'la görüşmek istemişti. Fakat o sabah Yemişçi'nin Avusturya seferlerindeki inadı yüzünden ordunun perişanlığına sebep olması ileri sürülmüş, idamına fetva alınmıştı. İstanbul Kaymakamı Mahmud Paşa, fetvayı Kazaskerlere de tasdik ettirmişti, Meselenin bu şekilde uzaması üzerine, Yemişçi felâketi haber almış, derhal İstanbul Kaymakamı'nın aleyhine Üçüncü Mehmed'e bir tezkere yazdırmıştı.

Yemişçi'nin maksadı sipahilere karşılık yeniçerileri elde etmek, hemen o gece Mahmud Paşa'yı öldürtmekti. Yemişçi, Üçüncü Mehmed'in o kadar güvenini

104

kazanmıştı ki, sipahilerin huzura gönderdikleri telhis ile imzalı fetvayı da padişahıtan almayı başarmıştı.

Sipahiler saraydan hiç bir cevap çıkmadığını görünce, Yemişçi'nin sarayına gidip öldürmeye karar vermişlerdi. Yemişçi bu teşebbüsü haber alınca, sarayına kapanmış, sipahileri ümitsiz bir halde bırakmıştı. Gece sipahiler dağılır dağılmaz kıyafet değiştirerek Ağakapısı'na sığınmıştı. Yemişçinin buraya sığınması büyük bir başarıydı. Yemişçi artık istediği gibi emrediyordu. Müftü Sunullah Efendi'nin tayini hakkında yeniçerilerin dilinden telhiz yazdırıyor, vezirlere ve bilginlere emirler gönderiyor, hepsini Süleymaniye Camiine davet ediyordu. O gece bütün davetnameleri dağıttırılmış, kendi telhisini de saraya, Üçüncü Mehmed'e göndermişti.

Sabaha doğru Süleymaniye avlusu Ağalarla dolmuştu. Bir taraftan ezanlar okunuyor, diğer taraftan devlet adamları bölük bölük avluyu işgal ediyordu. Yemişçi, Ağakapısı'nın merdiveni üzerinde, yeniçerilere Hatt-ı Hümayun okutuyordu. Bu hatt'ta Üçüncü Mehmed yeniçerilerin sipahileri ezmek için sadrazama yardımcı olmalarını istiyordu. Yemişçi esasen yeniçerilere talim etmişti. Hatt'ı Hümayun okunduktan sonra müftünün ve Mahmud Paşa'nın öldürülmesini istiyceklerdi. Gerçekte Hatt-ı Hümayun dua sesleri arasında bitmiş, yeniçeriler kendilerine bildirilen zatların idamını istemişlerdi. Hatta sonunda “Zorbalar sipahilerden talep olunup teslim ederlerse febihe. Ve illa inad edip vermezler ise cümlesinin haklarından gelinmekle akdanıncamız mukarrerdir. Kıtal lâzım gelürse vakitlerine hazır olsunlar. Bizler hazır durmuşuzdur” demişlerdi.

Yemişçi, bu başarılarından memnundu. Yeniçerilerin isteklerini büyük bir sessizlik içinde dinlemiş, güya bir şeyden haberi yokmuş gibi:

-Ale r-Re'si vel ayn (Baş ve göz üstüne) diye ka-

105

labalıktan ayrılmış, tekrar Ağakapısı'na gelmişti. Burada sipahilerin ileri gelenleri defter edilmişlerdi. Yemişçi, kendisini korumak için ortalığı birbirine katıyordu. Sipahilere de adamlar gönderip zorbaları İstiyor, o sırada saraydan telhisin cevabı gelir gelmez, büsbütün cesaret buluyordu. Gerçi Sunullah Efendi azledilmiş, Meşihat Ebu'l Meyamin Mustafa Efendi'ye verilmişti. Sadrazam neşeli ve sevinçli, yanibaşında duran Anadolu Kazaskeri'ne:

— Padişah-ı âlempenah hazretleri mansıb-ı fetvayı size tevcih buyurdular demişti, fakat Mustafa Efendi bu tevcihi kendisine zannetmemişti. Yemişçi derhal yerinden fırlamış, hazrete fermanın hükümlerini anlattıktan sonra, kucaklaşmış, kolundan tutarak vezirlerin üst tarafına geçirmiş, etraftakilere de el öpmek için işaret etmişti. Yemişçi, hayatını kurtarmak için her türlü fedakârlığı göze alıyordu. Şimdi, bütün isteklerine kavuşmuştu. Şeyhüi İslâmlık makamına istediğini geçirdikten sonra, Yemişçi için ötesi kolaydı.Devletin ruhu fetva ki Bir fetva her türlü zaferi

kolaylaştırıyordu. Yemişçi, artık tavrını bozmuyor, müfti Efendi hazretlerinden birşey soruyordu :

— Defter olunan zorba, eşkiyasın teslimden imtina ve bağı ve inad üzere içtima edüp itaat-i emr-i padişah ettirmyen zümre-i sipah hakkında ne buyurursuz, Şer'an ne lâzım gelir?

Şeyhül-İslam hiç tereddüd etmemişti. Bunun cevabı çok sade idi:

— Emr-i Sultan-ı İslâm'a itaat etmemekle cümlesi bağı olurlar. Kıtıl ile cemiyetleri tefrik ve defterleri temizik lâzım gelir.

Artık Yemişçi'nin emirleri süratle sıralanıyordu Bölük kethüdalarını sipahilere gönderiyor, müftinin Rodos'a sürülmesini emrediyordu. Sunullah Efendi bu sırada çoktan karar vermişti. İstanbul kapıları kapanıyor, darphane civarında kanlı çarpışmalar meydana geliyordu.

106

Yemişçi ertesi gün şenlikler yaptırıyor, sipahilerden ele geçenleri birer birer idam ediyordu. Bu sırada yeni Şeyhülislâm'ı da vaktiyle sipahilerle ortak hareket etmiş olduğunu haber alıyordu. Yemişçi'nin başarısı geçiciydi. Bu tarihten itibaren sipahilerle yeniçeriler arasına düşmanlık girmişti. İki taraf fırsat düştükçe birbirini eziyordu. Yemişçi ise Safiye Sultan'ın himayesine, padişahın iltifatına güveniyor, gittikçe istibdadını artırıyordu. Sevmediği kimseleri gece yarısı boğduruyordu. Ertesi gün Divan'a gidiyor, arz'dan çrkar çıkmaz bir işaret ediyor, Tırnakçı Hasan Paşayı Bâbüs Saâde altına çöktürüyor, acımasızca boynunu vurduruyordu. Yemişçi'nin diktatörlüğü çekilmez bir duruma gelmişti. Emrine itaat etmeyenleri öldürtüyor, beceriksizliğinden söz edenleri, sadarete namzet olanları ortadan kaldırmaya çalışıyordu. Üçüncü Mehmed'den idam fermanları alamayınca, haftalarca Divan'a uğramıyordu. Yemişçi'nin gururu o kadar artmıştı ki, kendisini en çok tutanlarla, Raziye Hatun Zadelere de bozuşmuştu. Yemişçi'yi mevkiinde tutan Valide Sultan'dı. Düşmanları, Raziye Hatun ile Darüs-Saade Ağa'sı vasıtasıyla, Yemişçi'nin zulümlerinden söz ediyorlar, “mehd-i ulyâ-yı ismet-i destgâhın kalbini” Yemişçi'den almaya gayret ediyorlardı. Yemişçi'nin düşmanları Safiye Sultanı kendisinden soğutmak için güzel bir iftira uydurmuşlardı:”Yemişçi'nin maksadı Valide Sultan'ı saraydan çıkarmaktır. Bunun için de bütün yeniçerilerle anlaşmıştır”

Hatta Safiye Sultan'ı ikna etmek için şahitler getiriyorlar, yemin ettiriyorlardı. Nihayet Valide Sultan bu sözlere inanmış, Yemişçi'nin öldürülmesine razı olmuştu. Yemişçi artık bir daha Üçüncü Mehmed'in yanına yaklaşmamıştı. Bütün saray erkânı Yemişçi'yi padişahın uzakta bulunduruyorlar, arada sırada aleyhinde bulunmaktan geri katmıyorlardı. Yemişçi gözden düştüğünü anlamış, Valide Sultan'a bir şikâyetname yazdırmaya karar vermişti.

107

Birgün bu hazırlıklarla meşgulken;

— Hattı Hümayundur, diye eline bir kâğıt sunulunca Yemişçi Paşa meseleyi anlamıştı.

Yemişci'nin yeniçerileri kıskırtmasından netice alınamamıştı. Mühr-ü Hümayun Yavuz Ali Paşa'ya verilmiş. Yemişçi Hasan Paşa tavaşiler ve bostancıların elinde öldürülmüştü. Safiye Sultan Valide sıfatıyla, her istediğini yaptırmaya başlamıştı. Canfeda Hatun çoktan ölmüştü. Sarayda Raziye kadının nüfuzu hüküm sürüyor, damadı Mehmed Efendi Rumeli KazaSkerliği'ne sahip oluyordu. (78) Halk kadınlar saltanatının zararlarından rahatsız oluyordu. Saraya bağlı olanlar yükseliyordu. Bütün bunları herkes biliyordu: Saray nüfuzuyla yükselenler felaketle karşılaştıkça halk seviniyordu. Raziye kadının ölümünden sonra, damadı Rumeli Kazasikerliğinden azledilip yerine Kuş Yatıya Efendi atandığı zaman, bu düşüşü hicviyelerle alkışlanıyordu ;

Dinlesin nus ve pendi cümle enam İrtişadır, veren cihane zulam Az! olundukta Kazasiker-i Rum Hasıl oldu cihane behce-i tam Saldı damadı Raziye karısın Kuşu kaldırmağa edüp ikdam Girdi çıktı sarayı âmireye Dedi hayfa ki sağ olaydı enam gibi hicviyeler devrin bu himayelerden nefretini gösteriyordu. Sarayda Handan Sultan'ın yalnız ismi vardı. Bütün nüfuz Valide Sultan'ın elindeydi. Safiye Sultan dış siyaset-

(78) *Kâtip Çelebi, Fezleke, c. 1. s.22*

108

te Venedik'lileri, vatandaşlarını koruduğu gibi, iç siyasette de mevkiini sağlamlaştırmaktan başka bir şey düşünmüyordu. Nihayet Üçüncü Mehmed'in küçük bir hastalıktan sonra ölmesi Safiye Sultan'ın saltanatına son veriyordu.

Handan Sultan'ın oğlu Birinci Ahmed, on dört yaşında tahta çıktığı gün, sarayın eski hayatına son vermişti. Genç padişahın İstanbul Kaymakamına gönderdiği hattı hümayun çok şiddetliydi:

“Sen ki Kasım Paşasın, babam Allah emriyle vefat eyledi. Ben taht-ı saltanata cülus eyledim. Şehri muhkem zapteyliyesin. Bir fesat olursa senin başını keserim.”

Fakat şehirde fesat çıkma ihtimali yoktu. Padişahın ölümünü hiç kimse, vezirler bile haber alamamışlardı. O gün bu felâket herkesten çok Valide Sultan'ı üzmüştü. Sarayda cülus cinayetlerinden de eser görülmemiş, yalnız hilelere ve desiselere alet olanlar sürülmüşlerdi. Ocak ayının soğuk bir gününde, sarayın büyük kapılarından kadınlarla ve cariyelerle dolu sıra sıra arabalar çıkıyor, eski saraya doğru uzaklaşıyordu. Safiye Sultan melül ve müteessir, çeyrek yüzyıla yakın devam eden saltanatına son vermiş hayatının son günlerini eski sarayda geçirmeye gidiyor, torununun âni ve umulmadık bir şekilde kendini gösteren darbesi kalbini eziyor, gözlerini yaşartıyordu.

Birinci Ahmed ondört yaşında, genç ve sevimli bir yüze sahipti. Tahta çıkışının ilk günlerinden itibaren sarayda kadın nüfuzunun hâkimiyetine engel olmaya başlamıştı. Genç padişah böyle bir siyaseti kendi zekâsıyla takip edebilecek bir yaşta değildi. Sarayda kadın siyasetinin zararlı neticelerinden yılanlar, Raziye kadınların tahakkümüne hased edenler, Padişaha durmaksızın telkinlerde bulunuyorlardı. Raziye Hatun'un oğlu Mustafa Paşa İstanbul'da bü-

109

yük bir nüfuz sahibi idi. Tahta çıkışın hemen arkasından derhal Şam'a gönderilmişti. Eski devrin muhalif adamları birer birer meydana çıkıyor, Yemişçi olayında Üsküdar'a, tekke köşelerine iltica eden Güzelce Mahmud Paşa, vezirliğe sahip oluyordu. Fazla olarak da Yemişçi'nin dul karısı Aişe Sultan dört yüz bin akça nikâh ile kendisine veriliyordu. Ayşe Sultan bu suretle, onbir sene içinde üç kocaya varmış oluyordu.

Birinci Ahmed, saltanata eğilim duyuyor, kadın cazibesine kapılmaktan kendini alamıyordu. Onbeş yaşında, Hatice Mâhfiruz Sultan'la evlenmiş Şehzade Osman dünyaya gelmişti. Bir yıl sonra Valide Handan Sultan'ın ölümü, genç padişahı çok üzmüştü. Anadolu celâlipleri bu hüznün ve keder arasında bile padişahı meşgul etmişlerdi. Birinci Ahmet isyanı bastırmak için Bursa'ya gidiyor, hocası Ebu'l Meyamin Mustafa Efendi'yi kendisine rehber yapıyordu. Valide Sultan'ın ölümünden sonra, sarayda nüfuzuna tabi olunacak kadın kalmamıştı. Mâhfiruz Sultan'ın dış siyasette hiç bir etkisi yoktu. Fakat beş yıl sonra, Mahpeyker Kösem Sultan'ın hasekiler arasına karışması, sarayda önemli bir devrin başlamasına vesile teşkil ediyordu. Kösem Sultan bir rum rahibinin kızıydı. Asti adı Anastasya idi. Fakat herkes Nasya diye çağırıyordu. Nasya babasından çok küçük yaşta öksüz kalmıştı. (79) Nihayet Bosna Beğlerbeyi'nin eline geçmiş, güzelliği ve zekâsıyla kendini beğendirmişti. Beylerbeyi Dârüs-Saade Ağa'sına bir cemile olmak üzere güzel Nasya'yı hediye etmiş, o da Sultan Birinci Ahmed'in odalıklarının yanına sokmuştu. Güzel Nasya o tarihten itibaren Mahpeyker namını almıştı. Mahpeyker saraya geldiği zaman, onbeş yaşındaydı. Boylu boslu, güzel bir simaya sahipti. Bakışlarında daima gurur hissedilir, tatlı simasında derin bir ihtiras, daima bir neşe görülürdü.

(79) *Türkler c.2. s.474*

110

Osmanlı hanedanından birçoğuna siyasette, devlet idaresinde kösemelik vazifesini gören Kösem Sultan, daima neşeli durur, güzel şarkıları, işveli oyunları, güzel konuşmasıyla Sultan Ahmed'i sihirlerdi. O zamanlar Sultan Ahmed on altı yaşındaydı. Mahpeyker Sultan'ın özellikleri, cazibesi, padişahı etkiliyordu. Hasekilerin hepsi güzel Mahpeyker'i kıskanmaya başlamışlardı. Hepsi aleyhine birleşiyorlar, fakat güzelliğin ve zarafetin, fikir ve ifade gücünün nüfuzuna bir türlü üstün gelemiyorlardı. Birinci Ahmed'in Mahpeyker'den başka bir hasekisi daha vardı: Fatma Sultan, genç Mahpeyker'i bir türlü çekemiyor, fakat Mahpeyker kendisinin aşağısındaki güzellere daima galip geliyordu. Fatma Sultan ölünce, bütün zaferi Mahpeyker Sultan kazanıyordu. Sultan Ahmed, Kösem Sultan'ı elmaslar, inciler, yakutlar ve zümrütler içinde yaşatıyordu. Genç padişah sevgili Mahpeyker'e yalnız bir küpe hediye etmişti ki, kıymeti iki milyon kadar vardı. Mahpeyker Sultan bu küpeyi hiç bir zaman kulağından çıkarmazdı. Mahpeyker'in Birinci Ahmed'den doğan ilk çocukları kızdı. Biri ölmüş, Ayşe Sultan ise annesinin olağanüstü sevgisini kazanmıştı.

Kösem Sultan yaratılış bakımından şefkatliydi; fakat saltanat hırsı kalbinde herşeye hâkimdi. Daha Birinci Ahmed zamanında bütün saltanatı eline almaya çalışıyor, Nasuh Paşa gibi güçlü kuvvetli serdarları sadarete geçiriyor, nüfuzunu çoğaltmak için üç yaşındaki kızını (80) yaşlı bir vezire nikâhlanmaktan geri durmuyordu. Fakat Nasuh Paşa'nın ölümü bütün emellerini sonuçsuz bırakmıştı. Kösem Sultan zekâsıyla beraber güzelliğini de kullanıyordu. Sarayda Birinci Ahmed'in kardeşi, Şehzade Mustafa'nın abaza validesi ile Hatice Mâhfiruz Sultan'a güzel siması, sihirleyici cazibesıyla her zaman üstün geliyordu. Rum ırkının bu seçkin kızı Birinci Ahmed'in olanca güvenini kazanmıştı.

(80) *Naima c.2. s.95, 124 — Fezlek-i Kâtip Çelebî c.1. s.368*

111

Birinci Ahmed yaratılış bakımından zayıf birisiydi. Hareketlerinde daima tereddüde düşer, kendiliğinden birşey yapamazdı. Kadınların, hoca efendinin, veya kızlar ağasının padişah üzerinde büyük bir etkisi vardı. Birinci Ahmed tahta çıktığı zaman amcasını, Şehzade Mustafa'yı öldürtmemişti. Şehzade Mustafa on bir yaşında, akli dengesi bakımından zayıf, sağlık durumu bozuk, sarayın loş odalarında yaşıyordu. Bu şerefli hareketin sebebi, Birinci Ahmed'in, şahsi merhametinden çok, annesi Handan Sultan'ın yumuşak kalbliliğinden ileri geliyordu. Handan Sultan saray kapılarından dışarıya çıkacak hiç bir hile, hiç bir ihtiras göstermemişti. Şehzade Mustafa başka valideden dünyaya geldiği halde, Üçüncü Mehmed'in asil karısı talihsiz şehzadenin hayatına hiç bir suikast düşünmemişti. Fakat Birinci Ahmed annesinin ölümünden sonra, dedelerinin özelliğini sergilemekte kusur etmemişti. Tantanayı ve gösterişi seven genç padişah, aynı zamanda şiddet taraftarı olduğunu da belli ediyordu. Vezirlik hırsıyla çırpınan Kasım Paşa'nın kellesini kestiriyor, naşını taşa bağlatıp Edirne hendeklerine attırıyordu. Yerine atadığı Sarıkçı Mustafa Paşa'ya:

-Eğer senin de bir fesadın zuhur ederse, seni bu yatan gibi tame-i seyf ederim, diyordu. Bilhakika çok geçmeden, Kubbe altı yönündeki çeşmenin önünde Sarıkçı'nın boynunu vurduruyordu. Birinci Ahmed tahta çıkışının ilk günlerinde devlet erkânına karşı şiddet göstermekten geri kalmıyordu. Savaşa gitmemek için bahane aruyanları cezalandırıyor, vezirlerini hasta döşeginden kaldırıp vazife başına koşturmak istiyordu. Vezir-i Azam Derviş Paşa'yı zulüm ve ihaneti yüzünden çadır ipiyle boğudurmuş, karşısına boylu boyuna uzanan -vezirin bir süre sonra ayağını kımıldattığını görür görmez, belinden hançerini çıkarmış,

112

koyun keser gibi boğazını koparıp atmıştı. (81) Birinci Ahmed fakir bir dervişin de boynunu vurduruyor, tahta çıktığı zaman hayatına kastetmekten kaçındığı amcasını çoğu kereler öldürmek eğilimine kapılıyordu. Bununla beraber, gereğinde, vezirlik vermek için Nasuh Paşa'dan avuçlar dolusu altın almaktan da geri durmuyordu. (82) Zinet ve ihtişama meyleden padişah aynı zamanda Sultan Ahmed Camii gibi, seçkin bir sanat şahasesini de meydana koymuştu. At Meydanı'nda, Ahmed Paşa ile

Mehmed Paşa'nın saraylarının yerine inşa edilen cami, zarif bir sanat abidesi oluşturuyordu. Altı minaresiyle, narin ve rengin, göklere doğru yükselen bu mabed, derun ve biruni zeraiif-i imal esatize-i sütude faal ile müzeyen ve pür zer ve ziver kubbe-i laciye'de gûn kerdûne manende bir cami adîm'ün-nazir ve serbülend olmuştu. Camii'nin yapımına 9 Recep 1018 de başlanmış, Cemaziyelâhir 1026 da kubbesinin kilitlenme merasimi yapılmıştı. Sultan Ahmed Camii'nin açılış töreni çok parlak olmuş, devlet erkânına elbiseler ve hilatler hediye edilmişti.

Sultan Birinci Ahmed, zamanının çoğunu Edirne ve Bursa'da geçiriyor, İstanbul'da bulunduğu zamanlar, Üsküdar, İstavroz, Tersane ve Davutpaşa bahçelerinde, Halkalı taraflarında gezerdi. Bazan Kâğıthane'ye doğru da gezintiler yapardı. En çok Tersane Bahçesi'nden hoşlanırdı. Hatta buraya zarif bir köşk yaptırmıştı. Ekseri vakitlerini buralarda geçirir, devlet erkânı tarafından takdim edilen göz okşayıcı çiçeklerle iç harem bahçesini süslerdi. Edirne'de bulunduğu zamanlar şehzadesi ile beraber Tuna'da kayık sefası yapardı. Birinci Ahmed düğünlerden çok hoşlanır, genç kızlara daima hediyeler verirdi. Sultan Üçüncü Murad'ın yedi kızını devlet erkânından olan kimselerle ev-

(81)Naima, ç.1. s.450

(82)Hâmmar, c.2. s.359

113

lendiren padişah, aynı zamanda ulu kişilerin kızlarının da düğünlerini yaptırmıştı. Birinci Ahmed devrinin en büyük şairi Nefî idi. Genellikle padişahla beraber Edirne'ye gider, saray tantanasıyla gururlu bakışlarını tabiatın güzelliklerine çevirerek;

Edirne şehri mi bu ya gülşen-i zîba mıdır?

Ande kasr-ı padişahi' cennet'ül -Me'va mıdır?

beyitleriyle başlayan parlak kasideler söylerdi.

Birinci Ahmed'in altı kızı, Ayşe, Fatma, Hanzâde, Atike, Gevher Hatun ve Abide Sultan'larla dokuz şehzadesi vardı. Hasekilerinden, Şehzade Mehmed ile Hüseyin, Bayezid ve Süleyman, Hatice Mâhfiruz Sultan'dan Şehzade Osman, Kösem Sultan'dan da Şehzade Murad Kasım ve İbrahim dünyaya gelmişti.

Birinci Ahmed gezmeye gideceği zaman şehzadelerini de beraberinde götürürdü. Genç padişah her işini kendi görür, kadınların nüfuzuna meydan bırakmazdı On dört yıllık saltanattan sonra, yirmisekiz yaşında, mide rahatsızlığından vefat ettiği zaman karılarının, Mâhfiruz Sultan ile Kösem Sultan'ın hiç nüfuzları yoktu. Birinci Ahmed'in büyük şehzadesi Osman Sultan, 13 yaşındaydı."Ashab-ı hal ve akd" 'kardeşi Şehzade Mustafa'nın tahta çıkmasını uygun görmüşler, Osmanlı tarihinde yeni bir karışıklığın kapısını açmışlardı. (83) Bu tahta çtkiş olayı Kösem Sultan'r çok üzmüştü. Böylece veraset geleneği de değişmişti. O tarihe gelinceye kadar saltanat babadan oğula geçerken, şimdi hanedanın en büyüğüne intikal etmek usûlü kabul edilmişti. O zaman, Sultan Mustafa'nın annesi için ikbal ve saadet

(83)Naima, c. 2. s.154

114

kapıları açılmış, Mâhfîruz Sultan'la Kösem Sultan da Eski Saray'a, ihtiyar Bafa'nın yanına gönderilmişlerdi.Şehzade Mustafa kafesten çıkmış, saltanat tahtına oturmuştu. Yıllardan beri devam eden tutukluluk dimağı üzerinde öldürücü bir tesir meydana getirmişti. Özellikle kendisi akli yönden zayıftı. Şehzadeler dairesinin kasvetli, kapalı odaları onu vücuddan düşürmüş, akli kuvvetini bozmuştu. Kadınlara olan aşırı düşkünlüğü, düşünce yeteneğini köreltmişti. İnce ve uzun yüzünde hazin bir solukluk meydana gelmişti.Sultan Mustafa hafif ve seyrek sakalı, çukura batmış iri gözleri, tereddütlü bakışlarıyla içinde bulunduğu ruh halini tamamen gösteriyordu.- Bilginler padişahın akıl bakımından zayıf olduğunu biliyorlardı; fakat yaratılışıyla birlikte var olan hastalığı kapalı odaların etkisine bağlıyorlar, zamanla açılacağına, aklî dengesini elde edeceğine inanıyorlardı.Alimlerin bu ümitleri boşunaydı. Sultan Mustafa'nın akli dengesi yerinde değildi. Bu durumunu şehzadeliği zamanında da belli etmişti.

Bahçede yalnız kaldığı zamanlar, havuza paralar serper, lüzumsuz yere altın israf ederdi. Darüs-Saade Ağa'sı Mustafa Ağa bütün bunları biliyordu; Birinci Ahmed devrinden beri sarayın bütün sırlarından haberdardı. Bu sebepten devlet erkânına Sultan Mustafa'nın hal ve hareketini açıklıyor, saltanatta kalmasının zararlarını anlatıyordu. Alimler, Darüs-Saade Ağa'sının sözlerine önem vermemişlerdi. Ekserisi Sultan Mustafa'nın, "ruhi hastalığını", dervişmeşrepliğine bağlıyorlar, "cezbe-i rahmana mazhar" bir padişah maiyyetinde, bütün işlerin kendilerini inhisar edeceğini düşünüyorlardı. Hatta birçokları valide sultan'a haber göndermişler, Darüs-Saade Ağa'sını saraydan attırmak istemişlerdi. Fakat Mustafa Ağa'nın samimi hareketleri, özellikle zekâsı kendisini felâketten kurtarmıştı.

115

Üç ay sonra Darüs-Saade Ağa'sının sözleri tamamen çıkmıştı.Sultan Mustafa halka karşı yadırganacak tavırlarda bulunuyor, akli dengesinin bozuk olduğu çarçabuk yayılıyordu. Bozan türbeleri geziyor, denizde balıklara paralar serpiyor, sokaklara altınlar fırlatıyor, halk padişahın bütün bu durumlarını gözleriyle görüyorlardı.Herkes Sultan Mustafa'nın akli muvazenesinin yerinde olmadığını anlıyordu. Artık padişahın durumunu saklamaya imkân kalmamıştı. Nihayet devlet erkânı Sultan Mustafa'yı hal'e karar vermişlerdi.Birgün, ulufe bahanesiyle devlet erkânını Divan'a toplamışlar, Sultan Mustafa'nın oturduğu odanın kapısını kapamışlar, Şehzade Osman'ı tahta çrkarmışlardı. Şehzade Osman'ın tahta çıkışıyla, Mahfiruz Valide Sultan'ın saltanatı başlamıştı.

116

MAHFİRÜZ SULTAN

Sultan Mustafa tahttan indirildikten sonra, saltanat değişikliği çok kolay bir şekilde ve hiç bir fitne meydana gelmeden icra edilmişti. Hiç bir taraftan itiraz sesi yükselmemişti. Tahttan indirilen padişahın huy ve karakterini herkes görmüş, tehlikeyi herkes anlamıştı.Sultan Osman çok genç, on üç yaşındaydı. Fakat azim ve

metanet bakımından kendinden öncekilerden üstündü. Annesi Mâhfiruz Sultan genç padişahı sağlam bir düşünceyle yetiştirmişti. Genç Osman saray kadınlarını siyasete, devlet işlerine karıştırmıyordu. Tahta çıkışının ilk yılında Üçüncü Murad'ın hasekisi Safiye Sultan Eski Saray'da ölüyor(1027)(84), Valide sultanlardan Mâhpeyker Kösem Sultan ile Mustafa'nın annesi yeni bir cülusu bekliyorlardı. Sultan Osman şiddetli bir yaratılışa sahipti. Kendinden öncekilerin acımasız siyasetlerini takip etmekten o da geri durmuyordu. Polonya seferine gideceği sırada (1030) kardeşi şehzade Mehmed'i öldürmek için müfti Esad Efendi'den fetva istemişti. Esad Efendi bu teklifi büyük bir cesaretle reddetmiş, fakat padişah, Kazasker Kemaleddin (84) *Karaçelebîzade, Ravzat'ül-Ebrar-Ayasofya'da Üçüncü Murad türbesinde gömülüdür.*

117

Efendi'nin fetvasıyla kardeşini öldürmekten geri durmamıştı. Şehzade Mehmed'in öldürülüşü bir facia idi. Şehzade güzel bir yüze sahip, genç ve zekiydi. Kardeşinin emriyle, cellatların üzerine hücum ettiklerini gördüğü zaman, gözlerinden yaşlar dökmüş, ellerini gökyüzüne kaldırarak:

— Osman! Allah'dan dilerim ki ömür ve devletin berbat olup beni ömrümden nice mahrum eyledin ise sen dahi behremend olmayasın, diyerek feryad etmişti.

Sultan Osman bununla kalmamıştı; öteki validesini, şehzade Murad ile Kasım ve İbrahim'in validesi Kösem, Sultan'ı da öldürtmek istemişti. Mâhpeyker Kösem Sultan çok güzel konuşma kabiliyetinin sahibi olup akıllı birisiydi. Sultan Osman seferde bulunduğu sırada, Kösem Valide'nin karışıklık çıkaracağından korkmuş, yerine oğullarından birini tahta çıkaracağından endişelenmişti. Daha sonra bu düşüncesinden vaz geçmiş, sarayda, ikiyüzden fazla olan odalıklarını birer zata nikâhlamakla meşgul olmuştu. Bu sırada. Hafız Paşa ile Bayram Paşaya da kız kardeşlerini vermişti.

Sultan Osman saltanat hanedanı içinde, evlilik konusunda da yenilik ortaya koymuştu. Osmanlılığın ilk devirlerinde, padişahlar büyük hanedana mensup kızlarla evlenirlerdi. Bu evliliklerin hepsi siyasi bir amaca dayanırdı. Fakat daha sonraları, Avusturya ve Rusya'nın sarışın, narin endamlı güzelleri Osmanlı saraylarına dolunca, padişahlar onları odalık olarak almışlar, çocukları dünyaya gelir gelmez mevkilerini hasekiliğe yükseltmişlerdi. Birkaç yüzyıl süreyle, bu evlilik şekli usûl olarak devam etmişti. Sultan Osman bu usûlü terketmiş, devlet adamlarının kızlarıyla evlenmeye 'karar vermişti. Sultan Osman'ın bu şekilde, birer ay arayla evlendiği kızlar, Pertev Paşa'nın kızı ile müfti Esad Efendi'nin kızı Akile hanımdı.(1030) Sultan

118

Osman bu genç ve muhtelif güzeller arasında vakit geçiriyor, zevk ve safa içinde yaşıyor, Nice demdir cemâlin şem'ine pervanedir gönlüm Seni görüp seviden bî akl-ı dîvanedir gönlüm şeklinde manzumeler meydana getiriyordu. Polonya seferinden dönüşünde, hasekilerinden birine, gayet dilber bir rus kızına tutulmuştu. Sultan Osman'ın en gözde hasekisi, rus kızıydı. Bu kız fakir bir ailedendi; fakat eşsiz ve

cazip bir güzelliğe sahipti. Sarayda cariyelik etmiş, çocuk dünyaya getirir getirmez kısa zaman içinde en seçkin hasekiler sırasına geçmişti. Sultan Osman'a güzel bir şehzade dünyaya getirdikten altı ay sonra, padişahın emriyle, Edirne'ye, padişahı karşılamaya gelmişti. O zaman bütün alimler ve vezirler haseki Sultan'a gerekli saygıda bulunmuşlardı. Padişah genç hasekiyi eğlendirmek için, Polonya savaşının taklitlerini yaptırmıştı. Topların sesinden yeni doğan Şehzade Ömer'in ödü kopmuş. Sultan Osman sevgili hasekisini eğlendirirken, masum oğlunun ölümüne sebep olmuştu. Sultan Osman beş yıl süren saltanatında beş vezir değiştirmişti. Halil, Mahmud, Ali ve Dilaver Paşalar birer yıl beşer - onar ay arayla idareye gelip geçmişlerdi. Devlet adamları arasında saraya en çok bağlılığı olanlar. Hoca Sadettinzade Müfti Esad Efendi ile Sultan'ın muallimi Ömer Efendi Esad Efendi devrin namuslu simalarındandı. Bilgi ve ahlâk bakımından yüksek bir şahsiyetin sahibiydi. Genç padişaha rehber olmak, onu felâketlerden kurtarmak için çaba harcardı. Bununla beraber Sultan Osman'la araları açıldı; Esad Efendi Sultan Mustafa'yı tercih etmek, onu tahta çıkarmakla itham ediliyordu. Bu sebepten, ilmî hizmetlerin başlıcaları Hoca Ömer Efendi'ye verilmiş Esad Efendi'ye yalnız fetva işleri bırakılmıştı.

119

Sultan Osman, kardeşinin öldürülmesine Esad Efendi' nin fetva vermemesinden içi kan ağlıyor, kayın pederine o kadar iltifat etmiyordu. Bu sebepten Esad Efendi saraya seyrek seyrek gidiyordu. O zaman Sultan Osman genç ve tecrübesiz Kızlar Ağa'sı Süleyman Ağa ile hocası Ömer Efendi'nin gözetiminde kalıyordu.

Sultan Osman'ın Kızlar Ağa'sı, sarayda nüfuzuna uygun bir vakar ibraz ederdi. Genellikle savaş işlerine karışır, icabında en güçlü kumandanlara görüşünü kabul ettirmeye çalışırdı: Lehistan seferinde, serhad emirlerinden Debbağ Mehmed Paşa, düşmanın durumuna dair bilgi vermek için sadrazamın çadırına davet edildiği zaman, Kızlar Ağa'sı da meclise girer. Ağa, siyah yüzünün içinde parlayan gözlerini paşaya diker, Lehistan'a dair bilgi almak ister;

— Leh kralı padişaha mukabeleye gelür mü ve kadir midir?

Mehmed Paşa Kızlar Ağa'sına, baştan savma ;

— Biz gelür deyû tedarik görelim. Gelmezse devlet padişahındır, diye cevap verir. Kızlar Ağa'sı çok öfkeli bir şekilde gözlerini açar:

— Biz seni bir ehl-i vukuf anlardık. Dünyadan bîhaber imişsin. Leh kralı ne köpektir ki, Âli Osman padişahına karşı dura. Ânın ne denlû askeri olsa gerek, diye bağırır. Kızlar Ağa'sı bir türlü öfkesini yenemez. Debbağ Mehmed Paşa sakin bir şekilde ;

—Düşmanı hor ve hakîr görmek olmaz. Cümle küffar bir millet hükmündedir. Nemçe ve Moskof ve Kazak ve Macar, belki İspanya ve Fransa ve Papa ve saireleri kimi asker ve kimi malı ile imdad ederler, ve aralarında namus-u din gözetirler diye kendisini ikna etmeye çalışır, “arap hazretleri gurur elden komaz” Fakat bu derin mütalaalara da aklı ermez. Muttasıl kendi fikrinde sebatkâr.

120

— Böyle gözü büyük matûhların tedbirinde ne hayır olsa gerek, diye Debbağ Mehmed Paşa'yı tahkir eder.

Sultan Osman fikri seviyesi bundan ibaret olan nedimlerin görüşüne tabi olmuştu. Kızlar Ağa'sı, padişahın üzerinde Mâhfiruz Sultan'dan daha çok nüfuz sahibiydi. Padişah arabaya veya tahtirevana bindiği zamanda yanından ayrılmazdı. Debbağ Mehmed Paşa'ya karşı beyan ettiği düşünceleri genellikle Sultan Osman'a söyler, padişahın gururunu arttırmaya sebep olurdu.

Sultan Osman onsekiz yaşına geldiği zaman, gittikçe koruyucularından uzaklaşmıştı. (85) O zaman memleketi islah etmek, orduyu düzeltmek için çareler düşünmüş, sarayda kadın nüfuzuna meydan vermemişti. Hatta Kösem Sultan'ı öldürmeye kalkışması da bu düşüncesinin neticesiydi. Fakat gençliği ve coşkun duyguları onu itidalden ve temkinli hareket etmekten alıkoyuyordu. Sultan Osman bir cengâverin duygularına sahipti; cesareti ve sebatı ile öncekilerden ayrılıyordu. Genç Osman'ın bir düşüncesi de Polonya seferiydi. Bu sefere büyük bir güvenle atılıyor, fakat cehalet ve ihanet ordunun felâketine sebep oluyordu. Genç Osman'ın cesareti ve sebatı başarıyı elde edememişti. Padişah Hotin önünde, büyük bir cesaret göstermişti. Küçük bir yenilgi kalbini son derece yaralıyordu. Bazan devlet adamlarını huzuruna topluyor:

— Aksayı muradım feth ve teshirdir. Eğer lazım gelürse fethde kışlamak dahi caizdir. Şöyle bilüp ona göre takayyüd edesüz, diyordu. Fakat vezirler düşman karşısında bile ihanet etmekten, makam ve mevki hirsından kendilerini alamıyorlardı. Sadrazam Hüseyin Paşa, Karakaş Mehmed Paşa'nın cesaretini çekemiyor:”Eğer bakî kalursa, sadre gelmesi-

(85)Validesi Mâhfiruz Sultan vefat etmiş,Eyüb'e defnedilmişti.

127

ne şüphe yoktur deyû” bîçare kahramanı düşman ateşlerine hücum ettiriyor, arkasından ihtiyat göndermiyor, talihsiz paşayı düşmanın top ateşleri altında ortadan kaldırıyor.(86)

Bu ihanetlere yeniçerilerin neşesizliği de ekleniyordu. Osmanlı ordusunda vatan düşüncesi kendini göstermiyordu. Ordunun yegâne hareket noktası, din ve devlet hissiyle, para hırsıydı.Düşman kalelerine hücum için dalkılıç yazılanlar, yükselecekleri rütbenin neşesiyle, getirecekleri düşman kellelerine karşılık sahip olacakları paranın zevkiyle ileriye atılırlar, zaferi çoğu zaman para hırsıyla kazanırlardı. Sultan Osman bu düşünce ve tavırlardan nefret eder, bazan kelle getiren askerlere az bahşiş verirdi. Bütün bu etkenler Lehistan seferinin başarısızlıkla sonuçlanmasına sebep olmuştu.

Şair Nefî, genç padişahın gururunu okşamak için:

Aferin ey rüzgârın şehsüvari safderi Âış'a ol simden gerû tîği Süreyya cevheri övgüsüyle demsaz olurken, Sultan Osman Lehistan seferindeki ihanetlerden dolayı üzgün, yeniçerilerden intikam almak istiyor, orduyu ıslah etmenin çarelerini düşünüyordu.Genç padişah fenalığın kökünü kazımak istiyordu. Sultan Osman'ın amacı yeniçerileri ortadan kaldırmak, yerine Mısır'dan asker tedarik etmektir. Lehistan seferinden sonra, yeniçerilere karşı büyük bir nefret duymuştu. Ge-nellikie

tedbili kıyafet eder, meyhaneleri bastırır, yeniçerilerden yakaladıklarını denize attırır, İstanbul halkından birçoğunu küreğe koydururdu.

Sultan Osman yeniçeriler hakkındaki düşüncesini uygulayabilmek için hacca gitmeye karar vermişti.

(85) Fezleke-i Kâtip Çelebi

122

Genç ve cevval dimağı her düşündüğünü derhal yerine getirme eğilimini uyandırmıştı. Sadrazam Dilâver Paşa ile Müfti Esad Efendi padişaha temkinli hareket etmesini tavsiye ediyorlar, bu düşüncesinden vazgeçmesini söylüyorlardı. Nihayet Hoca Ömer Efendi ile Darüs-Saade Ağa'sının düşünceleri herşeye galip gelmişti. Fakat bu düşüncelerde de samimiyetten eser yoktu. Ömer Efendi'nin mensuplarından Karakaş Efendi Mekke'ye kadı olarak atanmış, şerif kabul etmemişti. Şimdi, Ömer Efendi padişahı teşvik ediyor, bunun intikamını almak istiyordu. Sultan Osman bu iki çelişkili duruma karşı mütereddid duruyordu. Padişahın hac konusundaki düşüncesi yayılır yayılmaz, halk ve yeniçeriler arasında çeşitli söylentiler dolaşıyordu. Bazıları, Darüs-Saade Ağa'sının tavsiyesi üzerine, padişahın Kahire'yi başkent olarak kabul edeceğini, söylüyorlar, bazıları yeniçeriler hakkındaki düşünceleri abartmalı bir şekilde naklediyorlardı. Sultan Osman durmadan hacca gitmeyi düşünüyor, bu arzusu rüyasına bile giriyordu. Bir gece rüyasında Kâinatın Efendisi Peygamberimizi görmüştü. Kendisi taht üzerinde Kur'an-ı Kerîm okurken Resulü Ekrem ansızın geliyor. Elinden Mushaf'ı alıyor, arkasından cübbesini çıkarıyor, yanağına bir tokat atar atmaz, saltanat tahtı yıkılıyor, Genç Osman üzgün ve telaşlı, Kadem-i Şerife yüz sürmek istiyor, yalvarıyor, bir türlü muvaffak olamıyor. Nihayet heyecan ve telaş içinde uyanıyor. Rüyasını Ömer Efendi'ye anlatıyordu. Ömer Efendi rüyayı kendi düşüncesine göre yorumluyordu;”Hacc-ı şerife olan niyyette terk-i tereddü için sureti tevbîhdir. Rüyada ayağına yüz sürmek müyesser olmadı ise inşâallahü Teâlâ merkad-i münevverlerine yüz sürerste.” diyordu. Genç padişah bu yorumdan da tatmin olmuyor, Üsküdar'a, Şeyh Mahmud Efendi Dergâh'ına koşuyordu. Mahmud Efendi Dergâhı, II. Selim dev-

123

rinden beri, Osmanlı başkentinde büyük bir nüfuzun sahibiydi. Şeyh Efendi Sivrihisar'lıydı. İlim ve fazilet bakımından seçkin bir kimse idi.”Kutb-ül Vâsilîn, Gavs'üs-Sâlikîn” unvanını kazanmıştı. Mahmud Efendi, Kanuni Sultan Süleyman'ın devrinden dördüncü Murad'ın saltanatının ortalarına kadar (1038) faziletiyle ve olgunluğuyla kendini göstermişti. Dergâhı bütün devlet adamlarının başvuru yeriydi.

(87) Başlarının kesileceğinden korkanlar hep dergâha sığınırldı.

Mahmud Efendi'nin bu kadar şöhret kazanması fazileti ve dindarlığıyla doğru orantılıydı. Şeyh Efendi şiir ve edebiyatta seçkin birisi olup devrinin imtiyazlı kimselerindendi. Fakirlere yardımda bulunur, Üsküdar'da İskele Camiinde vaaz ederdi. Akıllı ve olgun hareketleriyle padişahın nefere kadar herkesin takdirim

kazanmıştı.(88) Sultan Osman müfti Esad Efendi'nin kızıyla evleneceği zaman Şeyh'i kendine vekil etmişti.

Sultan Ahmed'in yıkanmasına gitmeye tenezzül etmeyen Şeyh, Genç Osman'ın davetini memnuniyetle kabul etmişti. Sultan Osman rüyasını tabir ettirmek için de Şeyh'e başvurmuş, şu cevabı almıştı;”Kelâm-ı Kadîm hükm-ü şer'i şeriftir. Cübbe, âlem-i vücuddur. Padişah İslama lazımdır ki, tevbe ve inabeti hemdem edineler.”

Genç Osman bu tabire çok üzülmüştü. Öğünden itibaren türbeleri dolaşmaya başlamıştı. Fakat ziyaretlerde bile zulüm yapmaktan geri durulmuyordu. Eyüb Sultan'da kurban kesilmesi gerekiyor, bostancılara:”koyun ve sığır getirin” deniliyor. Koyun bulunuyor, sığır tedarik etmenin mümkün olmadığı anlaşılınca, bostancılar Karagümrük'te

(87)Birinci defa meclîs-i şeriflerine dahil olduğumuz ve takbi-î dest-e mübareklerine vasıl olduğumuz şeref bu hakîre kâfidir Peçevî c. 1. s. 357 Vefatında sirmi yüzü mütecaviz idi Kâtip Çelebi c.2, s.113

(83)Fezleke-î Kâtip Çelebi, c.2. s.113

124

bir öküz arabası yakalıyorlar, sahibinin feryadına kulak asmıyorlar, öküzleri tutup boğazlıyorlar, sahibine ancak kıymetinin dörtte biri kadar para veriyorlardı. Bedbaht arabacının bedduaları herkesin kalbini yaralarken, Genç Osman, Türbe-i Halid önünde, samimi bir şekilde dua ediyordu. Bazan, arkasında pembe bir cübbe, azametli bir şekilde Sultan Selim Camii'ne namaza gidiyor, halk tereddütlü bakışlarla genç padişahı süzüyordu.

Sultan Osman Şeyhülİslâm'ın, Mahmud Efendi'nin endişeli sözlerini dinlemiyordu. Müfti Esad Efendi,”Padişahlara hac lâzım değildir. Yerinde oturup adalet eylemek evlâdır.” diye fetva gönderiyor, halk endişe içinde yaşıyordu. Genç Osman köklü tedbirler almadan cesaretli hareket ediyor, yapacağı kesin ve esaslı değişiklikler ve düzenlemeler için hiç bir plân hazırlamıyordu. Gençlik heyecanı, gençlik duygusu ona her isteğini kolay ve meydana gelmesi mümkün gösteriyordu. Sultan Osman'ın düşüncesi çok şerefli bir düşünceydi; fakat yapılacak ıslahotın esasları hazırlanmamıştı. Yeniçeriler maiyetlerine vurulacak bu darbeyi çok kolay bir şekilde püskürtebilirlerdi. Zaten hac söylentileri çıkar çıkmaz orduda dalgalanma başlamıştı. Ağa'lar esasen Lehistan seferinden dolayı padişaha güvenmişlerdi. Genç Osman'ın askerliği ve fedakârlığı sevgilerini göstermelerine kafi gelmemişti.Yeniçeriler gözünde menfaat herşeyin üstündeydi. Sultan Osman'ın orduyu yoklaması, meyhaneleri basması, düşmanlıklarını büsbütün tahrik etmişti. Özellikle Lehistan seferinde. Sultan Osman “baş ve dil” getirenlere çok az bahşiş vermişti. Yeniçeriler;”Bu bir altın nedir?” Biz padişah uğruna bezl-i eân idüp baş oluruz” diye söylendikçe padişahın musahipleri ile harem ağaları;”Hele! Getirdiğin kelle bir akçe değer mi?” diye “bazı ciğergâh” sözler söylemişler, yeniçerileri padişahı büsbütün soğutmuşlardı. Yeniçeri-

125

ler bütün bu durumları gözlerinin önüne getiriyorlar, padişahın hacca gitmesinden gittikçe kuşkuluyorlardı:

— Padişahın bu tarikle hicaza gitmesi mücerred bizden ağraz ve nefrete mebni olup gayri mucibi yoktur. Nizâm-ı âlem için padişahlar hacc'ı şerifi terkedegelmiştir, diyorlardı. Bu düşünceye bazı softalar da karışıyorlar, keçeli ve örflü bir alay kabile ile At Meydanı'na toplanıyorlardı. Bu küçük teşebbüs, süratli ve kesin bir darbe ile bastırılmıyor, sonunda müthiş bir isyanın başlangıcını hazırlıyordu. Halk kavuk ve keçe yığını görür görmez katılıyor, At Meydanı'nda epeyce kalabalık meydana geliyordu.

Sadrazam bu teşebbüsü haber almış, yeniçerilere dağılmaları için adam göndermişti. Fakat bu adamlar da taş yağmuru karşısında kaçmak zorunda kalmışlardı. Kalabalık gittikçe artıyordu; menfaatinin bozulacağını düşünenler, yağmacılıkla hak hukuk çiğnemek isteyenler kabile kabile toplanıyorlardı. At Meydanı büyük bir gürültü içindeydi. Bir ilkbahar sabahı, İstanbul'un çiçekli ağaçları altında, isyan kabileleri toplanıyordu. At Meydanı'nda, ocak ihtiyarları toplanmışlar. "Padişahı islal, ve bu sevdaya düşürüp abes yere Beyt'ül Mali itlaf ve fesada ;bais olanlar hakkında şer'an ne lazım gelir?" diye fetva suretleri yazıyorlar, müftiden öldürülmeleri lâzım geleceğine dair fetva alır almaz, daha cüretli bir şekilde, daha gaddar bir tarzda, harekete geçiyorlardı. Bölük Ağa'larıyla yeniçeri Ağa'sı bu isyanı bir türlü bastırıyorlardı. Padişahın hareketinden önce Ak Deniz'e çıkan donanma, Beşiktaş'tan Yedikule'ye giderken, At Meydanı'ndaki isyanı haber alıyor, donanmadaki yeniçeriler de At Meydanı'na dahil oluyordu. Bütün meydan ulema ve yeniçerilerle kaynaşıyordu. Ocak ihtiyarları bir yere gelmişler, arzularını sadrazam ile Hoca Ömer Efendi vasıtasıyla padişaha anlatmaya karar veriyorlardı. Nihayet büyük bir kalabalık Ömer Efendi'nin sarayına gelmişti. Ömer Efendi, yeniçerinin isyanını balkonundan seyrediyordu. Ağalar Hoca Efendi'yi istiyorlar: "Efendi gelsin. Cumhurun sözünü padişaha tebliğ eylesün" diyorlardı. Fakat Ömer Efendi kıyafet değiştirerek arka kapıdan firar ediyordu. Ağaların ısrarı üzerine hizmetkârlar; "Efendi saraya gitti" diye fitneyi bastırmak istiyorlar, bütün sarayın yağma edilmesine yine engel olamıyorlardı. Zorbalar burada görevlerini bitirdikten sonra, sadrazamın konağına gelmişler, bütün adamlarının silahlanmış olduğunu görmüşlerdi. İçlerinden birkaç tanesi de yaralanıp öldürülünce, hepsi birden son derece öfkeli olarak Silah çarşısına silah almaya gitmişlerdi. Yolda ahalinin ricası üzerine bu düşüncelerinden vaz geçmişlerdi.

Akşam oluyordu. Ortaklık kararmaya başlamıştı. Sultan Osman yeniçerilerle sipahilerin isyanını, sarayların yağmasını haber almış, bilginleri saraya toplamıştı. Genç padişah isyanın sebebini sormuş, kendisinin hacca gitmesine razı olmadıklarını, yeniçerilerin Hoca Efendi ile Darüs-Saade Ağa'sının sürülmesini istediklerini haber almıştı.

Sultan Osman kararlı bir kimseydi. Yeniçerilerin isteğini bir türlü kabul etmek istemiyordu. Fakat ne olursa olsun isyanı bastırmayı arzu etmiş:

— Varın söyleyin, Kabe'ye gitmekten feragat ettim. Amma onları mansıplarından bile ref etmem, demişti. Bilginler bu emri asilere tebliğ ettikleri zaman hiç bir olumlu cevap alamamışlardı.

Gece, bütün yeniçeriler ayaktaydı. Odalarda müthiş sözler dolaşıyordu. Zorbalar arasında, padişahın bostancılara silah dağıttığı, yayılıyor, bostancılar arasında da, yeniçerilerin donanmadaki gemileri saray surlarına yönelttiklerine, surları yıkıp bahçeden hücum edeceklerine dair söylentiler ortaya çıkıyordu.

O sabah İstanbul, çalkalanıyordu. Gül renkli, güneşli

126 127

ufukların üzerinde, yüksek minarelerden ezan sesleri işitiliyordu. Yeniçerilerle sipahiler ellerinde silahlar, bölük bölük At Meydanı'na toplanıyorlar, korkunç bir sel halinde Fatih Camii'ne gidiyorlardı. Yeniçeriler bilginleri ve büyükleri de Fatih'e davet etmişler, onlar ise bütün Ağa'ları Sultanahmed Camii'ne çağırılmışlardı. Nihayet Fatih'de dualar ediliyor, birkaç dakika sonra ulemanın ve yeniçerilerin renk renk elbiseleri, beyaz kavukları ve keçeleriyle, coşkun bir şekilde caddeleri doldurarak At Meydanı'na aktığı görülüyordu.

Bilginler içinde çok seçikin kimseler vardı. Yahya Efendiler, Kadızadeler, Ayasofya Vaizleri hep Sultanahmed Camii'ne toplanmışlar, Ocak İhtiyarlarına isyanın sebebini soruyorlardı. Bu sebep çok basitti. Hoca Efendi ile Kızlar Ağa'sı Süleyman, padişahı sefere tahrik etmişlerdi. Sadrazamın sarayında, ağaları kendilerine ok atmışlardı. Defterdar aylıkta züyûf akçe vermişti. Kaymakam, korucu ve oturak ulufesini vermekte çekimser davranmıştı. Dolayısıyla bu ve daha bunun gibi yolsuz hareketlerde bulunan altı kişinin öldürülmesi isteniyordu. Ulema bu coşkun kalabalığı bastırmak için, hiç bir nasihatte bulunmamışlar, arzuhallerini derhal saraya götürmüşlerdi.

Genç Osman niyetinde kararlı, durmadan ısrar ediyordu. Öldürülmesi istenen devlet adamlarını vermiyor, ulemanın nasihatlerini dinlemiyordu. Ulema, tekrar tekrar rica ediyorlar, Genç Osman'a:

— Ehven-i şerreyn ihtiyarı lâzımdır, Verilmezse ziyade şer ve fesada bais olur. Zarar-ı âmden zarar-ı hâs tercih olunagelmıştır, diyorlardı. Ulema ısrar ettikçe Sultan Osman ;

— Siz mükayyed olman Onlar başsız askerdir. Tiz dağılır, diyordu. Bilginler ve vezirler tekrar;

-Kul taifesi cemiyet ettikde istediklerin alırlar. Ecdad-ı zamanımızdan olagelmişlerdir.Mukaddemce olmak evladır, diyorlardı.

128

O zaman Sultan Osman kızıyor, bu zaafi ulemanın bir hile peşinde oluşuna bağlıyordu.

— Bu fitne erbabın siz tahrik etmiş benzersiz. Evvel sizi kırarım, badehu onları. Ol taifenin tedârüki görülmüştür, diyordu. Bütün bilginler suskun ve şaşkın bir şekilde dışarıya çıkıyorlardı. Sultan Osman niyetinden vaz geçmiyordu; Saltanatını korumak

için saray erkânını eşkıyanın elinde parçalamak istemiyordu. Genç Osman bu asil hareketiyle seçkin bir insan olduğunu ortaya koyuyor, Osmanlı padişahları içinde en mert birisi olduğunu belli ediyordu. Sultan Osman ulemayı; "Saraydan taşra gitmesünler" diye salıvermemişti. Ulema endişeli ve şaşkın, sarayda padişahı yalnız bırakmak istemiyorlar, dışarıdaki isyanı üzüntü ve heyecan içinde bekliyorlardı.

Et Meydanı'nda gürültü ve kargaşalık vardı. Yeniçeriler ve sipahiler ulemayı bekliyorlardı. Saraydan hiç bir ses, hiç bir haber gelmiyordu. Bu suskunluktan isteklerinin kabul edilmediğini anlıyorlar, önce saraya gitmeyi düşünüyorlar, fakat bostancıların silahlanmış, kapıları kuşatmış olmalarından korkuyorlardı. Nihayet akıllarına bir şey gelmişti: Ayasofya minaresinden sarayın içini gözetlemek. O zaman minarelere adamlar çıkarıyorlar, bostancılardan ve ulemadan eser görülmeince, bütün askerler saray kapısına doğru ilerliyorlardı.

Saray kapısı açık, önünde hiç kimse yoktu. Kapıcılar bile yeniçerilere yaranmak için bostancılardan sakınmalarını söylüyorlardı. Fakat onların hiçbir şeye ihtiyaçları yoktu. Surlara tüfenkendazlar yerleştiriliyor, silahsız olanlara anbardan odun dağıtılıyor, halka içlerinden çıkmaları hatırlatılıyordu. Yağmacılık hususunda isyanları en uygun fırsat bilen halk: "Biz askerden ayrılmazız" diyorlar, kapıya doğru koşuyorlardı.

Bu manzara çok müthişti. Her taraf naralarla çınılıyordu. "Şeriat isteriz" feryatları Birinci Kapı ile Orta

129

kapı arasında, kocamış çınarlar altında, ayyuka çıkıyordu. Bir iki saat devam eden bu gulguleye karşı Orta Kapı'nın kuleleri sessiz sessiz duruyor, saraydan hiç bir cevap, hiç bir ses işitilmiyordu. Nihayet bu müthiş kabile Orta Kapı'da geçiyor, Kubbe Altı önüne, servilerin altına doğru ilerliyordu. Avlu tamamen dolmuştu. Üç saat, yüksek kavuklu, efleri sopalı, gözleri öfke ateşiyle yanan, pürsi-la'h, gözleri dönmüş, intikamcı kalabalıktan, "İsteriz" sesleri işitiliyordu. Ak ağalar içeriye kaçıyor, asilere hiç bir cevap verilmiyordu. Nihayet Gubar Efendi yeniçerilere:

— Bizim sözümüz geçmedi. Siz kendiniz girin söyleyin, demiş, işte o zaman bu müthiş kalabalık büyük bir velvele ile Bab'üs-Saade'den içeriye dalmıştı. Bu dalış çok korkunçtu. Yeniçeriler fikirlerini değiştirmişlerdi. Şimdi: "Sultan Mustafa'yı isteriz" diye bağıyorlardı. Arada sırada hareme saldırıyorlar, sarayın içini kol kol dolaşıyorlar, Sultan Mustafa'nın dairesini arıyorlardı, bazan şaşkın şaşkın odaların önüne geliyorlar, İç Ağa'lara soruyorlardı. Onlardan: "Bilmeziz" cevabını alınca, her tarafa telaşlı telaşlı göz gezdiriyorlardı. Nihayet Has Oda önüne gelmişler, gulamlardan birine sormuşlardı. Harem tarafına doğru işaret alır almaz, o tarafa koşmuşlardı. Orada da kapının içerinden kapalı olduğunu görünce, sopalarla kubbe üzerine çıkmışlardı.

Bütün bakışlar kubbelere çevrilmişti. Zorbalar ve saray halkı heyecan içindeydi. Yeniçeriler: "Şer ile Sultan Mustafa'yı isteriz" diye bağıyorlar, aşağıdan ağır ve yorgun bir ses işitiyorlardı: "Sultan Mustafa bundadır." O zaman mutfakdan gelen baltalarla kubbeyi delmeye uğraşıyorlar, bağıyorlar, feryad ediyorlardı. Sarayın bu

manzarası çok acıydı. Araplar yeniçerileri öka tutuyorlar, diğer taraftan yeniçeri kurşunları altında kendileri canlarını feda ediyorlardı. Kubbe tamamen delinir delinmez, Divap perdelerinin iplerini kesmişler, aşağıya adam indirmişlerdi.

130

Sarayın iç manzarası hayret vericiydi: Sultan Mustafa bir mindere oturmuş. Yanında iki cariyeye, ayakta duruyordu. İçeriye girenler Sultan Mustafa'nın önünde yeri öpüyorlar, saygılı bir şekilde "Padişah Taşrada asker size müntazırdır". diyorlardı. Sultan Mustafa, zayıf rengi uçmuş, çukura batan gözlerini açmış, hiç cevap vermiyordu. Yalnız bitkin bir şekilde su istiyordu.

Yeniçeriler hemen sahtiyan bir somak ile su indiriyorlardı. Sultan Mustafa'yı kubbe üzerinden dışarıya alıyorlar, müftinin atına bindirmek istiyorlardı. Mustafa Sultan çok güçsüzdü. Ayakta durmaya gücü yoktu. At üzerinde bir türlü duramıyordu. Yeniçeriler padişahın atla gidemeyeceğini anlayınca, Arz odasına götürmüşlerdi.

Sarayın bahçeleri yeniçeri, sipahi, ve ulema ile dolmuştu. Hepsi de ani bir taarruzdan ürküyordu. Bazan kendilerine hücum edilecek diye korkuyorlar, küçük bir kuvvet karşısında darmadağın olmaya hazırlanıyorlardı. Saraydan, bu korkak ve asi askerleri ürkütecek hiç bir kuvvet çıkmıyordu. Üçüncü Murad zamanında, sipahileri odunla tepeleyen aşçılar bu sefer o cesareti gösteremiyorlardı. Askerler ürkdükçe, ağalar kılıçla duruyorlar: "**Korkman nesne yoktur**". diye dağılmalarına engel oluyorlardı.

Yeniçerilerin bu dehşeti istanbul halkını da korkutmuş, işitenler dehşet içinde kalmışlardı. Bu sırada Eski Saray da heyecan içindeydi. Kösem Sultan isyan haberlerini sükutla dinliyor, Sultan Mustafa'nın validesi müjde haberleri alıyordu. Kadınlar saltanatının bu safhası kanlı isyanlarla lekeleniyordu. Eski Saray'da oturan valide sultanlar ile yeni saray arasında faal bir irtibat meydana gelmiş, her kanlı isyanın sonucunda, bir valide sultanın yeni saraya saltanat sürmeye gittiği görülmüştü.

Sultan Osman yeniçerilerin isyanından ürkmüş, isteklerini yerine getirmeye razı olmuştu. Sadrazam Dilaver Paşa Üsküdar'a, Şeyh Mahmud Efendi dergâhına sığın-

131

mıştı. Sultan Osman, Dilaver Paşa'yı tekkeden getirtiyor, Kızlar ağasıyla beraber kapıdan dışarıya, yeniçerilerin önüne attırıyor, arkalarından bütün kapıları kapattırıyordu. Yeniçeriler bu iki biçarenin üzerine atılıyorlar, kılıçlarla, baltalarla parçalıyorlar, naaşlarını At Meydanına sürüklüyorlardı. Bu cinayetler üzerine ulema tekrar yeniçerilere müracaat etmişlerdi:

— Yoldaşlar. Padişah istediğinizi verdi. Dahî kimse isterseniz padişaktan alalım.

— Biz istediğimizi bulduk. Ol da padişahımız Sultan Mustafa idi, yine padişahımız oldur.

Sultan Osman için büyük bir yenilgi başlamıştı. Ağalar ve yeniçeriler Sultan Mustafa'nın etrafında pervane gibi dönüyorlar, arkasına giydirecek ferace bulamıyorlardı. Sultan Mustafa'yı perişan bir kıyafetle Divanhane'ye getirmişler,

Sultan Osman tarafından kendilerine nasihat etmeye gelen ulemayı biate davet etmişlerdi. Ulema yeniçerileri tatlılıkla yatıştırmak istiyorlardı:

— Yoldaşlar. Gelin feragat edin.Padişahınız Sultan Osman Han size selâm eyledi. İstediklerinin ikisini verdim. Bakisini dahi vereyim dedi.Biz kefil olalım. Sultan Mustafa'yı kon, dursun. Sonra nadim olursuz, diyorlardı.

Yeniçeriler ise asık bir yüzle:

— Biz padişahımızı bulduk. Elbet biat eylen, diye ısrar ediyorlardı. Yeniçerilerin bu teklifine en çok müfti Efendi itiraz etmişti.Şeyhülislâm, Sultan Osman henüz tahtında iken başkasına biat etmenin caiz olmadığını söylüyor, bazıları da Sultan Mustafa'nın “meslub-u okl” olduğunu ileriye sürüyordu. Bir saat kadar bu şekilde tartışma devam etmişti. Nihayet, askerın kılıç çekmesi üzerine ulema biat ediyor, sokaklarda yeni padişahın tahta çıkışı tellallarla ilan ediliyordu. Yeniçerilerin biat ettirmek için kılıç çekmeleri ulemayı o kadar şaşkırtmıştı ki, içlerinden

132

Kafzâde Efendi'nin “*Havfinden zehresi çâk ve menzili zîr-i hâk*” olmuştu.

Artık biat bitmişti. Yeniçeriler padişahlarına zarar gelmesin diye, cariyelerle birlikte hasta arabasına bindirmişler, velvelelerle saray kapısından dışarıya çıkarıyorlar, arabayı bütün kalabalık elleriyle çekerek Eski Saray'a götürüyorlardı. Ulema evlerine dağılıyor, askerler Eski Saray'ın etrafını bekliyorlardı. Yeniçeriler Sultan Osman'dan henüz korkuyorlardı. Bir aralık. Sultan Osman'ın bostancılarla Eski Sarayı basacağına dair bir söylenti çıkmıştı. O zaman hepsi de korkularından Valide Sultan'a başvurmuşlar, meseleyi anlatmışlar, Valide Sultan'ı eski Saray'dan çıkmaya razı etmişlerdi. Yeniçeriler bu muvafakat üzerine, Sultan Mustafa'yı validesi ve dadısıyla beraber, arabaya bindirmişler, Orta Cami'e götürmüşlerdi. (89)

Sultan Mustafa'nın Orta Cami'e gidişi garip bir manzara teşkil etmişti.

“Sultan Mustafa'yı götürürken Şehzade Camii kurbunda olan vasi dervaze'ye yani sokağa pencerelerimiz nazırdı. Birçok halk cem olmuş idi. Guyâ kıyamet kopmuş ve mahşer de dirilmişier. Ol vasi sokak böyle dolmuş ki, havadan bir iğne yere düşme muhal idi. Halk ise mahud arabanın etrafına üşüşmüşler. Birbirine müzaheme etti-

(89) *Orta Cami, At Meydanında, Sofular cihetinde, Yeni Odalar denilen kışlaların ortasında, Kanunî Sultan Süleyman tarafından yaptırılmıştı. Tevliyeti Sekbanbaşılara, cihet-i arzı yeniçeri ağalığına vakfedilmişti. Cami Mahmud-u Rsbi zamanında tamir edilmiş, tamirine:*

Ey Nisan şükr edüp Hakk'a dedim tarihini

Hamdullah Orta Cami oldu pek a'a bina tarihi yazılmıştır.

Mahmud-u Evvel zamanında birçok odalarla beraber yanmış, bilâhere tamir olunmuş ise de, Mahmud-u Sanî zamanında Yeniçeriler lağvedildiği zaman, mahalli şekavetleri olan Cami'de kökünden yıktırılmıştı.

133

ğinden kimi başından ve kimi yeğinden pareler koparup nişan için arabaya verirler. Sultan Mustafa arabanın kışında çendan görünmez. Validesi önünde nişanlar alıp

halka hüsn-ü vaadler vermekte bu tarik ile geçirip götürdüklerini kendimiz müşahede ettik.” (90)

Halkın bu vaziyeti çok zavallı bir manzara oluşturuyordu. Hemen hepsi de dilenciler gibi arabaya yapıyorlar, akli dengesi bozuk padişahlarından ihsan temenni ediyorlardı.

Yeniçeriler Sultan Mustafa'yı Orta Camiine götürdükten sonra, ağalarını da davet etmişler, Sultan Mustafa'nın eteğini öptürüyorlar, Baba Cafer, Galata ve Tersane zindanındaki mücrimleri salıveriyorlardı.

Sultan Mustafa Cami'e götürülürken, Sultan Osman'da, ikindiden sonra, vezirliği Hüseyin Paşa'ya, yeniçeri ağalığını Kapıcıbaşı Kara Ali Ağa'ya vermişti. Hüseyin Paşa kol dolaşüyor, Şehzade Camii önlerine kadar geliyordu. Birçok kimseler de Kara Ali Ağa'yı tebrike gitmişlerdi. Ali Ağa isyanın korkunç durumundan habersizdi. Kendisini tebrike gelenlere:

— Hey Ağa! Bu ne haldir? Orta Cami de Sultan Mustafa'yı padişah ettik deyû halk cem olmuş. Bunlar henüz bu vadide? diye sorulduğu zaman:

— Fakir dahi Ali Ağa'dan sordum. Fitne yoktur. Birkaç edani ve erazil cem olmuşlar. İnşatillahü Teâlâ bu gece tebs olur ve bu fitne def olunur, cevabını veriyordu. (91)

Yeniçeri Ağa'sı olup bitenleri anlamaktan acizdi. Yeniçeriler, Ağa'nın kendilerine taarruz edeceğini haber alır almaz, kol kol aramaya çıkmışlar, yolda bütün misafirlerini kaçırtmışlardı. Bu felâketi Ali Ağa'da anlamış, o da firardan başka çare bulamamıştı. Bu fırsattan istifade

(90) *Peçevi, c. 2. s. 283*

(91) *Peçevî, c. 1. s. 384*

134

eden yeniçeriler, Ali Ağa'nın, Defterdar'ın, İstanbul Kadı'sı'nın evlerini yağma etmişlerdi.

Sultan Osman, iş işten geçtiğini anlamıştı. Sultan Mustafa'ya biat edildiğini, sonra Orta Camiye götürüldüğünü haber almıştı. Kendisi için kurtuluş çaresi de kalmamıştı. Vezirlere izin vermiş, herkes evine dağılmıştı, Yalnız, Sadrazam Hüseyin Paşa ile Bostancıbaşı kalmış, talihsiz padişah onlarla dertleşmeye başlamıştı.

Sultan Osman, üzgün ve endişeli bakışlarını sadrazama dikmiş:

— Şimdi tedbir nedir? diye soruyordu. Maksudı Bursa'ya gitmek birkaç gün orada kalmaktı.

— Bizi isteyen gelür. Turalım Sultan Mustafa Padişah olmuş, bir kaç gün mürurunda mahiyeti malum olur diyordu. Sadrazamla bostancıbaşı bu fikri tasvip etmiyorlardı:

— Bu maslahat değildir. Maslahat budur ki Sultan Mustafa yeniçeri odalarına vardı. Biz dahi Ağa Kapısına varalım.

— Bu rey değildir. Eğer cemiyet yalnız yeniçerinin olaydı, söz geçmek caiz idî. Amma sipahi ve ulema dahi ol taraftadır. Heman Anadolu canibine can atmak gerektir.

— Elbette Ağa Kapısı'na varamazıktır.

Sadrazamın dediğini yapmaktan başka çare yoktu. Bostancılardan kimse kalmamıştı. İskelelerde bir tek kayık yoktu. İsyanı hazırlayanlar bunu önceden düşünmüşler, bütün kayıkları uzaklaştırmışlardı. Sultan Osman'ın Bursa'ya gitmek emeli, imkân dışındaydı. Nihayet sadrazamın fikri kabul edilmiş, Sultan Osman Ağa Kapısı'na gelmişti Osman çok talihsizdi. Sadrazamı bile hayatını korumak istemiyordu.

“Hüseyin Paşa'ya dedim. Bu tedbirinizin neticesi bilmem ne olur? Cümle yeniçeri bilittifak Sultan Mustafa'yı

135

biz padişah ettik derler. Siz onların matlubu olan padişah-ı mazlumu ayaklarına getirürsüz. Cevap vermedi. Def'a-i salisede bahçe-i hasseden çıkarken piyade yanınca giderken yine bu sözü iade ettim Hakiri teşfiye edüp bilmem ne dersin? Ya nice olsun? Alem birbirine girsin, kıyamet mi kopsun? Devlet hangisinin başında ise ol olsun. Tek alem nizam ve intizam bulsun, dedi. O gece kablel isa Ağa Kapısı'na vardık. Ne türlü efkâr-ı faside ile sabaha çıktık. Cün sabah oldu, yine dünya halkı şeytan ayağına bindi. Yani bin bir ayak bir ayak üstüne bindi. Halkı esvak tutmaz oldu. Yine alem fitne ve fesad ile doldu. Bu mahalde padişah-ı mazlum yeniçeri Ağa'sını Orta Mescid'e gönderdi.” (92)

Ağa'nın yeniçeri odalarına gönderilmesinden maksat, yeniçeriye ellişer altın in'am ile iskerlet çuka, sipahiye onar akçe terakki vermek, Sultan Osman'ı padişahlığa “kabul” ettirmektir. Fakat bu emel boşunaydı. Sultan Mustafa'ya biat edildikten sonra, Sultan Osman tarafını tutacak kimse kalmamıştı. Yeniçeriler ve sipahiler tamamen muhaliftiler. Yalnız alimler biraz tereddüd ediyorlardı; Bu tereddüd durumun sonuçlanması ortaya çıkıncaya kadardı.

Artık netice anlaşılmiş, ulema padişahlarını bulmuştu. Gerçi Sultan Mustafa, akli denge bakımından yetersiz, Müslümanların çıkarını korumaktan aciz, devlet hazinesini israf ettiği bilinen bir gerçektir. Ayrıca hilâfetin özellikleri de kendisinde mevcut değildi. Ezcümle, alil ve hasta idi; Cinneti hareketleriyle kendini göstermişti. Fakat ulemanın nazarında menfaat, hilâfetin şartlarına tercih ediliyordu. İlim, onların yanında amel etmek için değildi; geçimini temin etmek, rüşvetle Kazaskerlikler ve müftülükler elde

(92) *Sadrazamın tezkeresi Sıtkı Çelebi'nin rivayeti, Peçevî,c.2,s.384 Naima,c.2,s.223*

136

etmek, arpalıkların sahibi olmak için bir vasıta idi. Bu durum yalnız ulemaya özgü değildi; diğer devlet erkânı da aynı zihniyetteydi. Sadrazamın Bedbaht Osman'ı Ağa Kapısı'na götürmesi de aynı hissini tesiri ileydi. Ona göre padişaha gelecek zararın önemi yoktu. Maksat meselenin çarçabuk çözülmesi, padişahlık kimde kalacaksa bunun belli olmasıydı. Bu durumda kuvvet Sultan Mustafa'nın tarafındaydı. Dolayısıyla Ali Ağa'nın odalara gitmesinden bir netice ortaya çıkmayacağı kesindi.

Ali Ağa, ilk önce kendi odasına gelmişti. Odabaşları davet etmiş, Sultan Osman'ın kapıya geldiğini anlatmış, kendilerine ihsanlar vad etmiş, ricalarda bulunmuştu.

Odabaşlar bu teklifi reddetmeye gerek görmemişlerdi. Zahirde kabul eder gibi görünmüşler:

— Sultanım Siz bu sözü nefere söyleyin. Biz dahi makul diyelim. Vermek Hûda'nındır, diye Ağa'yı avutmuşlardı. O gece hiç bir olay çıkmamış, Ağa odalarda kalmıştı.

Sabah olmuştu. Mayıs'ın güneşli, parlak bir günüydü.(9 Receb-Cuma)İstanbul ufukları, avucunda kaynaşan ihtilâl ve isyan ateşlerini belli etmemek için gülüyor gibiydi. Halk faciayı seyretmek için sokaklara dökülüyor, cami avluları, sebilhane önleri, Aksaray caddeleri, kadınlar, keçeli, cübbeli, şalvarlı, atlı atsız ahali ile doluyordu.

Yeniçeri Ağa'sı sabaha doğru Sultan Mustafa'nın huzuruna girmiş, neferlerle görüşmek için dışarı çıkmıştı.Fakat Ağa odalardan gittikten sonra, odabaşlar Ağa'nın niçin geldiğini “Kola” anlatmışlar, ayrıca da:

—Heman urun, söyletmeyin, diye tenbih etmişlerdi. Ali Ağa meseleden habersizdi. Dışarıya çıkar çıkmaz bütün neferler hücumu hazır, toplanmışlardı Ali Ağa, merdiven üzerinde, evvela samimi bir şekilde dua etmiş, duasını bitirdikten sonra ;

137

— Yoldaşlar.Padişahınız mübarek ola, amma hali bellû. Sultan Osman da kapıya geldi. Ocağımıza sığındı, mukaddemesini yapmış, in'amlardan ve ihsanlardan söze başlar başlamaz, kalabalıktan birden bire, bir:

— Urun, söyletmeyin, sesi yükselmişti. O zaman ortalık birbirine karışmış, neferlerden biri Ağa'nın eteğinden yapışmış, merdivenden aşağı yuvarlanmış, bütün askerler kılıç üşürüp “derdmen”in vücudu parça parça edilmişti. Yeniçeriler bununla da kalmamışlardı. Naşı sokaklarda sürükleye sürükleye Aksaray'da, Dört Yol ağzına bırakmışlardı.Bazı zorbalarda evini soymak için acele acele odalardan ayrılmışlardı.

Artık Sultan Osman ile odalar arasındaki bağ da mahvolmuştu. Sultan Osman'ın yanında yalnız sadrazam kalmıştı. Bütün kudret ve saltanat yeniçeri odalarına. Sultan Mustafa'nın etrafına toplanmıştı. Devletin yegâne hakimi Valide Sultan'dı. Valide Sultan oğlunun yanından ayrılmıyor, isyanı bizzat idare ediyordu. Saltanat tamamen onun elindeydi. Görev vermede ve görevden almada yalnız onun görüşü geçerliydi.

Bütün Ağa'lar, Orta Camii'nde, Valide Sultan'ın etrafına dolmuşlardı. Ocak Ağa'ları, Kethüda Beyler, Zağarcıbaşlar azl ve nasb için meşveret ediyorlardı. En önemli mesele sadrazamın seçimi idi. Valide Sultan vezirliği damadına, Davut Paşa'ya vermek istiyordu. Ağa'lar Valide Sultan'ın eğilimini anlıyorlar, derhal muvafakat ediyorlardı. Valide Sultan bu başarıdan dolayı memnun ;

-İçiniz de yazı yazar var mı? diye soruyordu. Ağalar, Kara Müzak'i ileri sürmüşlerdi. Kara Müzak, Veziri Azamın hattı ile on sekiz mansıp ile kendi başçavuşluğunun hattını yazmış, Davut Paşa Orta Camii'ne gelmiş, Yeniçeri Ağa'lığına silahtar Derviş Ağa tayin edilmişti. Orta Camide atamalar yapılırken, bir tarafta evler yağma ediliyor, Ağalar çapulculukla meşgul oluyordu. Diğer taraftan

Sultan Mustafa'ya defterler takdim ediliyor,"kanunu kadimi bırakıp yeni kanun icadını sevk edenlerin katli" (93) isteniyordu.

Yeniçerilerin istedikleri şeyler: Padişahın işlerine Vezir-i Azamdan başka kimsenin karışmaması, yeniçeri Ağa'sının Ocak Zabitlerinden olmaması, rüşvet alınmaması, her görevin ehline verilmesi idi. Sultan Mustafa:"makbulu hümayunumdur" diye muvafakat ediyor, Hatt-ı şerif açıkça okunuyor, dua sesleri Orta Camii çınlatıyordu.

Valide Sultan Orta Camide saltanat sürerken, bir kere de Ağa Kapısında, Sultan Osman'ı bulmaya gitmişler, bedbaht padişahı arkasında beyaz bir entari başı açık perişan bir halde çıkarmışlardı.Genç Osmanın haline sipahilerin bile yüreği dayanamamış, içlerinden biri başındaki kirli tülbendi çıkarmış, talihsiz padişaha giydirmişti. Sonra aşağıya indirmişler, adi bir merkebe bindirmişler-di.Sultan Osman'la sadrazam Hüseyin Paşa da beraberdi. Yeniçeriler onu da beraber götürmek istiyorlar, ona da diş biliyorlardı. Sebebi: Hüseyin Paşa savaşlarda kendilerini haksız olarak taarruz ettirmişti. Kapıkulu ihtiyarları;"Mahalli değildir. Beyhude yere kulu kırdırırsız." dedikçe, kemali hakaretle:"Padişaha kul mu eksik olur? Eşek yerine at bağlarız." diye kalblerini kırmıştı. Yalnız, Boştancıbaşıyı muhafaza etmişlerdi; Çünkü padişah meyhaneleri bastırıp kul taifesini teslim ettikçe, öldürmemiş, daima gizlice salıvermişti.

Hüseyin Paşa başına gelecek felâketi anlamıştı. Yeniçeriler Genç Osman'la meşgul olurken, can havliyle ellerinden firar etmişti. Arkasından kalabalık bir guruh yalın kılıç üşüşmüşler, zırhına tesir ettirememişlerdi. Nihayet

(93) *Naima,c.2,s.225*

peşinden koşmuşlar, "Sakalar Kârhanesi" önünde yetişmişlerdi. Hüseyin Paşa hem kaçıyor hem:

— Yoldaşlar. Padişahınız ocağınıza sığındı. Mürüvvet sizindir. Padişahınızı bu hakarete lâyük görmem, diye yalvarıyordu. Yeniçeriler bunlara kulak asmıyorlardı. Hüseyin Paşa'yı yakalamışlar kafasını kesip Orta Camii'ne getirmişler, koynunda kayd-ı hayat şartıyla bir vezaret hattı bulmuşlardı. Bir kısım askerler de görevlerini tamamlamak için evini yağmaya gitmişlerdi.

Sultan Osman eşkiyanın elinde yapayalnız kalmıştı. Benzi sapsarı idi. Sadrazamın kaçtığını, arkasından koşulduğunu görmüştü; fakat elinde hiç bir kuvvet, hiç bir kurtuluş çaresi yoktu. Etrafında bir sürü rezil kimseler, göz yaşları dökerek ilerliyordu. Yeniçeriler Sultan Osman'ı kasıtlı olarak Hüseyin Paşa'nın cesedinin bulunduğu tarafa götürüyorlardı. Sultan Osman sadrazamın kanlar içinde yerlere serildiğini görünce, çok üzülmüş, heyecanından ağlamaya başlamıştı. Fakat bu gözyaşları kimseyi etkilemiyordu. Biçare Osman vezirine acıyor:

— Bu mazlum, bigünah idi. Her zaman kul hakkında bana iyilik söylerdi. Eğer onun dediklerini yapmış olsaydım başıma bunlar gelmezdi. Beni şaşkırtan Hoca ile DarüsSaade Ağa'sı idi, diyordu.

“Konağımız penceresinden nazır idik. Bir alçak halli herifi yolda bulup hayvanından indirmişler. Ve padişah-ı mazlum-u bindirmişler. Mübarek arkasında bir beyaz hırkası entari ve başında bir köhnece kadife kavuk, üzerine bir kirlice destar sarılmış. Anı dahi yolda bir kimseden almışlar ve giydirmişler. Dünyada ne kadar müfsid ve fasid var ise etrafına dizilmişler.” (94)

Sultan Osman'ın durumuna kimse üzülüyordu. Dirlikleri kesilenler, saray adamlarının, harem ağalarının zu-
(94)Peçevî, s. 385

lümlelerinden bizar olanlar, hep memnun oluyorlardı. Bazıları Sultan Osman'a hakaretli sözler söylüyorlardı:

— Canım Osman Celebi. Meyhane basıp yeniçeri ve sipahiye taş gemisine komak ve deryaya atmak olur mu? diyorlardı. Bazıları daha mütecevizane, daha küstahça davranıyorlar, baldırlarını sıkıyorlar, edep dışı sözlerle genç padişahı feci şekilde üzüyorlardı. Sultan Osman, bu hakaretlere karşı ağlıyordu:

— Behey edepsiz melunlar. Padişahınız değil miyim? Nedir bu ettiğiniz cefa? diyor, fakat bu sözler işitilmiyordu. Etrafında hakaret dolu, edepsiz sözler dolaşıyordu. Her ağızdan bir ses çıkıyordu:

— Ecdad-ı izamınız bu Kârhaneyî sekban ile mi zaptettiler? Bu kaleleri araplar ve Bostancılar ile mi aldılar? Sekban tuğyanından Anadolu harap oldu, diyorlardı. Sultan Osman, gözleri kızarmış, kalbi heyecan dolu, üzgün ve bitkin bir şekilde Orta Cami'ye geliyordu. Artık maksat hasıl olmuştu. Sultan Osman Camiye kapatılmış, Etrafına bekçiler konulmuştu. Ahali görevlerini yerine getirmişler, şimdi yeni padişahlarını görmek istiyorlar, Cami avlusunda kaynaşan ağalar:

— Sultan Mustafa Hanı görelim, diye bağıyorlardı. Bu bağırların arkasında sararmış bir yüz, hedefini kaybetmiş gözler, korkunç bir hayal gibi pencereden gözüküyor, ağalar, yeniçeriler, sipahiler ve Bostancılar iri kavuklarının altından gözlerini pencereye dikmişler vakurane tekbir getiriyorlar, alkış yapıyorlardı.

Öğle yaklaşmıştı. Mayısın mavi ve parlak semasına yükselen minarelerden sala sesleri geliyordu. Yeniçeriler habersizdi. Bu sesi işitenler Sultan Osman'ın öldürüldüğünü zannetmişler, kaba seslerle ve vahşi bir şekilde bağırırmaya başlamışlardı:

— Sultan Osman'a suikast olunmaya. Vücuduna zarar irişmeye. Rızamız yoktur. Şimdilik Sultan Mustafa

140 141

Han padişaktır. Sultan Osman mahpus dursun. Sonra nice iktiza ederse öyle olsun, diyorlardı.

Davut Paşa bu galeyanı bastırmak için Sultan Osman'ı pencereye getirmiş, Asker Genç Osman'ın bedbaht yüzünü görür görmez susmuştu.

Fakat Orta Camide gürültü eksik olmuyordu, içeride Valide Sultan, Sultan Mustafa, Genç Osman ve bekçiler sonucu bekliyorlardı. Dışarıda, bölükbaşılar, ağalar ve askerler bağıyorlar, tehditii konuşuyorlar, arada - sırada coşuyorlar, korkunç

seslerle tüyleri  rpertiyorlardı. Bu gürültüler Sultan Mustafa'nın zayıf asabına dokunuyor, sevincinden gözlerini açıyor, yerinden fırlamak, pencereye koşmak istiyordu.

“Sultan Mustafa'yı validesi mihraba oturttu. Dayesini etekleri üzerine oturtup ellerin dahi tutardı. İhyanen ki, taşrada halkın gul v ve galebese ziyade olsa, dayenin elinden kurtulur ve Camii şerifin penceresi tem rlerine yapışur, heng meyi seyretmek isterdi. Validesi varup Arslanım kaplanım deyu pencere tem rlerinden nezar dikkat ile ve dayesinin muavenetiyle parmaklarını ayurup yine mihraba götürür ve oturturdu. Bir nice defa böyle etmek vaki oldu.” (95)

Sultan Osman hâlâ yeniçerileri yumuşatmayı  mit ediyordu. Sultan Mustafa Cami penceresine koştukça, o da pencereye geliyor:

— G r n bey derdmendler! Kimi Padişah edersiz. Vallahi inkita'ı nesle sebep olursuz. Kendi ocağınıza bir iş edersiz. Kıyamete değin nedametten halas olmazsız, diyordu. Başındaki eski sarığı çıkarıyor,  zg n ve heyecanlı gözlerinden yaşlar döküyordu:

— Behey Ağalar! Ben bilmezlikle, tazelik sebebiyle, yaramaz mürebbiler ilkasıyla bir hata ettim İse, siz etmen.

(95) Vak'ayı gören Kara M zak'ın rivayeti, Peğev , c.2, s.386

142

G r n dünyanın halin. Sabah padişah iken, esbab ve malimin had ve hasri yoğiken, şimdi on akçelik bir urkiyeye kudretim yok, diye ağlıyor, feryad ediyor, etrafındakileri de müteessir ediyordu. Sultan Osman'ın yanı başında duran Turnacıbaşı çok  z lm ş, keğesindeki dilbend mukarremeyi çıkarmış:

— Padişahım! Pakçedir. Mübarek başınız çıplak durmasın, sarın, demişi. Sultan Osman önce almak istememiş, sonra atmış başına sarmış, mel l ve müteessir ağalardan merhamet talep etmeye başlamıştı. Sadrazam Davut Paşa acele bir şekilde içeri girmişti. Yanında Cebecibaşı, elinde kemend, Sultan Osman'a doğru ilerliyor, kemendi bedbaht Osman'ın boynuna fırlatıyordu. Sultan Osman can korkusuyla, kemende sarılmış, Cebecibaşı ile uğraşıyor, ortalık birbirine karışıyordu. Ağalardan hazır bulunanlar, gözlerini açmışlar:

— Hey Sultanım! Neyledin. şimdi taşra m nakis olursa cümlemizi pare pare ederler, diye men ediyorlardı. Sultan Osman çok  zg nd . Cebeci'nin pis kemendini eliyle tutmuş, baķıřlarını öfkeli bir şekilde Davut Paşa'ya dikmiş:

— Behey Zalim! Ben sana neyledim? İki üç defa ölçecek g nafım var iken öldürmedim. Ve mansıplar verdim. Riayetler ettim. Bana bu mertebe adavetin ve ihanetin nedir? diyor, sonra ağalara dönüyor:

— Bu zalim beni komaz, öldürür, diye ümitsiz bir şekilde düşünüyordu. Ağalar ise Genç Osmanı teselli ediyorlar:

— Hey padişahım! Ne ihtimaldir. Mübarek hatırınızı hoş tutun. Ortalık bir miktar s k n bulsun. Yine padişahımız, h nk rımızsız ve h ş  vükela kulların sana kayd ve ihaneti l yık göre, diyorlardı. (96)

(96) Peğev , c.1.s.386

143

Sultan Mustafa'nın validesi bu faciayı gayet memnun bir şekilde seyrediyordu. Mecnun oğlunun yanından, ayrılmıyor, bir taraftan onu zapt etmekle meşgul oluyor, diğer taraftan talihsiz Osman'ı seyrediyordu. Ağaların son sözü onu çok üzmüştü:

Sultan Osman'a kıyılmaması Valide Sultan için bir felâketti. Valide Sultan Mâhfiruz Sultan'ın bedbaht şehzadesini öldürtmek, şuuru bozuk oğlunun nüfuzu sayesinde saltanat sürmek istiyordu. Ağaların Sultan Osman'a verdikleri teminatı işitince, derhal ileriye atılmış:

— Hey ağalar. Siz bilmezsiniz. Bu ne yılandır. Bundan sağ kurtulursa, bizden sizden bir zîruh komaz, diye gizli gizli kulaklarına fısıldıyor, Sultan Osman'ı öldürtmek için Davut Paşa'yı teşvik ediyordu. Davut Paşa tekrar Cebecıbaşı'ya işaret etmiş Genç Osman'ın boynuna kemend artırmıştı. Fakat ağalar ileriye atılmışlar, Orta Camide cinayet işlenmesine engel olmuşlardı.(97) Bu teşebbüs dışarıya, yeniçerilere de yansımış, askerin itirazı üzerine Sultan Osman'ı boğmaktan vaz geçilmişti.

Valide Sultan Orta Camide oturmak istemiyordu, ikindiden önce oğlu ve cariyeleriyle bir arabaya binmiş, saraya gidiyor, oğlunu tahta çıkarıyordu.

Sultan Osman Orta Cami'de yapyalnızdı. Yanında birkaç muhafız kalmıştı. Oğün Camide namaz kılınmamış, hutbe Sultan Mustafa adına okunmuştu. Sultan Osman muhafızıyla görüşüyordu. Padişah ile koruyucusu arasında hazin bir konuşma cereyan ediyordu:

— Sen ocakta kim diye anlırırsın?

— Haseki kulunum.

(97) Kara Müzak bu vak'ada hazır bulunmuş, sonra ahîbbasına aynıyla nakletmişti. Kara Müzak anlatırken, Peçevî İbrahîm Efendi de hazır bulunuyormuş. Kara Müzak'ın bu vak'ayı ne türlü bîr neşe ile anlattığını şu suretle tasvir ediyor: “Baş çavuşluk saâsıyla oturacak ve duracak yer bulmaz ve kabına sığmazdı.”

144

-Ya bu mansıplar tebeddülâtı vaki midir?

—Evet, Sultan Mustafa verdi.

— Ya anın hükmü nafiz olur mu? Ol divanedir. Kendü ismini bilmez, Aç pencereyi, ben dahi kullarıma söyleyeyim.

Mehmed Ağa bu teklif üzerine Orta caminin haremine nazır pencereyi açmıştı. Sultan Osman, üzgün bir çehre ile ağalara baktı, orada duranların merhametini harekete geçirmek istedi:

— Benim sipahi ağalarım ve yeniçeri ihtiyarları babalarım. Tazelik belasıyla münafik sözüne uydum. Beni bu veçhile götürmeden tevliidi anda öldüre idiniz. Ya beni istemez misiz?

Bu soruya hep birden, bir ağızdan öfkeli öfkeli cevaplar verdiler:

— Seni hilâfete kabul etmeziz. Katline dahi rızamız yoktur.

— Çünkü beni katle razı değilsiz. Sultan Mustafa olduğu odaya haps eylen.

Sultan Osman bu sözleri söylerken arkadan Davut Paşa Cebecibaşı'va işaret etmiş, Sultan Osman'ın boynuna katil bir kemend atılmış, Hasekilerin müdahalesi Sultan Osman'ı bu sefer de felâketten kurtarmıştı.

Artık Sultan Osman ümidini kesmişti. Yeniçeri ihtiyarları kendisini hilâfete kabul etmiyorlar, mecnun, saltanat namına lekeli bir vücudu lââyık görüyorlardı.

Akşam oluyordu. Köhne surların mavi semalara doğru sırtan mazgallarının arkasından ateşli bir mayıs güneşi gurup ediyordu. Yedikule surlarının gerisinde, yeşil ve çiçekli bir ova göz alabildiğine uzanıyordu. Sokaklarda tek tük yeniçerilerin, atlı ağaların geçtikleri görülüyordu. Orta Camiden bir pazar arabası çıkıyor, etrafında kavuklu keçeli, bukalemun bir kalabalık, Yedikule'ye doğru ilerliyordu. Bu kafilenin içinde Sadrazam Davut Paşa, ye-

145

niçeri Ağa'sı Derviş Ağa da görülüyordu. Arabada, bedbaht Osman'ın yanında, aşağılık bir yaratık, Kalender Uğrusu oturmuştu. Davut Paşa Sultan Mustafa'yı saraya gönderdikten sonra, Valide Sultan'dan talimat almış, Sultan Osmanı Yedikule'ye götürüyordu. Kule'nin yüksek duvarları, batan güneşin ışıklarıyla yaldızlanıyor, geniş hendeklerin ötesinde, matemli bir şekilde yükselen servilerden ölü 'kokuları yayılıyordu. Beyaz kavuklu, pür silah kalabalığının önünde, Sultan Osman'ın arabası yavaş yavaş ilerliyordu. Surun gösterişli kapısının önünde araba ağır ağır durdu. Talihsiz Osman, perişan kıyafeti, fersude sarığı, kızarmış gözleriyle kule kapısından içeriye yüksek taş tavanlı, karanlık bir odaya girdi. Vücudunu titreme almıştı.

Dışarıda yeniçeriler ve ağalar birer birer dağılıyordu. Akşam, hazin bir akşam, matemli bir karanlık yedikule ufuklarını kuşatıyordu. Solda mavi bir deniz, Adalar'a doğru, çelik renginde kararıyordu. Sultan Osman'ın saltanatını kurduğu yerler, Bursa'nın yüksek dağları, beyaz ve karlı tepeleriyle görülüyordu. Arkada narin minareleriyle görünen şehri hafif bir sis kaplıyor, Yedikule'de sefirler mahbesine karanlık çöküyor, kalenin fersude bedenlerin de yeniçerilerin dolaştıkları görülüyordu. Sultan Osman sefirlerin hapsedildiği yere girdi. Kapılar ağır ve nahoş bir gürültü ile kapandı. İçeride Davut Paşa Kethüdası, Cebecibaşı, birkaç da odabaşı kaldı.

Sultan Osman ne yapacağını şaşırılmıştı. Bu taşlı ve karanlık odada, her şeyden aciz, her türlü yardımdan yoksundu. Talihsiz padişahın hiç bir günahı yoktu; bütün gayesi Osmanlılığa hizmetti. Bedbaht Osman :

Niyyetim hizmet idi saltanat ve devletime Çalışır hasud ve bedbah aceb nekbetime bsyî ile acılarını dile getirmişti.

146

Genç Osman'ın dehası, memleketi felâketten kurtarmak için, Osmanlılara kıymetli bir nasipti. Fakat menfaat hırsı Osmanlılık adına yapılacak her şeyi boğmak istiyor, bu katileni, gaddarane işlere ulema da alet oluyordu. Akıldan yoksun, kendini idare etmekten aciz bir padişahı tahta çıkarmaya uğraşan ulema, devletin namusunu kurtarmaya karar veren Genç Osman'ın, hislerini olsun kurtarmayı düşünmüyordu.

Para ve menfaat temin edildikten sonra padişahın mecnun olması, memleketin düşman ayaklarının altında çiğnenmesi, onlar için mubah sayılıyordu.

Kapılar kapanır kapanmaz, Sultan Osman'ın bütün vücudu titremişti. Kulakları uğultular içindeydi. Davut Paşa ve adamları ellerindeki kemendlere,. öfkeli öfkeli atılmışlardı. Fakat Genç Osman hiç kimsesiz, dayanaksız, yardımcısız bir halde, eşkiyaya karşı direniyordu. Orhan'ın talihsiz torunu alçaklığa karşı daima yükselmek istedi. Katillerle çarpıştı. Birkaçını devirdi. Genç Osman bu adî kimselerle uğraşırken boynuna kemendler atıldı, hayaları sıkıldı. Can yakıcı uzun bir feryad taş duvarları çınılattı. Bedbaht Osman cansız, sapsarı bir halde taşların üzerine yıkıldı.(8 Recep 1031, Cuma)

* * *

Katiller Gene padişahı vahşice öldürmekle kalmamışlardı; içlerinden Cebecibaşı bedbaht Osman'ın kulağını kesmiş, Sultan Mustafa'nın validesine götürmüştü. Gece olmuştu. Surların köhne kuleleri, korkunç şekilleriyle uzuyor, karanlıklar içinde tek tük ışıklar görülüyordu. Bizans zulmetler içindeydi. O gece Genç Osman'ın cenazesi Yeni Saraya götürülmüş, ertesi sabah Sultan Ahmed türbesine nakledilmişti. İsyanda saraya koşan müfti Esad Efendi, damadının cenazesinde bulunmamıştı.

Valide Sultan bu cinayetten memnun, Sultan Mustafa her şeyden habersizdi. Bedbaht Mustafa'nın hastalığı

147

gittikçe şiddetlenmişti. Bazan hükümet işlerinden usanıyor, kardeşinin şehid evladını bulmak, ondan yardım görmek istiyordu. Sarayın loş, renkli çinilerle süslü sofalarından tek başına koşuyor, odaların kalın demirli kapılarını vuruyor, katillerin elinde boğulan, göz yaşları içinde öldürülen bedbaht Osman'ı, talihsiz yeğenini arıyordu.

Sultan Mustafa'nın validesi sarayda bütün idareyi eline almıştı. Bu cinayet Eski Saray'da, oğullarının saltanatını bekleyen Mâhpeyker Kösem Sultan'ı da memnun etmişti. Sultan Mustafa'nın saltanatının çok devam etmeyeceğini o da biliyor, büyük oğlu Sultan Murad'ın tahta çıkması için hazırlanıyordu.

Sultan Osman faciasından sonra, hükümet fetret içindeydi. İdareyi elde tutanlar: Valide Sultan, Sultan Mustafa, ulema ve yeniçerilerdi. Valide Sultan hırslı ve cahildi. Hürrem'ler ve Safiye'ler kadar dirayetli hareket edemiyordu. Zaten saltanatla olan bağı da geçici ve zayıftı. Sultan Mustafa gittikçe azıtıyordu. Delice tavırlarıyla saray halkının, hatta ahalinin, dikkatlerini çekiyordu. Deli bir padişahın Sultan Osman'a tercih edilişi, herkesi hayretler içerisinde bırakıyordu. Genellikle, sarayın karanlık sofalarında, yalnız başına koşuyor, bazan atla gezmeye gidiyor, kayığa binmek gerektiği zaman atla bineceğim diye ısrar ediyordu. Dönüşte kayıktan çıkmak istemiyor, saraya kayıkla gitmek, kayığını da arkasından sürüklemek için tepiniyordu. Bayramlarda taht üzerine oturması gerekirken ayakta el öptürüyordu. O zaman, padişahlarda kutsallık gören gözler meczup padişahın bu hareketini”âdabı hülafaya riayet” telâkki ediyordu.

Sultan Mustafa'nın hastalığı yüzünden de belli oluyordu. Hareketlerinde devamlı bir intizamsızlık vardı. Bazan gözlerini safdilâne açar, devamlı bir noktaya diker, bu garip ve merhamet celb edici tavırlar dimağında muvazeneden eşer kalmadığını gösterirdi; fakat birçok şeyhler bu halleri “Cezbe-i Rahmana mazhariyet” şeklinde yorumlardı.

Sultan Mustafa'nın delice halleri devam ediyordu. Bir gün yanına Bostancıbaşı'yı çağırır,(kendisine uzakta bir yer gösterir, oraya diri diri gömdüğü bir kuzuyu çıkarıp kendisine getirmesini emrederdi. Bostancıbaşı gösterilen yere gider, çukuru kazar, ayakları bağlı, gözleri kapalı bir kuzuyu canlı canlı çıkarır, padişaha getirirdi. Sultan Mustafa kuzunun ayaklarını çözer, gözlerini açar, Bostancıbaşı'ya vererek:

— Al Bunu besle, derdi. Sultan Mustafa'nın bu garip hareketleri de “dervişmeşrepliğine” bağlanırdı.

Ramazanda, vaazlarda bile padişahın ruhi hallerinden söz ediliyordu. Cerrah Şeyhi İbrahim Efendi daha cüretli bir şekilde hareket eder, vaazında:”Ümmeti Mu-hammed Padişah deli, Üç gündür تنها bir odaya girip kapanmış. Namaz kılıp ağlamaktadır. Hiç kimseye söylemez. Duaya meşgul olan Sırrına yine kendi vakıftır. Sultan Osman Hanın mertebesin âlem-i rüyada müşahede eylemişti. Kati âli görmüşler. Hak Teâlâ rahmet eyliye.” derdi. Bedbaht Osman'ın feci şehadeti, elim olayın yürek yakıcı hatırası halkı hüngür hüngür ağlatıyordu.(98)

Ulema, Sultan Mustafa'nın cinnetini,Müslümanların içinde bulunduğu kötü durumu hazar-ı dikkate almazlardı. Padişahın ilâhi mazhariyeti onları memnun ediyor, diğer taraftan yeniçerilerle sipahiler arasında yavaş yavaş nefret meydana geliyordu. Genç Osman'ın şehid edilmesinden Ocak Ağa'ları yaralıydı. Halkın yeniçerilere nefreti günden güne artıyordu.

Artık hükümet ve ordu kalmamıştı. Yeniçerinin siyasete müdahale etmesi ordunun nizamını, itaatini mahvetmişti. Ordu padişah hal ediyor, ordu padişah katline se-

(98)Naima, c. 2, s. 238

148 149

bep oluyordu, Atamalar ve görevden almalar hep ordu vasıtasıyla meydana geliyordu. Bütün cinayetlerde ve isyanlarda tek bir şey düşünülüyordu: Para. Yeniçeriler padişahlarının öldürülmesine sebep oluyorlar, kendilerine cülus in'amları dağıtıldığı zaman :

— Altın isteriz, hurda akçe almazız, diye bağıyorlardı. Fakat hazinede hurda akçe de kalmamıştı.

Valide Sultan'ın cahilce siyaseti hiç bir başarı elde edemiyordu. Sarayın karanlık odalarından, cariyelere hâkimiyet gösteren Valide Sultan, dışarıya karşı nüfuzunu gösteremiyordu. Sınırlı ve zekadan mahrum dimağı aciz oğlunu hakimiyeti altına alamıyordu. Sarayın etrafında, yine isyan belirtileri, ayaklanma eserleri görülüyordu. Sipahiler Davut Paşa'nın sarayına hücum ediyorlar:

— Sultan Osman'ı ne sebeple katl eyledin? Biz sana emanet verdik, diye köpürüyorlardı. Davut Paşa ise:

— Padişah-ı âlem Sultan Mustafa Hanın fermanıyla katl eyledim, diye yakasını kurtarıyordu.

Sipahilerle yeniçeriler hâlâ idam listeleri tanzim etmekten geri durmuyorlardı. Et Meydanı, korkunç bir sessizlik içindeydi. Ertesi sabah meydana, "ejder sureti" üzerinde, Kapı Ağa'sının cesedi görülüyor, sebeplerini soranlara:

— Gece şehzadelere suikast etmek istemiş. Harem-i Hümayun huddamı (hademeleri) tarafından paralanmış, deniyordu. Sonra, bunun bir iftira olduğu, Kapı Ağa'sı sert bir adam olduğu için İç Oğlanları tarafından öldürüldüğü söyleniyordu. Davut Paşa, aleyhinde kopan fırtınayı anlamıştı. Halka yaranmak için dirlikler ihsan ediyor, "ne kadar maktu'ul vezaif esvakı cihanı tair herze kûm ve kemnam rezile-i enam var ise" hepsine evkaf tevliyetleri veriyordu. Paşa cinayetinin cezasını çekeceğini anlamıştı. Sultan Osman'ı sipahilerin isteğinin aksine öldürdüğünü biliyordu.

150

Dillerini tutmak için mansıplar veriyor, verilecek bir şeyi kalmadığı zaman;

— Uygun bir hizmet bul Verelim, demekte kusur etmiyordu. Davut Paşa cinayetinden, mevkiini kaybedeceğinden dolayı ızdırap duyuyor, herkese yaranmaya çalışmaktan geri durmuyordu. Bu alçalış mevkiini günden güne çürütmüş, herkes "padişah katili" diye hakaret etmeye başlamıştı. Bu hakaretlerden sonra artık Divana da gelemez olmuştu. Memleketin içinde bulunduğu fetret, devlet adamlarının dikkatini çekiyor, cinayetlere iştirak etmek istemeyen kimseler, kendilerini her şeyden uzak tutuyordu. Padişah'tan Kubbe Veziri'ne varıncaya kadar devlet işleri katillerin elinde, katillere arkadaşlık eden hırslı, vatan sevgisinden yoksun kimselerin idaresinde bulunuyordu. Katillerin en büyüğü sadrazamdı. Diğer Kalender uğrusu Subaşı (99) olmuş, İstanbul'un zabıta işleri bir katile verilmişti. Zorbaların korumasıyla gelen Şeyhül-İslâm ise, memleketi kurtarmak için çalışan genç ve faal bir halifeye karşı işlenen cinayeti düşünemiyor ortada adam kıtlığı olduğunu hissediyordu. Fakat bu his yanlıştı; Memlekette adam kıtlığı yoktu. Hased ve garaz vardı. Sırf kendisi için yağma yapmak duygusu mevcuttu. İdarenin cahiller elinde kalması, namuslu kimselerin uzak durmasından, memlekette siyasetin ve idarenin yeniçeriler elinde bulunmasından, zorba kuvvetinden başka hiç bir kanunun hüküm sürmemesinden ileri geliyordu.

Valide Sultan, memleketin bu durumuna karşı ilgisiz, vezirlerin elinde zayıf bir aletti. Birgün, Şeyh'ül-İslâm'dan bir tezkere alıyor, derhal Mısır'dan gelen Mere Hüseyin Paşa'yı sadarete geçiriyordu. Mere'nin sadarete geçmesi herkesi hayretler içinde bırakıyordu. Mere idare işlerini Satırcı Mehmed Paşa'nın mutbağında öğrenmişti. Aşçıba-

(99) *Naîma*, c.2,s.248

151

şılıktan sipahiliğe, Mirahurluğa, daha sonra Mısır eyâletine sahip olmuştu. Fakat cahil birisi olduğu herkesçe bilinmekteydi. Sadrazamlık mevkiinin Mere'ye kadar

düşürülmesi halkı hayretlere düşürmüştü. Bununla beraber Mere de sadrazamlığı zamanında hiç bir iş görememişti. Halk yeniçerilerin inzibat altına alınmasını istiyordu; Mere ise mevkiini elde tutabilmek için onlara uyuyor, koyun akçeleri ihsan ederek Sultan Mustafa'nın hazinesini israf ediyordu.

Ama bu ihsanlar da hiç bir etki meydana getirmiyordu. Genç Osman cinayetinin aksi tesiri alttan alta kaynıyordu. Bazan ferdi teşebbüsler meydana çıkıyor, Mere Hüseyin Paşa Sultan Ahmed Camii'nden koyun akçeleri dağıtmakla meşgulken, ortaya, bir elinde bıçak öteki eline abasın dolamış, bir şahıs atılıyor:

— Sultan Osman'ı neylediniz? diye hışımla hücum ediyor, ağaların kargaşalığı içinde birkaç kişiyi öldürüyordu. Bir kaçını parçalıyor, kendisi de sipahi hücumuyla öldürülüyordu. Bu hareket adamın divaneliğine veriliyordu. Her tarafta tereddüd ve endişe hüküm sürüyordu. Yeniçerilerle ulema birbirlerine güvenemiyorlardı. Ulema, "Camii cedit evkafı-zevaidini Beytülmal'e idhal için müşavere"ye toplandıkça yeniçeriler ulemadan da şüphe ediyorlardı. Devleti sokaklarda yeniçeriler, sarayda Valide Sultanlar idare ediyordu. Mere Hüseyin Paşa rakiplerini birer birer uzaklaştırıyor, Genç Osman olayında hizmeti görülen yeniçeri Ağa'sı Derviş medaniyeye aşırıyordu. Birkaç gün sonra, yeniçeriler arasında öldürüldüğü haberi yayılınca yeniçeriler ve sipahiler toplanıyorlar:

-Ağamızı öldürdü. Bizi dahi birer İkişer öldürür. Vezir azl ve katl olunmak gerektir, diye ayaklanıyorlardı. Saraya, Valide Sultana giden arzuhale derhal cevap çıkmıştı:

152

— Davut Paşa, Gürcü Mehmed Paşa, Lefkeli Mustafa Paşa, bunlardan hangisi ihtiyar olunursa vezareti verdim.

Valide Sultan, memleketin kaderini eline alacak vezirin seçimini de yeniçerilere bırakmıştı. O zaman, herkes kendi tuttuğu paşayı seçmek istiyordu. Kavga, gürültü, neticede hiç bir vezir seçilemiyor, sonunda sadrazamın atanması Valide Sultan'a bırakılıyordu. Valide Sultan da, oğlunun dadısının kocasını, Lefkeli Mustafa Paşa'yı sadrazam olarak atıyordu. Yeniçerilerin zorbalığı halkı yıldırılmıştı. Özellikle Genç Osman'ın şehid edilişi karşısında susuşları halkın nefretini daha da artırmıştı. Halk memlekette üç kuvvet görüyordu: Padişah, ulema, ordu. Padişah deliydi; onun nüfuzundan herkes ümidini kesmişti. Ulema menfaatine düşkün, dini geçim vasıtası haline getirmişti. Vazifesi Müslümanları irşad etmek, insanların haklarını korumak iken, gereğinde mevkisini korumak için padişahın öldürülmesine bile iştirak ederdi. Yalnız ümit yeniçerilerde kalmıştı. Fakat onlar da bu cinayetlere sükut ediyorlar, bir İki katilin ihtirasına onlar da alet oluyorlardı. Osmanlı Devleti'nin kaderinin elinde tutulduğu makamın başında akli dengesi bozuk, bir padişah, akli kısa bir Valide Sultan vardı. Devlet katillerin elinde oyuncak oluyordu. Ulema bu durumu yerinde gördükleri için yeniçeriler herhangi bir isyanda ve itirazda 'bulunmuyorlardı. Teşvikçilerin susması, yeniçeri zorbalarını harekete geçirmekten alıkoyuyordu.

Fakat bu sefer, dıştan gelen bir etki, vicdandan çıkan bir nefret yeniçerileri de tahrik etmeye başlamıştı. Halk yeniçerilere düşmanlık besliyordu. «Hanedandan bir padişahı azimüşşanın nam ve nemeki hakkını gözetmeyip eline sureta emanet

verilmişken gard ve zulüm ile katline sükut» ettiklerinde şikayet eyliyordu. Nihayet bu dü-

153

şünceleri her tarafa yayılmış, Erzurum'da Abaza Paşa'nın isyan etmesine sebep olmuştu. İstanbul'da, Anadolu'da isyan belirtileri görülüyordu. Halk “Devlet Valide elindedir.Padişah zevil ukulden değildir” diye ayaklanmışlardı. Yeniçerilerin bütün mevkileri ele geçirmelerinden, lâıyk kimselerin mahrum ve perişan olmalarından şikâyet ediyorlardı. Asker istibdadı, kanunsuzluk, memlekette büyük bir isyana sebebiyet vermişti.

(100) Fezleke-i Kâtip Çelebi, c.2,s.28

İlk isyan Erzurum'da, Abaza Paşa vasıtasıyla başlamıştı.Abaza'nın adamları yeniçerilerle geçinememişler, birçok kere çarpışmışlardı.Yeniçeriler de Abaza'ya hakaret etmişler, Paşa'nın kişisel düşmanlığını kazanmışlardı.Genç Osman olayı meydana gelir gelmez, Abaza şahsi intikamına siyasi vesileler bulmuş, yeniçerileri kırmış, Sultan Osman'ın intikamını almak için ortaya atılmıştı. Abaza, İstanbul'a, yeniçeri Kethüdasına gönderdiği bir mektupta bu düşüncesini açıkça ortaya koyuyordu:

“Padişah-ı mazlum ocağımıza dahıl düştükde gayret çeküp Yedikule'ye göndermeyüp sarayda hapsolunsa, siz müttehem olmazdınız. Behey gayretsiz bî arlar. Kendü Ağa'nızı Orta Camide katledeler. Siz bakup durasız. Eğer sipahi ile karındaşlarız, derseniz, sipahi Kubbe Altı menasıbından gayri tevliyet ve cebayete varınca birşey komayıp hep aldılar. Size ne değdi? Siz onlara yardım etmeniz, yalnız onlar yine kadir idi. Ehl-i ırzın ve ayanı devletin hanelerin yağma etmeği faide mi kıyas ettiniz? Memaliki İslâmiyeyi yakmaya siz sebep oldunuz.Sultan Osman Han sipahi kapısına varsa böyle olmazdı.Eğer dünyalık için yaptık derseniz,padişahı mazlum size ellişer altın vereyim dedi.Gerçi Sultan Mustafa'nın validesi Abaza olup

(100)“Her bar ki bir müstakil padişah olmaya, ve halt ve akd bir hakim-i kahirin hükmüne münhasır olmaya, devlete şürekâpeyda olur. Âdeti ilâhiye böyle olagelmıştır.” Naima,c.2,s.241

154

bizimle karabeti olduğundan dolayı padişahlığına bizim mesrur olmak görünüyordu; Lâkin aynimde değildir. Allah bilir ki, ancak padişahı mazlumun kanı için gayreti hak galebe ve zuhur eyledi. Hemen ne kadar neferin var ise toplayıp var kuvveti bâzuya getüre. Buhtu naşir Hazreti Yahyayı mazlumun kanı için Beni Israiiden yetmiş bin yahudi katlettiği gibi ben dahi damen-i dermeyeran edüp padişahı mazlumun kanı için yeniçeri katlini yetmiş bine varınca irüştürmek üzereyim.” **(101)** Yeniçeriler yapılan bu hakaretlerden müteessir olmuşlardı. Erzurum'daki yoldaşlarının felâketini düşünüyorlar arada sırada gürültü çıkarıyorlardı. Nihayet Abaza'yı Erzurum valiliğinden azlettirmeye, isyanı bir kat daha alevlendirmeye sebep olmuşlardı.

İstanbul'da yine bir isyan başlıyordu. Bu sefer sipahiler ayaklanmıştı.

— Taşrada kadılar ve halk bize katil-i sultan deyu ta'n ederler. Elbette kim katlettiyse hakkından gelinsin, diye bağıryorlardı. Fakat Bölük Ağa'ları araya girmiş, gürültü bastırılmıştı. Sipahiler Orta Camide tekrar toplanmışlar:

— Taşrada gezecek halimiz kalmadı. Bizim padişah katlinde rolümüz yoğuken bu töhmeti kabul etmeziz, diyorlardı. Nihayet zabitlerini göndermişler, Şeyhül-İslâm'dan:”Bu husus padişaha arz olunmalıdır. Eğer ferman etmediyse katiline hükmü şer'i icra olunsun” cevabını almışlardı. Sipahiler teşebbüslerinin arkasını bırakmıyorlardı. Divanda arka arkaya gürültü çıkarıyorlar:

— Biz Orta Camie emanet vermiş idik. Neye dayanılacak öldürüldü? diye bağıryorlar, Valide Sultan'a haber gönderiyorlardı. Nihayet bir hattı hümayun bütün isteklerini yerine getirmişti:

(101) Fezleke-îKâtip Çelebî, c.2,s.3

155

“Sultan Osman'ı ben katil olunsun demedim. Davud Paşa öldürdü. Katilleri kim ise haklarından gelinip kati olsun.”

Valide Sultan bu hattı Hümayun'la memleketteki bir karışıklığa zemin hazırlıyordu. Yeniçeriler, Sultan Mustafa'nın cinayetten haberi olduğunu anlar anlamaz, her tarafa velvele vermeye başlamışlardı. Bütün Ağa'lar:

— Tiz katiller bulunsun.

Diye bağırıyıyorlardı. Sonunda cinayetin faillerini yakalamışlar, Davut Paşa'yı Eyüp'te, Topçular'da, sipahilerden Hamza Bey'in samanlığında ele geçirmişlerdi. Sultan Osman'ın katili perişan bir durumdaydı: Arkasında nefli bir kapama, kıyafeti pejmürde, benzi sapsarı idi. Ağa'lar Paşa'yı bir arabaya bindirmişler, Yedikule'ye götürmüşler, cinayet ortağı, Subaşı Kalender Uğrusunu da yanına göndermişlerdi. Yeniçeri Ağa'sı bu başarıdan memnun, Orta camie toplanan yeniçerilerin yanına geliyor, Davut Paşa'nın yakalandığını, artık bir daha içtima edilmemesini, herkesin padişahın emrini beklemesini söylüyordu.”Odabaşı-lar duyduk ve kabul ettik” demişler, sipahiler ve yeniçeriler sessizce dağılmışlardı. Davut Paşa'nın yakalanması sarayda endişelerin doğmasına sebep olmuştu. Davut Paşa'nın karısı, Üçüncü Mehmed'in kızıydı. Sultan kocasının yakalandığını haber alır almaz telaşlanmıştı. Zorbabaşılara müracaat etmiş, ihsanlar vermiş, hatta cellad usta Süleyman Ağa'ya teenni ile hareket etmesini tavsiye ettirmişti.

Ertesi gün Divan toplanmış, Davut Paşa Yedikule'den saraya getirilmişti. Kubbe Altı'nın önü vezirlerle bilginlerle, yeniçerilerle ve sipahilerle dolmuştu. Celladîar Davut Paşa'yı kapıcılar odasından çıkarmışlar, Siyaset Çeşmesinin önüne getirmişlerdi. Genç Osman'ın katili çeşmenin önüne çöktürülmüş, ensesine ineeek kılıcı bekliyordu. O gün Davut Paşa perişan bir durumdaydı. Arkasındaki nefli kapama parçalanmış pamukları yer yer görünüyordu.

156

Başı açık elleri bağlanmamıştı. Korkusundan beti benzi atmış, yerinden kımıldayamıyordu. Herkes kanlı bir başın düşüşünü bekliyordu. Fakat ani bir değişiklik ortalığı hayretler içinde bıraktı: “Cellad yakasını kıvrıp şimşiri niyamından çıkarıp çalacak mahalde” Davut Paşa koynundan bir hüccet ile bir hattı hümayun çıkarmış bağıyor, kâğıtları yukarıya kaldırmış;

— Ben bu temessüklerle şer'an katlettim, diye haykırıyordu. O zaman yeniçeriler ve sipahiler iki taraf oldular. Yeniçeri ihtiyarları:

-Ur, öldür, diye bağıyorlar, Sipahiler:

— Vurma, görelim aslını, diye ileriye atılıyorlardı. Her kafadan bir ses çıkıyordu. “Çalma vurma” naraları, siyah serviler ve çınarlar altında, saray kubbelerine yansiyordu. Cellad kılıcını kılıfına koymuştu. Yeniçerilerden biri Davut Paşa'yı yakalayıp siyasetgâhtan kaldırmış, etrafını askerler kaplamıştı. Davut Paşa güçsüzdü. Paşa'yı ata bindirmişler, Orta Camiye götürüyorlardı. Yeniçerilerle sipahiler Davut Paşa için birbirine giriyor, bu çekişmeler zabitleri bertaraf ediyordu. Yeniçeriler katlini, sipahiler halasını yani yeniçeriler öldürülmesini, sipahiler kurtulmasını istiyordu. Fakat bu istek, menfaatten ari ve halisane değildi. Sipahiler Davut Paşa sadarete gelir gelmez, bu hizmetlerine karşı mükâfat ümit ediyorlar,”bu vacib'ül Katlin ikasını kendülere sebebi iğtina ve emval ve nil-i meradat” tasavvur oyuyorlardı. Yeniçeriler ise “katli sultan”töhmetinden kurtulmak düşüncesizdeydiler. Bununla beraber her iki tarafında hırslı ve cahil olanları Davut Paşa'nın, fesada alet olanların bekasını istiyorlardı: Memlekette fitne eksik olmadıkça, yağmanın devam edeceğini biliyorlar, sükuneti menfaatlerine aykırı görüyorlardı. Askerin bu durumu vezirleri ve devlet adamlarını şaşırtmıştı.

157

Herkes Davut Paşa'nın, askerlerin kargaşalığı ortasında, Orta kapıdan çıkışını hayretle seyrediyordu.

Bu aç ve sefil topluluk, çıkar ümitlerine tabi, Davut Paşa'yı paylaşamıyorlardı. Herkes eteğinden ve destmailinden birer parça koparıp Paşa'ya veriyordu. Davut Paşa memnun ve şaşkın bez parçalarını arka arkaya kabul ediyor, başı açık, heyecandan soluk soluğa gelmiş, at üzerinde baygın bir halde ilerliyordu. Yeniçerilerle sipahilerde büyük bir gayret, büyük bir memnuniyet görülüyordu. Artık Davut Paşa sadrazam olur olmaz, bu bez parçalarının sahiplerini bilecek hizmetlerine karşılık onlara dirlikler verecekti.

Davut Paşa'ya gösterilen iltifat çok fazlaydı. Sipahilerden biri başından sarığını çıkarmış, giydiliyor, diğeri feracesini veriyor, öbürü atından iniyor, Paşa'ya takdim ediyordu. Bu perişan ve gürültülü alay büyük bir velvele içinde Orta camiye gelmişti. Camide Paşa'ya kavuk ve elbise giydiliyorlar, vezirliğini kutluyorlardı. Sonra iş neticeye geliyordu. Nişan sahipleri birer birer mansıp İstemeye başlamışlardı. Davut Paşa tavrını hiç bozmuyordu. Bir taraftan Ağa'lara mansıplar verdikçe, öbür taraftan nişan vermeyi akıllarına getiremeyenler derhal eteklerinden ve kollarından birer parça koparıyorlar Veziri Azama aceleyle takdim ediyorlardı. Davut Paşa durmadan

rütbe veriyordu. Etrafında Kethüda, Çavuşbaşı, tezkereciler, rütbeleri ve mansıpları devamlı olarak alıp vermekle meşgulüldü.

Davut Paşa ve adamları, arkalarından, sarayda meydana gelen olaylardan habersizdi: Paşa gider gitmez sadrazam celladı çağırılmış, Davut Paşa'yı sormuştu. “Sipahiler aldı” cevabı üzerine, bütün sipahiler:

— Hâşâ bizim alakamız yoktur, demişler, Kazaskerler olayı sicile kaydetmişlerdi. Divan bozulmuş, sadrazam üzgün ve heyecanlı sarayına dönmüştü.

O sırada Kapıcılar Kethüdası'nın damadı Ahmed Ağa, sadrazamı ziyarete gelmişti. Ahmed Ağa cesur ve mert bir kimseydi. Sadrazamın üzüntüsüne şaşırılmıştı:

— Nedir tefekkürünüz. Bana söyleyiniz. Eğer bu vaki olan ahvalden ötürü ise, bana bir ferman verin. Varıp bifazlillahi Teâlâ ol fitneyi ref ve mel'unu katledeyim, demiş. Sadrazam memnun ve mesrur fermanı vermiş, Ahmed Ağa ikiyüz Üsküflü kapıcı ile Orta Cami'nin önüne dayanmıştı.

Davut Paşa bu sırada mansıpların dağıtımını ile meşguldü. Bir kaç saat sonra: Kapıcılar Kethüdası geliyor diye bir haber yayılmıştı.

Ağalar telaşlanmış, yeniçeriler ne yapacaklarını şaşırılmışlardı. Ağanın geliş mansıpların paylaşılmasıyla meşgul rezil kimseleri darmadağın etmiş, her biri bir tarafa sinmişti. Ahmed Ağa gösterişli bir şekilde camiye girmiş, Davut Paşa'yı yakasından tutmuştu. Sultan Osman'ın bindiği arabaya bindirmiş, etrafını kapıcılara sardırılmış, Yedi Kule zindadında mazlum padişahın intikamını almıştı.

Bir kaç dakika içinde Genç Osman'ın katilleri birer birer ortadan kaldırılmıştı. Kalender Uğrusunun naaşı denize atılıyor, diğer katillerin öldürülmesi için görevli oldukları vilayetlere kapıcıbaşılar gönderiliyordu. İsyanın birinci bölümü bu şekilde kapanmıştı.

Sadrazam Gürcü Mehmed Paşa bu hizmeti ile yine kendini beğendirememişti. Mere Hüseyin durmadan baş kaldırıyor. Sadrazamı devirmek için sipahi zorbalarından Arnavut Süleyman'ı elde ediyor, yanına paralar veriyor, nihayet, “kantemir, leh kralı sikalar yaptırdığın arz etmişken Veziri Azam mukayyed değildir deyu” Mehmed Paşa'nın düşmesine vesile hazırlıyordu. Ertesi gün sipahilerle odabaşılar divana hücum etmişler:

— Sen bizim sabıkan bazı ihvanımızı katledin. Biz seni istemeziz. Tavaşi taifesinin vezarette alakası olduğuna razı değiliz.

158 159

Yok dersin hançer üşürüp seni paralarız, diye bağırılmışlardı. Sadrazam felâketi anlar anlamaz “tecdid-i vuzu eder gibi nazikâne” Divandan çıkıp savuşmuştu.

“Mühr-ü Şerif” derhal Valide Sultan'a gönderilmiş, Valide Sultan da:

— Kul kimi isterse verilsin, cevabını vermişti. Kul Mere Hüseyin Paşa'yı istemiş, vezirliği dört gözle bekleyen Mere Hüseyin Paşa tekrar sadaret mevkiini işgal etmişti.

Mere Hüseyin Paşa bu kere mevkiisini en son noktaya kadar korumaya karar vermişti. Bunun için yegâne çare, yeniçerileri elde etmektir. Mere Hüseyin o gün Divan'a gelmiş, gösterişli bir şekilde sadaret makamına oturmuştu. Yeniçeri zabıtlarına ve

neferlerine hilatler ve koyun akçeleri ihsan ediyor, Ağa Kapısı'na bin kilo şeker gönderiyor, Orta Camiye ibrişim halılar döşetiyordu. Mere Hüseyin mevkiisini elde tutmak için hiddet ve şiddet göstermeyi, devlet adamlarıyla halkın gözünü yıldırmaı uygun bir hareket zannediyordu. En ufak bir sebeple namuslu kimselere sataşiyor, Divan'da mirmirenları bile sopayla öldürüyordu. Fakat memurlara gösterdiği şiddeti yeniçerilere karşı gösteremiyordu. Yeniçeriler Mere'nin velinimetleriydi. Onlara her istediklerini veriyor, edebe aykırı hareketlerine bile ödülle karşılık veriyordu. Devlet hazinesini israf etmekten geri durmuyordu. Mere'nin amacı yeniçerilerle sipahileri elde etmek, onlara dayanmak suretiyle vezirlik koltuğunu sağlama almaktı. Hizmetle, zeka ile yükselmek Mere'nin aklına bile gelmiyordu. Yeniçerilerle sipahileri doyurmanın imkân dışı olduğunu bilmiyordu. Zaten hazinede on para yoktu. Mere Hüseyin Paşa her iki tarafı da elde edeyim derken, sipahileri kendine gücendirdi. Nihayet bir gün kadılardan birini döğmesi makamından alınmasına sebep oldu. Kadı,bütün bilgin-

160

lerin evlerini dolaştı, Mere'nin zulümlerini anlattı, ulemanın hilâfete yapılan tecavüzlere karşı hiç bir zaman harekete geçmeyen “ırk-ı diyanet ve hamiyetin” tahrik etmeyi başardı. Ulema derhal isyan ediyor, içlerinden bazıları Mere'nin “bazı elfazı küfür” söylediğini ileri sürüyordu. Sonunda bütün hocalar ayağa kalkıyordu. Bir sabah Fatih Camii alimlerle doldu. Her taraftan akın akın hocalar geliyordu. Sultan Osman'ın şehadeti için Davut Paşa'ya hüccet imzalayan, Davut Paşa meselesinden sonra Anadolu 'kazaskerliğinden emekli edilen Yahya Efendi de ;bu topluluğa “sergürlük” ediyordu.

Ulemanın isyanı dine yapılan tecavüzle veya Allah'ın kullarına yapılan bir haksızlığı düzeltmekle ilgili değildi. İnsan hakları ise onları hiç ilgilendirmiyordu. Asıl amaç, ulema ile hoş geçinemeyen Mere'den intikam almak, kişisel intikam duygularını tatmin etmektir. Diğer taraftan Müslümanların hakları çiğnenir, devlet hazinesi boşalır, Hilâfet makamı ihtiyar bir kadının oyuncağı olurdu; ulemaya göre bütün bunların hiç bir önemi yoktu. Onlar Mere Hüseyin'i istemiyorlar. Mere'nin “küfür ve dalâletine ve ibahatı dem vacib'ül irakasına” fetvalar yazıyorlar, ağız birliğiyle Şeyhülİslâm'ı çağırıyorlardı. Fatih Camii gürültü içindeydi. Şeyhülİslâm Yahya Efendi gelir gelmez, hep birden :

— Vezir gelsin. Davamız görülsün. Hükm-i şer'i icra olunsun, diye hücum ettiler. Şeriat, bu ihtiraslı kimselerin oyuncağı oluyordu. Müfti, asi ulemayı yatıştırmak istedi:

— Madem ki veziri azamdır gelmez ve hakkında icra-i ahkâm müşkildir. Siz bunda tevakkuf edin. Ben varıp Padişaha vaki hali ilam edeyim. Mazul olduktan sonra gelip davanız görülsün, dedi. Ve gitmek istedi. Fakat Bıçakcıoğlu ortaya atılmış, müftiyi salıvermek istemiyordu:

— Bunu meclisten zinhar salıvermen. Yoksa cümleniz katl olunmak mukarredir, diyordu. Bu sözler kimsenin ku-

lağına girmiyordu. Müfti felâketten kurtulur kurtulmaz saraya can atmıştı. Bu sırada Mere Hüseyin Paşa da Ağa Kapusuna sığınyordu. Mere, cesaretini ve kararlılığını kaybetmemişti. Yeniçeri Ağa'sı ile kazaskerleri toplamış:

— Sultan Mehmed de olan cemiyetin padişah olması muradı hümayundur. Hususan Valide Sultan hazretlerinin maksududur, demişti. Fatih isyanını yatıştırmak için Ocak Ağa'larından birkaç kişi göndermişti. Ağa'lar camiye girip de meşayihe söz anlatırken, Yahya Efendi öfkeyle ileriye atılmış, etrafa küfürler savurarak:

— Bunlar yave söyler. Bire vurun, demişti. O zaman bütün ulema Ağa'ların etrafına üşüşmüşler, hepsini ortaya almışlar, sille tokat vurmaya başlamışlardı. Nihayet kadızadeler müdahale etmişler, Ağa'ları güç bela dışarıya çıkarmışlardı.

Ağa'lar söve söve Mere'nin huzuruna giderlerken, Bıçakcıoğlu ile bazı ulema da Yeniçeri odalarına gitmişlerdi. Ogün Bıçakcıoğlu Fatih Camiinde önemli bir görevi yerine getiriyordu. Sipahi zorbası, arkasına mavi atlas bir elbise giymiş, ulema arasına karışmıştı. Yeniçeri odalarında yapılacak vazife malumdu: Odabaşları ve neferleri elde etmektir. Aslında hocalar odabaşılara müracaat ettikleri zaman :

— Bizim ile olur muşuz? Sultan Mustafa bir divane mecnundur. Padişah yoktur. Cülus ettirelim, demişlerdi. Yeniçeri neferleri:

— Ulema efendilerimiz kande ise biz dahi onlar ile bileyüz, cevabını vermişlerdi. Bu vaade derhal inanmışlardı. Büyük zabitleri elde edilmeden yeniçerilerin kendilerine tabi olacaklarını zannetmişler, Mere Hüseyin Paşa taraftarlarına karşı koymaya karar vermişlerdi.

Mere Hüseyin, ulemayı dağıtmaya kesin karar vermişti. Fatih'e durmadan adamlar gönderiyor, yeniçerileri silahlandırıyor, daha sonra Nakib'ül-Eşraf Gubari Efendi'yi yolluyordu. Gubari Efendi Fatih'e geldiği zaman, ikinci olmuştu. Cami halk ile bilginlerle kaynaşıyordu. Gubari Efendi'yi karşılayanlar mihrap ile minber arasına götürmüşler, orada pencereye oturtmuşlar:

—Söyle, cevabın nedir? demişlerdi. Gubari Efendi hocalara nasihat ediyor, bu davadan vaz geçmelerini söylüyor, koynundan çıkarmış olduğu bir hattı hümayunu okumaya başlıyordu. O zaman ulema birbirine 'karıştı:

— Bizim padişahımız mecnundur. Okumak yazmak bilmez. Bu hat filan cariyeindir, “deyû Allah Allah çağırıyorlar” velvelelerle, bağırışlarla müftiyi kaldırıyorlardı. Orada, mihrabın yanında, sırık üzerinde duran Ak Şemseddin tacını kapıyorlar, aceleyle bayrak yapmaya çalışıyorlardı. İşte o zaman Fatih'in muhteşem camiinde zilletini gösterir, girye, mucib-i ar manzara peyda olmuştu: Bayrak açıldıkça, ulema, koca kavukları, iri sakallarıyla bol cübbeleri arasından kollarını açmışlar, tekbirlerle üşüşüyorlardı. Kimi bayrağa gözünü sürüyor, kimi makremesini uzatıp yüzüne getiriyor, bu cahilce ve mutaassıp hücumlarla bayrağın ağacı kırılıyordu. Ulemadan birçokları yerlere yuvarlanıyordu. Bu gürültülerle sancak dışarıya, Hünkâr Maksure'sinin merdiveni üstüne dikiliyor, Nakit de yanbaşına oturuyordu. Fatih Camiin'in etrafı ulema ile, seyircilerle dolmuştu. Hocalar civar tekkelerde buldukları sancakları da getirmişler, hepsini bir yere dikmişlerdi. Ulemadan bazılarını

evlerinden kaldırıyorlar, gelenleri salıvermiyorlar; bütün ulular, merdiven üzerinde korkunç bir ses fetih sûresini okuyorlardı. Halk gözlerini açmışlar, bu rezalete hayran hayran bakıyorlar, hep bir ağızdan kubbelere yansıyan seslerle tüyelerinin ürperdiği hissediyorlardı. Herkes bu komediyi hayretle seyrediyordu. Hiç bir sebebe, hiç bir maksada dayanmayan bu hare-

162 163

ket, ulemayı gülünç bir manzarayla karşı karşıya bırakıyordu. Nihayet duayı bitirdiler: “Cenk ederiz” diye etrafı velveleye verdiler. Fakat hiç biri de silahsız olduklarını, hatta silahlı olsalar da kullanmaya güçleri yetmeyeceğini düşünemiyordu. (102)

Akşam oluyordu. Mere Hüseyin Paşa asilerin henüz dağılmadıklarını haber almıştı. Artık isyanı bastırmak lazımdı. Yeniçeri Ağa'sı ile pür silah neferler hareket etmişlerdi. Ağa, Şehzade Camiine gelmiş, namazı kıldıktan sonra gitmeye karar vermişti. Fatih'te toplanan ulema, yeniçeri ağasının hareketi üzerine korkularından ne yapacaklarını şaşırılmışlardı. Ağa'nın geldiğini gizlice haber alanlar:”Akşam oldu, gidelim. Sabah yine gelelim.” diye sıvışmışlar, bazıları abdes almak bahanesiyle savuşmuşlardı. İleri gelenler de evlerine gitmişlerdi. Gece, baş çavuş Kara müzak maiyetiyle camiye gelen yeniçeri delikanlıları ulemadan çok az kişi bulabilmişlerdi. Bununla beraber bulduklarını öldürmüşler, seyircilerden, namaza gelenlerden çoğunu ortadan kaldırmışlardı. Cesedlerini kör kuyulara, doldurarak bu garip komediye bu şekilde son vermişlerdi. Mere Hüseyin bu başarıdan dolayı memnundu. Bir iki gün sonra, ulemadan ön ayak olanları sürüyor, şiddeti gittikçe arttırıyordu. Mere'nin keyfine sınır yoktu. Ulemadan bazıları o gün Ağa Kapısı'na gidemediklerinden dolayı özür diledikleri zaman, Mere, pür tebessüm:

— Sultan Mehmed'e varmağı biliyordunuz, diyordu. Fatih rezaleti ulemanın kıymetini düşürmüştü. Sokaklarda halk büyük sarıklı birinin geçtiğini görünce:

— Sancak-i diniyye, diye bağıyor, hocalarla alay ediyordu. Ulema kendi hatalarını düşünmüyorlar, intikamı yine vatandaşlarından alıyorlardı. Yeniçerilere düşmanlık besliyor, Abaza Paşa'yı isyana teşvik ediyorlardı.

(102) *Fezleke-î Kâtip Çelebi, c.2,s.37*

164

Mere ise yeniçerileri koruyor, sipahileri ezmeye çalışıyordu. Mere'nin amacı yeniçeri zorbalarını maiyetleri ile beraber sarayın içine saklamak, sipahileri elçi geliyor, diye kandırmak, ulufelerini elçi karşısında dağıtmak için saraya toplamak, içlerinden bazılarına kötü muamele ederek ayaklandırmak, sipahiler, “esaet-i edebe başladıkta bire urun dedikte” pusudaki askerleri çıkarmak sipahileri tamamen kırdırmaktı. Mere Hüseyin, bu düşüncesini bayramdan sonra uygulamaya karar vermişti. Mere'nin bu düşüncesi sonuçsuz kalmıştı. Bayram günü Mere'nin hazinedarı bir dükkânda otururken sipahiler gelirler. Onlar da oturmak isterler. Hazinedarın arkadaşları bunlara: Başka dükkânda oturun, derler. Sipahiler buna gücenirler:”Biz de sipahileriz. İltifatı padişaha menularız. İstedığımız yerde otururuz, derler. Mere'nin

hademelerinden biri fena halde kızar:”Sizin tedarekiniz görülmüştür Bade'l lyd belanızı bulursunuz” diye meseleyi açığa çıkarır. Bu hatalı hareket Mere'nin mevkisini kaybetmesine sebep olur.

Artık sipahiler durup dinlenmemişlerdi. Bir gün bil ittifak Divan'a gitmişler:

— Sen bizi kırdırmak istersin.Bize senin vezaretin lazım değildir. Biz bir bîgaraz vezir isteriz diye bağırılmışlardı.Mere,teşebbüsünü inkâr etmiş, yeniçerileri elde ederek sipahilere taarruz ettirmek istemişti.Yeniçeriler derhal:

— Biz bu vezirden razı ve şakiriz. Tebdilin istememiz, demeye başlamışlardı. Fakat yeniçeri Kethüdası Bayram Ağa Mere'nin bu girişimini tamamen sonuçsuz bırakmıştı.

Bayram Ağa uzak görüşlü ve zeki bir kimseydi. İki sınıfın arasındaki düşmanlığı tehlikeli görür, yeniçerileri Mere'den soğutmanın çarelerini düşünürdü. Nihayet zor-

165

balanın ileri gelenlerini toplamış, odabaşlarının Mere'den para aldıklarını, kendilerine bir şey vermediklerini, sipahilere düşmanlık etmeye hiç bir sebep olmadığını, anlatmış, odabaşılara kesinlikle uymamalarını tenbihlemişti. Yeniçeriler bu nasihati çok yerinde bulmuşlar, Mere'yi istememeğe karar vermişlerdi.

Ogün sipahiler yine Mere'nin aleyhine isyan ederler:

— Biz bir bîgaraz vezir isteriz, diye bağırmaya başlarlar. Odabaşlarla zorbalar:

— Bize bu devletlû'dan gayri vezir gerekmez, deyince sipahiler:

— Siz her zaman mürüvvetin, ihsanın almakla hakkı ketmedüp tarafgirlik edersiz. Yeniçerinin neferatı söylesün, derler. O zaman neferat hep bir ağızdan :

— Biz dahi makamı garazdan olan veziri istemeyiz. Sipahi karındaşlarımız kande ise biz de andayuz, der demez, Mere Hüseyin Paşa mührü müftiye teslim eder, arka kapıdan sıvışır, sadaret mührü Kemankeş Ali Paşa'ya verilir.

Kemankeş Ali Paşa'nın ilk işi Sultan Mustafa'nın hal'i olmuştu. Şeyhülİslâm Yahya Efendi ile diğer bilginler felâketi hissetmişlerdi. Artık bu fetrete nihayet vermek lazımdı. Devletin ruhu Valide Sultan'ın elindeydi. Desisesine güvenenler Valide Sultan'ı elde ederler, vezirliğe sahip olurlar, mansıpların yağmasına başlardı. Sultan Mustafa'nın deliliğini herkes biliyordu. Sorumlu mevkide devlet adamlarını idare edecek kimse görülmüyordu. Padişahın”umur-u dünyada adem-i şuuru ve zabt ve rabt ve mesalih-i ibadda tasarru-u aki ve sevda olmadığı kati zahir, ve malum ekabir ve esağir” (103)idi. Valide Sultan'ın aczi yüzünden devlet hazinesi mahvolmuştu. Valide Sultan oğlunun saltanatını uzatmak için sarayın altın ve gümüş takımlarına varıncaya kadar hepsini paraya çevirtmişti.

(103)*Naima,c.2,s.263*

166

Fakat yine de ulufe, culusiye verecek para kalmamıştı.Saltanat nüfuzu yoktu; devlet yeniçeri zorbalarının elindeydi. Her taraf harap ve perişandı. Memlekette genel bir çöküş görülüyordu. Vilayetlerde isyan ateşleri parlıyordu. Valiler ayaklanıyor,kadılar

zulme devam ediyor, devletin 244 buçuk milyon akçaya ulaşan geliri birden bire 48 buçuk milyona iniyordu. (104)

Bunun da önemli bir kısmı saray kadınlarına ayrılıyordu. Hazineye ancak 10 milyon akçe girebiliyordu. Memlekette müthiş bir nüfus azalması vardı. Bu sebepten devlet adamları Sultan Mustafa'yı tahtından indirmeye karar vermişlerdi. Bir gün, Sultan Mustafa, Davut Paşa sarayında iken, Yeni Saray'a getirmişler, eski odasına kapamışlar, Kösem Sultan'ın büyük oğlu Sultan Dördüncü Murad, on bir yaşında, Osmanlı tahtına oturmuşlardı. Sultan Murad'ın tahta çıkışı kadınlar saltanatında önemli bir devrenin başlangıcı olmuştu. Valide Kösem Sultan bu tarihten itibaren Osmanlı siyasetini idareye başlayacak, Sultan Mustafa'nın validesi Eski Saray'a nakledildikten sonra, sarayda yine bir kadın zekâsı hükmünü sürdürecekti.

(104) *Hammer, c. 2, s. 393*

167

KÖSEM SULTAN

Sultan Mustafa eski mekânına çekilmişti. Mâhpeyker Kösem Sultan Eski Saray'dan gelmiş, yıllardan beri beklediği isteğine kavuşmuştu.

Kösem Sultan güzelliği ve zekâsıyla Sultan Birinci Ahmed'i etkisi altına almıştı. Kösem Sultan da Hürrem'in saltanat hırsı, Bafa'nın dessaslığı mevcuttu. Fakat faaliyetleri ve hareketleri memlekete nisbeten zarar vermeyecek orandaydı. Şimdiye kadar şehzadelerini Murad, Kasım ve İbrahim'i kardeşlerinin zulmünden kurtarmayı başarmıştı. Genç Osman faciasını Eski Saray'da dinlemiş, Sultan Mustafa'nın tahttan düşüşünü sabırsızlıkla beklemişti. Şimdi, hayatının en mutlu günlerini yaşıyordu. Saltanat, nüfuz, hâkimiyet, debdebe hepsi elindeydi. Sultan Murad on bir yaşındaydı; hükümeti kendi idare edecek, oğluna rehberlik eyleyecekti. Fakat vezirlerin ahlâksızlığını önlemek mümkün değildi. Sadrazamlığa gecenler birer bahane ile, hatta iftirayla rakiplerini düşürmeye devam ediyorlar, iktidar ve ehliyetleri ile kendilerini göstermeyi akıllarına bile getirmiyorlardı. Rakiplerini öldürmeyi, zekâsıyla kendini kabul ettirmekten kolay buluyorlardı. Sadrazam Kemankeş Ali Paşa, Şeyhülİslâm'ın rüşvetin terk edilmesi için ettiği nasihatlere güceniyor, meşihate göz diken kayınpederinin teşviklerine kapılıyor, Genç Sultan Murad'a;

168

— Yahya Efendi'nin padişahı iclas hususunda rızası yoğudu, diye müftinin azli ehemmi mühimmat idüğünl arz ediyordu. Nihayet müftiyi azlettirmiş, yerine Genç Osman'ın kayınpederi Esad Efendi'yi getirmişti. Kemankeş bu başarılarından sonra, Mere Hüseyin Paşa'yı da yakalayıp öldürüyordu. Rakiplerini birer birer sürdürüyor, haklarında sahte mektuplar uyduruyordu. Vilâyetler Abaza isyanı ile ateşler içinde yanarken, Kemankeş Ali Paşa sadrazamlık mevkiini elinde tutmaktan başka birşey düşünmüyordu. Bu sırada Pir Mehmed Paşa Mısır'dan mazulen İstanbul'a gelmiş, Budin vilâyetine atanmıştı. Mehmet Paşa Sultan Osman zamanında bostancıbaşı idi. Meyhanelerini bastığını ileri sürmemeleri, kendisini mansıbından etmemeleri için maiyyetinden iki hizmetçi ile sipahilere yirmi bin flori göndermişti. Fakat hizmetçiler

yirmi bin florinin yarısını kendileri pay ederler, sipahilere yarısını verirler. Pir Mehmed Paşa kendilerinden makbuz isteyince, hilelerinin meydana çıkacağından korkarlar, efendilerini öldürmeye kalkışır. Derhal sipahilere giderler:

— Paşamız bizden size verdiği altunu istirdad etmek ister. Geri verin, deyince, sipahiler öfkelenirler, hep-birden Kemankeş'e başvurarak:

—Pir bize sadaret tahsili için flori arz ediyor. Amma biz senden hoşnuduz, derler. Kemankeş Pir Mehmet Paşa'ya musallat ederler. O andan itibaren Kemankeş Pir'in öldürülmesine karar verir. Sadrazamın cinayet için kurduğu dolap şayanı hayrettir. Kemankeş ertesi gün kayınpederini, Rumeli kazaskeri bostanzadeyi Pir'e gönderir. Ağzını aratmak ister. Bostanzade Pir Mehmed Paşa ile öteden beriden söz eder, sonunda sarığından bir kâğıt çıkarır.

-Sultanım Ben ilm-i cifirde mahir, fenn-i nücümde akraim yoktur.

169

Elbette damadım yerine sen sadrazam olursun. Rica ederim ki, öl zaman bize eziyet buyurulmaya, diye yalvarır, yakarır. Pir Mehmed Paşa şaşkın bir şekilde gözlerini açmış, korkusundan;

— Git hey Efendi. Deme böyle kelâmı. Bize sadaret lâzım değil, diye başına belâ getirmemek ister. Fakat Bostanzade durmadan ısrar eder. Pir Mehmed Paşa'yı ikna etmeye çalışır. Nihayet Mehmet Paşa bir şey demeden kurtulamayacağını anlayınca belayı def etmek kabilinden :

— Muktedir ise hayrola, der demez, Bostanzade derhal Kemankeş'e koşar, sevinçli bir şekilde:

— Vezarete rağbet ve talebi muhakkaktır,der.O zaman Kemankeş kavuğunu düzeltir, saraya, Valide Sultan'a koşar:

— Pir Sipahiye fitneye tahrik edip flori sıraları göndermiştir. Vücudu idam olunmazsa devlet umuruna halel gelir, der ve emrini alır. Ali Paşa saraydan çıkar çıkmaz, Pir'e haber gönderir:

— Destbus için sarayı hümayuna gidildikte bizlere uğrasın. Maiyyet ile gidelim, der. Zavallı Pir, meseleden habersiz, sadrazamın sarayına uğrar, Vezirin saraya gittiğini haber alır. Biraz canı sıkılır. Nihayet yalnız başına, vakarlı bir şekilde saraya girer girmez çamaşırlıkta tevkif edilir.

Kemankeş daha önce saraya gelir, Bostancılara :

— Bugün padişah bir mücrimi helak etmek için ferman etmiştir. Hanginiz mübaşeret eder?

Tam bu sırada Pir merdivenden çıkar.Kemankeş Pir'i görür görmez,şaşalar, ”Pir derdmen kaziyeyi” hissedip :

-Sultanım ömrüm nedir? Beni padişaha bulaşmaktan niçin men edersiz? Bulaşayım. Benim de sözüm

170

vardır, der. Kemankeş dinlemez. Zavallı Pir'in göğsüne bir yumruk vurur, merdivenden aşağı yuvarlar, Bostancılara ;

— Alın şunu, hakkından gelin, diye bağırır, etraftan bostancılarla beraber Kara Mahmud fırlar.Kara Mahmud Efendisini görünce, şaşırır. Vurmak ister,fakat mümkün değil. Nihayet Pir Mehmed Paşa bu şekilde kurban edilir. Kösem Sultan bütün bu cinayetlere karşı hiç bir ses çıkarmıyor, fakat genç Sultan Murad dış biliyordu. Kösem Valide, şahsi hiç bir başarı elde edemiyordu. Bağdat'tan Bursa'ya kadar Anadolu eşkiyanın elinde perişandı. Bekir subaşı Bağdat'ta İran'lıların elinde, ateş karşısında kızartılıyor, babası cayır cayır yanarken, oğlu karşısına geçmiş şarap içiyordu. Kemankeş hırsının cezasını gördükten sonra, Çerkeş Mehmed Paşa'lar, Hafız Hamid Paşa'lar, Halil Paşa'lar, Hüsrev Paşa'lar sırayla sadrazamlık makamını işgal etmişlerdi. Genç Osman olayının ihtilali andıran sonucu, Anadolu'da Abaza'nın isyanı şeklinde, henüz devam ediyordu. İranlıların eline geçen Bağdat'a durmadan sadrazamlar ve ordular sevkediliyor, hiç bir başarı elde edilemiyordu. Anadolu'dan her ordu geçtikçe, yol güzergâhında harabeler ve insan cesedleri yığılıyordu. Dağlar Delisi Süleymanlar, Rum Mehmedler Anadolu'yu yakıp kavuruyordu. Sultan Murad yeniçerilerin ve sipahilerin zulümlerini görüyor, Genç Osman olayından beri devam eden askeri isyanlara son vermek istiyordu. Fakat Kösem Sultan'ın vesayeti bu önemli icraatın uygulanmasına engel oluyordu. Sultan Murad, yaşı ilerledikçe, Validesinin koruyuculuğundan kurtulmaya berkiyordu. Kösem Valide'nin vesayeti devam ettiği sürece eski karışıklıklar, eski isyanlar haliyle devam ediyordu. Kösem Sultan, Genç

171

Osman'ın Kızlar Ağa'sı Mustafa'yı tutuklu bulunduğu yerden getirtmiş, hükümeti onunla idare etmeye başlamıştı.

Sultan Murad, validesinin nüfuzundan çok etkileniyordu. Artık kendi de büyümüş, yirmibir yaşma gelmişti.(1039) Uzun boyu, sağlam bünyesi, solgun yüzü, ela gözleriyle at üzerinde sokağa çıktığı zaman bakışlarındaki şiddette herkesi ürkütmeye başlamıştı. Sipahilerin isyanları, vezirlerin ihtirasları Dördüncü Murad'ın kalbinde nefret ve düşmanlık hisleri uyandırmıştı. Genç padişah yaratılış bakımından haşin birisiydi. Her şeyi ezmekle, öldürmekle, tepelemekle başarılı olacağına inanıyordu. bu kararını göstermek için genellikle kıyafet değiştirip sokaklarda dolaşır, halkın içtimai hayatına karışırdı. Validesinin nüfuzundan kurtuldukça, timarları İslah eder, herşeyden önce Kösem Sultan'ın vesayetinden ayrı kalmak isterdi. Sultan Murad çok iyi biliyordu ki, validesi kaptan Halil Paşa'yı, eniştesini tutuyordu. Validesinin nüfuzunu kırmak için kızkardeşini ayırtıyor. Valide Sultan oğlunun öfkesini yatıştırmak için avuçlar dolusu para takdim ediyor, elmaslarla süslü koşumlar hediye ediyordu. Fakat genç padişahı kararından döndürmeyi başaramıyordu. Sultan Murad validesinin Recep Paşa'yı tuttuğunu da biliyordu. Recep Paşa'nın karısı, padişahın kızkardeşi Gevher Sultan bir kız dünyaya getirmiş, Valide Kösem Sultan derhal murassa bir beşik göndermişti.”Cümle erkân ve a'yan Recep varup ipdayı taht ve cevahir ve tazim ve terkim” olunmuştu.(105) Sultan Murad validesiyle beraber Recep Paşa'nın ve Hüsrev Paşa'nın memleketi istedikleri gibi idare ettiklerini görüyordu. Bağdat kuşatmasının yıllardan beri uzaması,

sipahilerin küçük bahanelerle isyan etmeleri, artık Sultan Murad'a İşinin başına geçme gereğini ihtar ediyordu.

(105)Naîma, c.3, s.48

172

Sultan Murad bütün bu bozuklukları düzeltebilecek azim ve karara sahipti. Yalnız gençliğin verdiği suistimal bedenî kuvvetini sarsıyordu. Kadına o kadar düşkün olmaması genç padişahın hareketlerini kadın hilelerinden uzak bulundururdu. Sultan Murad fikri bakımından sağlam bir yapıya sahipti. Şiire düşküdü. Vezirleri ve Şeyhül İslâm'ları ile karşılıklı şiir söylerdi. Genellikle;

Mahdullah kim bahar ile gelüp nevrumuz

Gül gibi geldi, açıldı, tali'i firuzumuz

Ey Murad'ı dinleriz biz her seher bülbülleri

Nağme-i mürgân oluptur şimdi sâz ve sözümüz.

gibi ince duygular ortaya koyuyor, en çok bedeni ekzersizlerle sağlam bir bünyenin sahibi olmak istiyordu. Genellikle silahdarını belinden yakalar, sağ eliyle kuşağından tutup kaldırır, silahdarın koca vücudunu bir eliyle başının üstünde tutar, has odayı dolaşır. Sonra yine öylece, vücudunun vaziyetini bozmadan indirirdi. Bazan ok ve cirit oynar, kalkanları delerdi. Bir vuruşta koca bir merkebi ikiye böler, iki yüz okkalık bir güzü oyuncak gibi sallar, fil kulağından, gergedan postu kaplı siperleri okla delip parçalardı.Eski Saray'dan attığı oku Bayezid Camiine düşürmüş, mahareti ve kuvvetiyle vezirlerini kendine hayran bırakmıştı.Bedeni bakımdan kuvvetli oluşu Sultan Murad'ı

cesaretlendirirdi.Padişahlık nüfuzu ve saltanat gücüyle birleşen bir kuvvet Dördüncü Murad'ı azimli birisi yapmıştı.Sultan Murad validesinin vesayetinden kurtulduktan sonra, ilk işi Sadrazam Hüsrev Paşa'yı azletmek olmuştu. Hüsrev Paşa Valide Sultan'ın bendesi idi. Sırası gelmeden, usûle aykırı olarak sadarete geçirilmişti. Hüsrev

173

Paşa gerçi Abaza isyanını bitirmişti; fakat ikinci seferinde, vazifesi Bağdat'ın zaptı olduğu halde, insanları öldürmüş, zulmetmiş, Anadolu halkını kan ve ateş içinde ezmişti. Bundan dolayı Sultan Murad Hüsrev Paşa'yı derhal vezaretten azletmiş, Hafız Ahmed Paşa'yı ikinci kere sadarete tayin etmişti. Hafız Paşa, padişahın ktzkardeşi, Nasuh Paşa'nın dul karısı Ayşe Sultan'ın kocası idi. Diğer damad, kaymakam Recep Paşa, bu değişikliği çekememişti.Hafız Paşa'nın düşmesi için sebep arıyor, vezirliği elde etmek için isyanlar hazırlıyordu.

Hüsrev Paşa'nın azledilmesi yeniçeri ve sipahileri, Anadolu'yu perişan eden Dağlar Delisi Süleyman'ları, Rum Mehmed'leri üzmüştü. Hüsrev Paşa bunların zulümlerini kolaylaştırıyordu. Bu nüfuz zayi olacaktı. Bunun için türediler ittifak etmişler. Hafız Paşa'yı sadarete geçirenleri öldürmek, sadareti tekrar Hüsrev Paşa'ya verdimek istiyorlardı.

Anadolu'da sipahiler bu düşüncelerle meşgulken, İstanbul'da devlet erkânı toplanıyor, yıllardan beri uzayan Anadolu seferlerine son vermek istiyorlardı. Askerin İstanbul'a gelmesi için emirler gönderiliyor, kısa bir zaman sonra, İstanbul sokakları bölük bölük eşkiya ile doluyordu. Saka Mehmed'lerin, Cin Ali'lerin, Nazlı Musli'lerin, Cadı Osman'ların, Bıçakçı oğullarının garip ve gösterişli kıyafetlerle İstanbul sokaklarında dolaştıkları görülüyordu. Sipahilerden Boşnak ve Arnavut zorbaları Hüsrev Paşa'nın dostu Recep Paşa ile gizli gizli münasebet kurmaktan geri durmuyorlardı. Recep Paşa Hafız Paşa'yı düşürmek için, durumu çok uygun görmüştü. Genellikle zorbabaşlarıyla düşüp kalkıyor, sipahileri alttan alta isyana teşvik ediyordu. Valide Kösem Sultan, damadının entrikalarına hiç ses çıkarmıyordu; belki de oğlunun nüfuzunu kırmaya sebep olacağı için memnun oluyordu.

174

Bir sabah At Meydanı'na sipahiler ve yeniçeriler dolmuştu. Ve, "Artık kul ayağa kalkmıştı." Recep Paşa zorbalara talimatını vermiş, kendi uzaktan seyrediyordu. İsyancıların istekleri çok basitti. Hüsrev Paşa'yı azlettirenler padişahın ve devletin dostu değildirler. Buna sebep olanlar da Şeyhülİslâm Yahya Efendi, Sadrazam Hafız Paşa, Yeniçeri Ağa'sı, ve Musahip Musa Celebidir. Bunlara daha başka kimselerde dahil ediliyorlar, padişahın on yedi ikişiyi istiyorlardı:

— Bunları ver, paralıyalım, diye bağıyorlardı.

Saraydan hiç bir cevap çıkmamıştı. Sultan Murad öfkesinden köpürüyordu. At Meydanı'nda yeniçerilerin ve sipahilerin bağırıları bütün İstanbul'u ayağa kaldırmıştı. Bu isyan daha öncekilere benzemiyordu. Zorbaları dağıtacak bir kuvvet, ezecek bir güç görülmedikçe, eşkiyanın cesareti artıyor, dükkânlar kapanıyordu. Namuslu kimseler evlerine çekilmişler, sonucu bekliyorlardı. Üç gün durmaksızın saray kapılarına hücum ediliyor, birçok kimsenin İstanbul'dan kaçtıkları görülüyordu.

Sipahiler üçgündür saraya hücum ediyordu. Bazan, kendilerine, "Bugün sabredin, yarın cevap verilir," deniliyor, Ağa'lar sessiz bir şekilde At Meydanı'na toplanıyordu. At Meydanı sabaha kadar sipahi zorbalarıyla dolmuştu. Üçüncü gün, bunlara ulema da katılıyor, o zaman ihtilâlin bütün şartları tamamlanıyordu. Bütün sipahiler alay alay orta Kapı'ya doğru ilerliyordu.

Kösem Sultan sarayda ne yapacağını şaşırılmıştı. Oğlunu durdurmak istiyor, kendini tehlikeye atmamasını tavsiye ediyordu. Sadrazam Hafız Paşa, isyanın mahiyetinden habersizdi. Vezirlerden Bayram Paşa kendisine haber göndermiş;

-Meded Zinhar devletlû Sultanım, olamaya ki bugün meşverettir deyû Divana gelesin. Hemen ihtifa eyliyesiz, demişti. Haberi götüren adam, Arslanhane önünde

175

Hafız Paşa'ya rastgelmişti. Hafız Paşa at üstünde Bâb-ı Hümayun'a gidiyordu. Bayram Paşa'dan bu haberi alınca, hiç tavrını bozmamış, gülümseyerek;

— Var bizden selâm eyle. Zuhur edecek kazayı mübremi rüyamda müşahede eyledim Ölmekten gam çekmem, demiş, sakın bir şekilde kapıdan içeri girmişti.

O sırada sipahiler ve halk iki şık oluvermişti. Hafız Paşa bu saygıyı kendine zannetmişti. Fakat yeniçeriler birden bire koyunlarındaki taşları fırlatarak:

— Bire urun, diye hücum edince naralar ve feryadlar arasında atından yuvarlanmıştı. Hiçmetçileri derhal koltuğuna girmişlerdi.Paşa'nın kaftanı yırtılmış, sarığı düşmüştü.Çarçabuk hastalar odasına götürmüşler, oradan saraya kaçırmışlardı.İçeride Bostancıbaşı'dan kaftan ve sarık bulmuşlar arkasına giydirmişlerdi.Hafız Paşa Sultan Murad'ın huzuruna girmiş, mührü şerifi öpüp teslim etmiş,sipahilerin yaptıklarını anlatmıştı. Sultan Murad çok üzülmüştü. Vezire;

— Yürü, var git, demiş. Hafız Paşa da Yalı Köşkü'nden, tebdili kıyafet edip kayığına binip Üsküdar'a geçmişti.

Dışarıda henüz sükûnet meydana gelmemişti.Hafız Paşa'nın arkasından hücum eden sipahiler bağıra bağıra Orta Kapı'dan içeri giriyorlar, Kapı Altı'nın etrafını dolduruyorlar;

— Padişaha sözümüz vardır.Divan'a çıksın,diye nara atıyorlardı.Sultan Murad bu feryatlardan sonra bir süre Ayak Divanı'na çıktı.Bâbüs-Saade önünde tahtına oturdu. Üzgün ve öfkeli bir bakışla ;

-Nedir kullarım muradınız? diye sordu. O zaman sipahi zorbaları ile padişah arasında tartışmalar, itirazlar meydana geldi. Zorbalar kendi düşüncelerine göre devlet düşmanlarını istiyorlardı. Sultan Murad kendilerini

176

ikna etmeye çalıştıkça, dinlemiyorlar;

— Elbette verirsiniz.Paralarız. Yoksa iş gayri olur, diyorlardı.Sultan Murad'ın üzerine atılıyorlar, isteklerinden başka cevap dinlemiyorlardı.Sultan Murad hiç ağır başlılığını bozmadı.Zorbaların bu teşebbüse teşvik edildiklerini, bundan dolayı cesaretlendiklerini anladı;

— Çünkü cevaba kulak tutmaz ve kabili hitap değilsiz. Niçün beni taşra Divan'a davet eylediniz, dedi.Öfkeli bir şekilde yerinden kalktı.Etrafını Enderun Ağayları almış, süratle içeri giriyordu.Zorbalar padişahın gittiğini görünce, sel gibi arkasından yürüyorlar, Bâbüs-Saade'den içeri girmek istiyorlardı.Fakat bütün kapılar yüzlerine gürültüyle örtüldü. O zaman büsbütün kızıyorlar, bağırıyorlar, padişahı tehdit ediyorlardı.Saray bahçelerini feryadlarla dolduruyorlar, çirkin seslerini ayyuka çıkarıyorlardı.İçeride, Valide Sultan,şehzadeler, cariyeler heyecan içindeydi. Recep Paşa bu zafer karşısında çok memnun, sarayda öteye beriye koşuyordu. Padişah dışarıya çıkarken de;

— Padişahım ,Abdest alın Öyle taşra çıkın, demiş. Sultan Murad'ı korkutmak istemişti. Şimdi tekrar huzura geldi. Sultan Murad'ın ayağına kapanıyor;

— Padişahım Bu müfsitleri teskin lâzımdır. Ve illâ bir vecihle cevahları mümkün değildir. Eğer ben kulunu dahi isterlerse, verin ki, kul efendisi yoluna kurban olagelmiştir, diye bin türlü hileler ileri sürüyordu. Sultan Murad vezirlerin, özellikle Recep Paşa'nın sipahileri tahrik ettiğini anlamıştı. İsyanı bastırmak için Hafız Paşa'yı teslim etmeye razı olmuş, arkasından Bostancıbaşı'yı koşturmuştu. Bostancıbaşı Hafız Paşa'ya Üsküdar'a çıkarken yetişmiş ;

-Sizi padişah ister, dîye sandalına almış, saraya getirmişti. Sultan Murad durumu Hafız Paşa'ya anlatmış.

177

bununla beraber fitneyi yatıştırmaktan ümidini kesmişti. Dışarıda feryatlar ve naralar göklere çıkarken, Sultan Murad tekrar Bâbüs-Saade önüne gelmiş, tahta oturmuştu. Bahçe, iri yarı, kıyafetsiz, koca sarıklı sipahiler ve zorbalarla doluydu. Sultan Murad, karşısına, ikisi sipahi, ikisi çorbacı dört kişi çağırılmış, nasihat ediyor, şekavetten vaz geçmelerini söylüyordu. Zorbalar durmadan “devlete bedbah” olanları istiyorlar, padişahın sözlerine önem vermiyorlardı. Sultan Murad artık Hafız Paşa'nın feda edileceğini anladı. Sadrazam abdest almış, Bâbüs-Saade önünde duruyordu. Sipahilerin sözlerini dinliyor, kalbine hiç korku gelmiyordu. Nihayet padişahın sözünün geçmediğini görünce, birden bire ortaya atıldı, Sultan Murad'in huzuruna geldi;

— Padişahım Hezar Hafız gibi kulun yoluna fedadır. Ancak ricam budur ki, beni sen katletmeyüp ko bu zalimler huni nahakkımı reyzan ve beni şehid etsinler. Lütfedip meyyitimi Üsküdar'da defnettiresin. Eytam fukarasına nazar-i inayetin rica ederim, dedi. Sakin bir şekilde yer öptü. Can ve gönülden ;

— Bismiiiâhırrahmanırrâhim, Lâ havle velâ kuvvete illâ billâhil aliyyilâzim Inna lillahi ve inna ileyhi raciün, diye mert bir şekilde ortaya atıldı. Herkes bu merdane hareket karşısında donakalmıştı. Bütün bakışlar Hafız Paşa'ya dikilmişti. Bâbüs-Saade önünde, sarayın servileri altında kanlı ve feci bir mücadele başlayacaktı. Sultan Murad ellerini gözüne tutmuş ağlıyor, Enderun Ağa'ları, vezirler heyecan içinde, göz yaşları döküyordu. Sipahi zorbaları vahşi bakışlarını dikmişler, Hafız Paşa'nın ilerlediğini görünce, üzerine hücum etmek için hazırlanmışlardı. Bu manzara gösterişli ve vahşi bir manzaraydı Sipahilerden biri Hafız Paşa'nın üzerine atıldı. Cesur sadrazam ağzına bir yumruk vurdu, herifi bir sillede yere serdi, sarığı yerlerde yuvarlandı.

178

Onun arkasından bir sipahi daha hücum etti, Paşa'nın hançerle başından kulağına kadar parçaladı, bir diğeri göğsüne hançer vurdu. Etrafa kanlar fişkırdı. Sonra, hep birden talihsiz sadrazamın üzerine üşüştiler. Mert veziri on yedi yerinden yaralı olarak kanlar içinde yere serdiler. Yeniçerilerden biri Paşa'nın henüz ruhunu teslim etmediğini gördü. Göğsüne çıktı, bıçakla boğazından kesti. Bu manzarayı seyredenler korkudan donup kalmışlardı.

Hafız Paşa'nın üzerine derhal yeşil bir ipek örtülmüştü. Sultan Murad bayılacak gibi oldu. Dişlerini gıcırdattı, İçinden, ”Hak Teâla aktar iderse sizden ahzısâr nice olur, göresiz” dedi. Öfkeli bakışlarını sipahilere çevirerek ;

— Bire Haktan korkmaz, Peygamberden utanmaz, şer'a ve padişaha inkiyad etmez zalimler, dedi. Yerinden fırladı. İçeriye girdi. O gün cinayet bununla kalmış, zorbalar tekrar At Meydanı'na çekilmişti. Sipahilerin isyanı bir türlü yatışmıyordu. Sadaret mührü Recep Paşa'ya verildiği halde, yine Şeyhül İslâm'ı, yeniçeri Ağa'sı Hasan

Halife'yi, Defterdar Mustafa Paşa'yı istiyorlardı. Bütün fitneler Recep Paşa'nın başının altından çıkıyordu.

Sultan Murad çarnaçar Şeyhül İslâm Yahya Efendi'yi azletti, Ahîzade Hüseyin Efendi, Şeyhül İslâm oldu. Aynı zamanda Recep Paşa'nın dostu Hüsrev Paşa'nın öldürülmesi için de adamlar gönderilmiş, bir süre sonra Hüsrev Paşa'nın öldürüleceği haberi İstanbul'da yeni bir fitnenin çıkmasına sebep olmuştu. Bu haber, Recep Paşa için kanlı bir isyana vesile teşkil etmişti.

Recep Paşa, Hüsrev Paşa'nın öldürülüşünden memnun olmuştu. Çünkü kendisi için bir rakip eksilmişti. Fakat rakipleri öldürtmek, sipahileri tekrar ayaklandırmaya bir vesile teşkil edebilirdi. Bundan dolayı zorbalarla görüşüyor, “Hüsrev Paşa gibi vücudu lâzım vezirin katline bais olanlardan ahzi intikam lazımdır.”

179

diye sipahileri isyana teşvik ediyordu.

Bir iki gün içinde At Meydanı'na toplanan sipahiler tekrar saraya hücum ediyorlar, padişahı Ayak Divanı'na davet eyîiyorlardı. Sipahiler bu kere de Recep Paşa'nın talimatlarıyla hareket ediyorlardı. Sultan Murad zorbaların isteklerini sakın bir şekilde dinledi. Zorbalar padişaha Hüsrev Paşa'yı haksız yere öldürdüğünü söylüyorlar, buna karşılık yeniçeri Ağa'sı Hasan Halife ile Defterdar Mustafa Paşa'y ve Musahip Musa Çelebi'yi istiyorlar.

— Vere, paralıyalım, diyorlardı. Bununla yetinmiyorlardı

— Şehzadeler bizim Efendilerimiz oğullarıdır. Gayri sana itimadımız kalmadı. Nahak yere Hüsrev Paşa'yı öldürdün. Şehzadelere dahi kıyarsın. Elbette şehzadeleri çıkarıp bize göster, diye bağıyorlardı. Sultan Murad, üzgün ve bitkin, öfkelerini belli etmek istemiyordu. Zorbalara sakın bir şekilde nasihat etti;

— Hasan Halife ve Defterdar kandedir bilmem. Ve Musa'nın ne günahı vardır ki size vereyim. Bu merteye şerm ve hürmeti aradan kaldırmak size düşer mi?

— Bu dediklerimizi bize vermezsen, sen bize padişahlığa lâzım değilsin.

Bu son söz Sultan Murad'i büsbütün çileden çıkarmış Aynı zamanda sipahilerde de galeyan hasıl olmaya başlıyor, ”hünkâr şehzadeleri boğmuş” diye ağızdan ağıza sözler dolaşıyordu. Zorbalar ileriye doğru gelmişler;

-Elbette şehzadeleri çıkar, görelim, diye ısrar ediyorlardı. Sultan Murad çaresiz şehzadeleri getirtti. Dört şehzade Bayezid, Süleyman, Kasım, İbrahim BâbüsSaade önüne çıkmışlardı. Hepsinin de yüzünde üzüntü alametleri görülüyordu. Asilerin Sultan Murad'ı kızdıracaklarından korkuyorlardı.

180

İçlerinden Bayezid ile Süleyman, en büyükleriydi. İkisinin de valideleri ayrıydı. İki şehzade öfkeli bir şekilde sipahi zorbalalarına çıkışmaya başlamışlardı;

— Bizden ne istersiz? Biz köşe-i hamülde kendi halimize meşgul iken halimize komayup namımızı anmak, bizi lisana getürmek niçündür? Yohsa bizi zem edüp sebebi izaat mı olmak istersiz? Allahtan korkmayıp padişah hazretlerinden şerm ve fiaya etmeyüp böyle tuğyan edersiz. Lillah Teâlâ bizi halimize kon ki, bize himayet

ve hırsasetiniz gerekmez, diye azarlıyorlardı. Bütün bu sözler zorbalara kulaklarına bile girmedi. Durmadan Sultan Murad'a hitap ediyorlar;

— Badelyevm biz sana, bu efendilerimizi inanmazız. Elbette bunlara zarar etmeyeceğine bize kefil ver, diye üzerine yürüyorlardı. Nihayet Recep Paşa ile Şeyhülislâm kefil oluyor, şehzadeler odalarına götürülüyordu. Zorbalar da ;

— Sizlerin kefaletiyle itimad ederiz, diyorlar, Recep Paşa ile Şeyhülislâm'ın olay ile alakaları olduğunu ima ediyorlardı. Sultan Murad, öfkeli ve üzgün, saraya çekilmiş. Eşkiya istedikleri adamı bulmak ve öldürmek için küme küme dağılmışlardı, iki gündür devam eden bu isyan henüz neticelenmiyordu. Zorbaların istedikleri kimseler: Hasan Halife, Defterdar Mustafa Paşa, Musahip Musa Çelebi idi. Musa Çelebi “nefsinde bir akil ve alim ve hünermend, nâzik ve nahifül beden civan idi.”(106) Sultan Murad meziyetlerini takdir etmiş, kendisine Rumeli Hisarı'nda Bebek bahçesini vermişti. Hasan Halife burada denize nazır bir köşkte mutlu bir şekilde yaşıyor, sarayları ve köşkleriyle esafilin hasedlerini tahrik ediyordu. Hasan Halife, Paşa'nın paralandığı gün ocağa iltica etmiş, canını bu şekilde kurtarmıştı.

(106) *Naima, c. 3.110*

181

Daha sonra Sultan Osman vakasını düşünmüş, kendisinin de teslim edilmesi ihtimalini nazar-ı dikkate almış, İstanbul içinde saklanmıştı. Nihayet kendisini alay alay arayan sipahi zorbalara o da yakasını teslim etmişti. Zorbalar Hasan Halife'yi bir ata bindirmişlerdi. Etrafını sel gibi asker sarmış, bağıra bağıra götürüyorlardı. Hasan Halife, ümitsiz ve perişan, at üstünde sağma soluna bakmıyor;

— Bana kıyman Vallahi ben umûm devlete müteallik huzuru Hümayunda söz söylemiş değilim. Beni azad eylen. Başım alıp diyarı âhere gideyim. Beni nahak yere katletmekten size ne hasıl olur? diye yalvarıyordu. Zorbalar bu yalvarmalara önem vermiyorlardı. Etrafa küfürler savuruyorlar;

— Bire sefih oğlan Mülûkâne saray ve padişahane yalılar yapıp arzı ihtişam etmeyi bilirsiniz. O kadar devlete senin gibi oğlan neden lâyıktır? diye hakaret ediyorlardı. Hırslarını bu sözlerle de alamayınca, sopa, kılıç ve hançerle üzerine üşüşüyorlar, zavallıyı kanlar içinde attan aşağı yıkıyorlar, bacağında sürükleyerek At Meydanı'nda, ağaçlardan birine baş aşağı asıyorlardı. Bu sırada Defterdar Mustafa Paşa da yakalanmıştı. Recep Paşa derhal katline ferman alıyor, kendi sarayının önünde zavallı Defterdarın başını kestiriyordu. Onun da naaşı iplerle ayağından sürükleniyor, vücudundan kanlar akarak ağaca asılıyordu.

Zorbalar bu cinayetleri işlemeyen önce Şeyhülİslâm'dan kağıt almışlardı.(107) Recep Paşa ise durmaksızın saraydan eşkiyaya, eşkiyadan saraya koşuyordu. İstanbul ızdırıp içindeydi. Bütün dükkânlar kapanmıştı. Recep Paşa'nın düşmanlarından ikisi, At Meydanı'nda, kanlar içinde, başları kopmuş, ağaç dallarında sallanıyordu. Şimdi yalnız Musa Çelebi'nin bulunması lâzımdı. Recep Paşa saraya girmiş. Sultan Murad'ı kandırmaya çalışıyordu ;

— Şevketlü padişahım. Musa Celebi'yi bu kulunuzun sarayına gönderin. Kullarınıza nasihat edüp, işte padişahımızın sizlerden diriği yoktur. Makbul ve mergubu olan

Musa Celebi'yi gönderdiler. Size de lâıyk olan budur ki, padişahımızın hatırına riayet edüp Musa Çelebi'den feragat edesiz, diyelim. İnşallah ümiddir ki, Musa Celebi'yi ellerinden halas ederiz.

Sultan Murad razı olmuyordu. Recep Paşa fikrine taraftar buluyor, nihayet Sultan Murad'ın en çok sevdiği Musa Celebi'yi de Recep Paşa'nın sarayına göndermeye razı oluyordu.

Recep Paşa başarısından memnun olarak sarayına gelmiş, ertesi gün sipahileri kendi sarayına hücum ettirmişti. **(108)**

Musa Celebi korku ve heyecan içinde, sadrazama yalvarıyor, dışarıdan;”elbette isteriz” sesini işittikçe, korkuyordu ;

— Ya Sultanım. Şefaata etmeyi taahhüd etmişsiniz bana, diye rica ediyordu. Recep Paşa içinden en küçük bir merhamet hissi bile duymadı.

— Ya oğul Ne işliyelim? Padişahı alempenah'ın vücudunu muhafaza için senin ve benim gibi hezar hüddam feda olsun. Hele gidelim. Belki def mürrikün olur. Diye içeri girdi. Musa Çelebi'yi merdiven başında bıraktı. Recep Paşa önceden İç Ağa'larına öğretmişti. Musa Çelebi merdiven başında yalnız kalınca, İç Ağa'ları bir omuzda, aşağıya eşkiyanın ortasma yuvarlıyorlar, zorbalar bedbaht genci hançerle paralıyordu.

(107)Fezleke-i Kâtip Çelebi, c.2, s.423

(108)Pçevî, C.2, s.423

182 183

Recep Paşa güya hiç bir şeyden haberi yokmuş gibi, ayağında sade bir mest, kundurasız koştı, yolandan ;

— Bire elinizi çekin. Tarafı padişah'iden benim kefaletim ile gelmiştir. Bu ne olmaz iştir, diye yalnız bir iki kere bağırdı. Bu esnada Musa Çelebi yerlere serilmiş, kanlar içinde yatıyordu. Sonra:

— Çünkü hal böyle oldu. Bari meyyitin taşra bırakalım ki, cemiyet dağılsın dedi. Zavallı Çelebi'yi yaralı bir durumda sarayın duvarından At Meydanına attırdı.Zorbalar tekrar üzerine hançer üşürmüşler, onu da kanlar içinde, ağaca asmışlardı.

Kar yağıyordu. Sultan Ahmed meydanı bembeyazdı. **(109)** Karların üzerinde parça parça kan izleri görülüyordu. Sipahilerin bu cinayetlerine cebeciler de uymak istiyorlardı. İçlerinden, yeniçerilerle sipahilerin cinayetlerle kuvvet kazandıklarını zannedenler;

— Bire canım. Biz adam değil miyiz? Biz dahi zabitlerimizin hakkından gelip "kulluğumuzu isbat etsek ne olur? diye birbirlerini teşvik ediyorlardı. Nihayet Ağa'larından muhterem bir zatı öldürüyorlar, evini barkını yağma ediyorlardı. Sultan Murad Çelebi'nin öldürülüşüne çok üzölmüştü. Sevgili Musahibi için ;

Yola düşüp giden dilber Musam eğlendi gelmedi

Yoksa yolda yol mu şaştı Musam eğlendi gelmedi

gibi manzumelerle üzüntüsünü belirtiyor, zorbalardan intikam almak için dişlerini gıcırdatıyor, yumruklarını sıkıyordu. Kösem Sultan bu cinayetlere karşı hiç bir ses çıkarmıyordu. Belki, damadı Recep Paşa'ya, destek oluyor,
(109) Peçevi, c.2, s.422

184

nüfuzunu elinden alan oğlundan manen intikam alıyordu.

Sipahiler bununla da kalmamışlardı. Sultan Murad'ın kendilerinden intikam alacağını biliyorlar, padişahı hal etmeye karar veriyorlardı. Bu işi yalnız kendilerinin beceremeyeceği bilinen bir gerçektir. Özellikle içlerinden Rum Mehmed bu düşünceye şiddetle mani oluyor, isyanın daha çok uzadığı takdirde “Âfitab-ı Devlet-i Osmaniye'nin ufûle yüz göstereceğini” anlatıyordu. Sipahiler Rum Mehmed'i dinlemiyorlar, ocağa müracaat ediyorlardı. Bu sefer de Hasan Halife'nin yerine tayin edilen yeniçeri Ağa'sı Kösem Mehmed Ağa'dan direnme görmüşlerdi. Bu direnişleri Sultan Murad haber almış, Rum Mehmed ile Köse Mehmed Ağa'yı taltif etmiş, böylece hal meselesini ortadan kaldırmayı başarmıştı. Sultan Murad kinini kalbinde saklıyordu. Sipahileri görünüşte affediyor, İstanbul daha bir süre sipahi tahakkümünün altında eziliyordu. Bütün sokaklarda sipahilerin gezdikleri görülüyordu. Ramazan, sipahilerin ticaretine umulmadık bir vesile teşkil etmişti. Zorbalar ramazan geceleri, bellerinde silahlar bölük bölük dolaşıyorlardı. Gece gündüz sokakların ortasında, içip eğleniyorlar, “cemaller ve divler ve acubeler düzup mahyalar tasnif edüp fevç fevç davul ve zurna ile Allah Allah deyu sayan ve soda ile hergece meşaleler yakup şevari ve muhallatı İstanbul'u” geziyorlardı. Rast geldikleri ahaliden “seyr ve temaşa akçesi” alıyorlar, vüzera ve ulema konaklarının önünde davul ve zurna ile köçekler oynatıyorlar, her evden kumaş ve para istiyorlardı. Her topluluk yüz kuruştan bin kuruşa kadar para koparıyor, ev sahibinin rütbesine göre para istiyordu. Az para verildiği veya istekleri geciktirildiği zaman, derhal ellerindeki meşaleleri konağın balkonuna doğru kaldırıyorlar, istedikleri para verilmediği takdirde, konağı yakacaklarını söylüyorlar, meşalelerle saçakları tutuşturuyorlardı.

185

O zaman ev sahipleri ister istemez, eşkiyanın isteğini yerine getiriyor, eşkiya alayını bin türlü zorluklarla evin önünden uzaklaştırmayı başarıyordu. Felâket bununla da kalmazdı. Onların arkasından tekrar bir topluluk gelir, onlar da aynı teklifte ısrar ederdi. Böylece bütün ramazan geceleri sokaklar sipahi zorbalılarının sesiyle dolar, her mahallede tabur tabur meşaleler yanar, zorba sesleri işitilir, İstanbul halkı bizar olurdu.

Bayram, sipahi zorbaları için ticarete yeni bir vesile olmuştu. Bu sefer de mahalle mahalle, sokaklara salıncak kurmuşlar, sadrazamdan başlayarak vezirleri ve ayanı bal mumlarıyla salıncağa davet ediyorlar, “Saçı” adıyla büyük büyük akçeler kumaşlar alıyorlardı. Mesela vezirlere bir hayli mum gönderiliyor, her mumun üstüne; “filan salıncağın mumudur” diye bir yafta yapıştırıyorlardı. Hepsini sayılınca defterlere

Kaydediyorlar. Gelen paraları ve kumaşları ona göre paylaşıyorlardı. Göndermeyenlerden zorla, tehditle para alıyorlardı.

Ramazan ve bayram, sipahi zorbalarının servet kazanmalarına sebep olmuştu.

“Nice erazil ve bîdelep cahiller ramazan günleri nakz-ı savm ve ekl-i şerb ve dühan ve şenaat-ı kabiha irtikap edüp kimse men'lerine kadir olmazdı. Âşikûre meclus kurup âlât-ı letiv ve raks ve şüreb edüp sokoklarda avret ve oğlane taarruz etmek misillü nice hâlât-i fezihaları oldu ki zikri müstehcendir.” (110) Sipahiler bu şekilde servet kazandıktan sonra, yavaş yavaş memleketlerine dağılmışlardı. İstanbul'da elebaşılardan birkaç zorbabaşı kalmıştı. Onlar da bölük bölük geziyorlar, istediklerini azlettiriyorlar, istediklerini nasbettiriyorlardı. Rum Mehmed Konya'ya gitmiş, başına bir külâh geçirerek

(110) Naima, c.3, s.108 — Mehmed Halife, Tarih-i Gulmani

mevlevi olmuştu. Sultan Murad, Rum Mehmed'i oyalamayı istediği için, Konya'da da oturtmamış, kendisine Maraş eyâletini vermiş, Ayıntab'a yollamıştı. Recep Paşa, İstanbul'da sipahi zorbalarının elinde bir oyuncaktı. Öfkesinin şiddetinden bir iki rakibini öldürten sadrazam, şimdi bin rakibe dert anlatmaya mecbur olmuştu. Zorbabaşılar kendilerini mülazımbaşı yazdırmak istiyorlardı. Eski sipahiler bunları çekemiyorlar, birbirleriyle boğaz boğaza geliyorlardı. Birgün, bir bölük, önlerine birini katmışlar, mülazımbaşı yazdırmaya geliyorlar, ertesi gün diğer bir bölük onu bozduruyorlar, istediklerini yazdırıyorlardı.

Sultan Murad rahat nefes almaya başlamıştı. Yeniçeri Ağa'sı Köse Mehmed Ağa'yı ele almış, Recep Paşa'nın bütün desiselerini öğrenmişti. Artık isyanı bastırmanın, intikam almanın zamanı gelmişti. İsyanın bitiminden yirmi gün sonra, Sultan Murad evvela Recep Paşa'yı tepelemeye karar verdi. Oğün Paşa'yı saraya davet etti. Paşa saygılı bir şekilde yer öperken, bakışlarını öfkeli öfkeli dikti:

— Gel bire, zorbabaşı, dedi. Recep Paşa, ”can başına sıçrayup” felâketi anlamıştı. Hain vezir zelil bir şekilde yalvarıyor:

— Hâşâ padişahım, vallahi ve billahi padişahımın rızasından taşra zerre kadar vaz ve hareketim yoktur, diyordu. Fakat Sultan Murad köpürmüş, hiç bir söz işitmiyordu;

— Bire kâfir abdest al, diyor, hiddetle bağırıyordu. Sonra;

— Şu hainin tiz başın kesin, diye emretti. Cellad aranıldı, fakat bulunmadı. Nihayet Zülüflü Baltacılar kemend atıp boğdular. Cesedini bir hasır üzerine koymuşlar, boğazında bir ip, dışarıda Paşa'yı bekleyen zorbabaşılardan önüne uzattılar. Bu manzara eşkiyanın manevi

186 187

kuvvetini kırmış moralini bozmuş, Tabanı Yassı Mehmed Paşa'nın sadareti Sultan Murad'ın teşebbüslerini bir kat daha kolaylaştırmıştı.

Sultan Murad, sipahilere hiçbir hizmet gördürmüyordu. Sipahiler isyan edince, bütün ekâbiri Sinan Paşa Köşkü'ne davet etti. Bu toplantıda yeniçeri Ocak Ağa' , lan, ihtiyarlar da hazır bulunuyordu. Sultan Murad artık azimli hareket etmeye karar vermişti. Genç Padişah çok iyi biliyordu ki, isyanların sebebi olarak üç zararlı unsur vardı. Ulema, yeniçeriler, sipahiler. O gün bu üç sınıfa ayrı ayrı nutuklar söyledi.

Memleketin felâkete sürüklendiğini anlattı. Bütün ağalar padişahın bu sözlerinden etkilenmişler, alkışlıyorlar, itiraz etmek isteyenleri, «elma gibi başları üzerinden elden ele reddedüp söyletmeyüp mecfisten taşra» (111) çıkarıyorlardı. Sultan Murad yeniçerileri, sipahileri ve ulemayı ikna ettikten sonra, hep-Sine yemin ettirdi. Kur'anı Kerim'e el bastırdı. Geniş bir de hüccet yazdırarak isyanın önünü almayı başardı. Zorbalardan bazıları, ezcümle Kör Musa, itiraz etmek istedi;

— Divan'da vezirliğe ve Defterdarlığa varınca menasıplar ve hizmetler bizimdir. Nicün feragat ederiz, dedi. Fakat çoğunluk padişahın kararından telaşlandıkları için hiç bir şey yapamıyordu.

Öğünden itibaren İstanbul'dan eşkiya çekilmiş, zorbabaşılardan ele geçenler birer birer boğulmuştu. Sultan Murad vezirlere Divanlar kurdurtuyor, eşkiyanın tamamen ortadan kaldırılmasına karar veriyordu. Saka Mehmed'ler, Cin Ali'ler, boğuluyor, leşleri denize atılıyordu. Bütün sipahiler defterlere göre elde edilmiş, birer birer öldürülmüştü. Neferlere cizye defterleri verilmiyordu. Buna karşılık altışar kuruş gulamiye veriliyordu. Sipahiler birbirleriyle şakalaştıkları zaman;”Aldın mı altıyı?” diye eğleniyorlardı.

(111) Naima c.3, s.116

188

Birkaç yıl sonra gulamiyyeler de kaldırılmış, sipahilere ulufeden başka birşey verilmemişti.

İstanbul sokaklarından hiç bir sipahi bırakılmamıştı.”Nerede bir eğri sarıklı sipahi zinde adam” görülse derhal öldürülüyordu. Rum Mehmed'lerden, Deli İdris'-lerden kimse kalmamıştı.Sultan Murad bütün nüfuzu eline almıştı.Kösem Sultan artık hiç bir şeye karışamıyordu.

Genç padişah İstanbul'u sıkı bir kontrol altına almıştı.Kahveleri kapatıyor, tütün içenleri idama mahkum ediyor, gece sokaklara kimseyi çıkartmıyordu. İstanbul'da büyük bir yangın olmuş, bu müthiş felâketin sebebi tütüne bağlanmıştı.O zaman tütün kahvehaneleri yıkılıyor, Birinci Ahmed devrinden beri yapılan binalardan eser kalmıyordu. Sultan Murad geceleyin kıyafet değiştirerek sokaklarda geziyor,fenersiz bulduğu adamları öldürtüyordu.Şüphelendiği evlerin bacalarına çıkar, tütün kokusu arardı. Bir gece Hoca Paşa İmamının oğlu camide geç kalır, fenersiz evine giderken Sultan Murad'a rastgelir. Sultan Murad;”Sen benim tenbihimi işitmedin mi?” der, çocuğu derhal öldürtür. Hemen her sabah İstanbul sokaklarında bir-iki insan cesedi görülüyordu. (112) Sultan Murad bütün bu baskıları halkın toplanmasına,”levazım-ı saltanattan dem urup nice eracif ve ekâzip ihdas” (113) etmelerine engel olmak için yapıyordu. Casusluk tam anlamıyla hükmediyordu.”Hilafı rızayı hümayun hal ve akde müteallik bazı güft-ü gusu” işitilen nakib'ül-Eşraf şeyhi derhal sürülmüştü. Halk bu baskılardan yılmıştı;

(112)Hakir İslambol'a geldiğim zamanda Hocapaşa'da misafir idim. Bir gece Sultan Murad mahalleyi dolaşırken Hoca Paşa Camii'nin İmamının oğlu camiden eve giderken Padişaha rastgelip ve eman verilmeyüp katlolunmuştur.Hakir varup gördüm, kaftanlu, bir taze yiğit yatur, Mehmed Haiife, Tarih-i Gilmani,

189

Zararsız bir dühan hakkında neyler bunca dikkatler Dühan-ı âhı mazlumanı men'eylen, hüner oldur diye zarif nükteler söylüyorlardı.

Bazan, ulemaya Kâğıthane'de tesadüf eder, eşyalarını getirip kontrolden geçirir, içlerinde Yahya Efendi-nin Divanı'nı görünce:

— Bu bizim Efendi'nin Divanı'dır. Kitaplarıyla seyre giden ulemaya ve teşbih ve seccade, veridasıyla giden dervişana ve devat ve kalem ve levazım-ı kitabetle giden küttaba bizim sözümüz ve bir vecihle tarizimiz yoktur. Heman kendü alemlerinde olsunlar, der, hiç bir ceza vermezdi.

Sultan Murad zulüm yapmaktan geri durmuyordu. Bursa'ya giderken küçük bir ihmalden dolayı Kadı'yı idam ettirmişti. Kendisine en çok hizmet eden yeniçeri Ağa'sı Köse Mehmed Ağa'nın zulümlerinden nefret etmiş, sipahilerin isyanındaki fedakârlığını düşünmemiş, onun da öldürülmesine karar vermişti. Köse Mehmed Ağa, arkasında kırmızı bir atlas kaftan, ayağında sarı çizme, belinde orta kuşağı, Sultan Murad'ın huzuruna gelmiş, ölüm fermanını işitir işitmez, yalvarmış:

— Tiz kâfirin başını kesin, söyletmeyin, emrinden başka bir şey işitmemişti.

Sultan Murad Bursa'ya gider gitmez Valide Sultan derhal meseleye parmağını sokmuştu, iznik kadısının öldürülmesinden sonra Şeyhülislâm, Kösem Sultan'a bir tezkere yazıyor, oğluna nasihat etmesini teklif ediyordu. Fakat müftinin düşmanları, bir ziyafette bulunuşundan faydalanarak, Valide Sultan'a jurnal veriyorlar, Şeyhülislâm'ın ulema ile cülus meselesini müzakere ettiklerini söylüyorlardı. Valide Kösem Sultan, Şeyhül-İslâm'ın tez-

190

keresiyle beraber oğluna bir mektup yazmış:”Benim arslanım. Acele üzere gelesiz. Cülus tedbiri için sözler ve cemiyetler olmaktadır” demişti. Sultan Murad Kösem Valide'den mektubu alır almaz yıldırım hızıyla İstanbul'a geliyor, Şeyhülislâm'ı görevinden alıp yerine Yahya Efendi'yi getiriyordu. Sultan Murad bununla da kalmıyordu. Eski Şeyhülislâm'ı Kıbrıs'a sürmüş, arkasından adamlar göndererek daha boğazdan çıkmadan bostancılarına boğdurmuştu.

Sultan Murad şiddetini gittikçe arttırmıştı: Mesela yolda giderken önüne bir araba çıkar, buna son derece öfkelenir, arabacıyı derhal bir ok ile yere devirirdi. Bedbaht arabacı kollarından kan akararak yere yuvarlandığı sırada yanında giden bostancbaşı dûçaya:

— Var, şu küstahın başın kes, diye emreden. Duça biçare adama acır;

— Padişahım. Sen sağ ol. Onun canı ok değdiği gibi çıktı, diye bedbah adamı felâketten kurtarırdı. (114) Sultan Murad şair Nefi'yi Bayram Paşa'yı hicvettiği için öldürüyor, (115) vezirlerden kiminin kafasını kesdiriyor, kiminin derisini yüzdürüyordu. Devlet erkânından her biri, ya kemend ile boğuluyor, ya boynu vuruluyordu. Sultan Murad bu şiddetlerle asayışı temin etmiş, Revan Seferi'ni başarıyla sonuçlandırmıştı. Bu zaferin arkasından, İstanbul'a gönderdiği fermanda

kardeşlerinin, şehzade Bayezid ile Süleyman'ın da öldürülmelerini emretmişti. Sultan Murad bu emriyle büyük bir zulüm işliyordu. Şehzadeler başka validelerden olmuşlardı. İkisi de yirmibeş yaşına gelmişti. İstanbul halkı Revan seferinin neşesiyle coşarken Bayram Paşa ile Bostancıbaşı bedbaht şehzadeleri göz yaşları dökerek boğmuşlardı. Şehzadelerin masum

(114) *Naîma, c.3, s.234*

(115) *Naima, c.3, s.627*

191

yalvarışları herkesi derinden yaralamıştı. Birgün ikisinin de cesedi gizlice yıkanmış, kimse görmeden karanlık kabir altına defnedilmişti.

Halk Sultan Murad'ın zulümlerinden nefret etmeye başlamıştı. Hemen hergün bir ölüm, bir idam sözü işitilir, padişahın yanında bulunanlar;

— Bire Kara Ali Kes şu hainin başın, emrini işiteceğiz diye tirtir titrerlerdi. Defterdarlar ve şeyhler Sultan Murad'ın celladından başlarını kurtaramazlardı. Sultan Murad nihayet öz kardeşi Sultan Kasım'ı da öldürmüş, bu cinayetiyle validesini, MâhPeyker Kösem Sultan'ı yaralamıştı. O zaman Osmanlı hanedanında, Sultan İbrahim'den başka şehzade kalmamıştı.

Sultan Murad'ın zulmü şiddetliydi. Vakıa genç padişah askeri inzibat altına alıyor, o zamana kadar zapdedilemeyen yerleri kahramanlığıyla, cesaretiyle baştan başa fethediyordu. Sipahilerin isyanını bastırması, Anadolu'yu kanla, demirle temizlemesi, memleketi sükuna kavuşturmak hususunda önemli bir tesir meydana getiriyordu. Fakat çok sayıda adam öldürüşü, özellikle kardeşlerini öldürerek kendi hanedanının mahvına yürümesi, artık inzibat dairesini de aşıyor, zulme, gaddarlığa gidiyordu. Hekimbaşını zorla afyonla öldürmesi, davanın açıklığa kavuşması hususunda iddiacıların ikisinin de başlarını kestirmesi onun yanında insan hayatının hiç bir önemininin olmadığını gösteriyordu.

Sarayda, Mâhpeyker Kösem Valide Sultan ile oğlu İbrahim'den başka kimse kalmamıştı. Sultan Mustafa'nın validesi saray halkı tarafından sevilmiyordu. Genç Osman faciasında Davut Paşa'yı destekleyen Valide Sultan, o zamanlar cinayete de iştirak etmiş, Sultan Osman'ın idam edilmesi için katilleri teşvik eylemişti. Oğlunun durumunu düşünemeyecek kadar saltanata ve ikbale karşı hırs gösteren Valide Sultan, tabii ki, Dördüncü Murad'ın da nefretini kazanmıştı.

192

Sarayda, padişah aleyhinde en önemli hareket Sultan Mustafa'nın validesi tarafından olabilirdi. Özellikle Kösem Valide Sultan, Genç Osman faciasını biliyor, katillerinin cezalanmalarından memnun oluyordu. Aynı hissi Sultan Mustafa'nın validesi hakkında da besliyordu. Sultan Murad saltanatını kaybetmek korkusuyla, kardeşleri Bayezid ile Süleyman'ı, daha sonra öz kardeşi şehzade Kasım'ı ortadan kaldırmıştı; Sultan Mustafa'nın cinayetlere iştirak eden, masum bir padişahın öldürülmesine sebep olan validesini de ortadan kaldıracığı tabii idi. Bu sebepten Sultan Mustafa da kırk yaşında, saçları ağarmış, sarayın hapisanelerle andıran karanlık odalarında

hayatını terkeylemişti.Ogün, zavallı Mustafa'nın cenazesi onyeddi saat sokakta kalmıştı. Tahtından indirilen padişahı gömecek türbe bulunamamıştı. Bütün türbeler, ağızlarında süt kokarken analarının kucaklarından alınan, gaddarca boğulan, masum şehzadelerle dolmuştu. Nihayet Ayasofya Camii dahilinde Bizans devrinden kalma bir kubbe bulunmuş, kayaları yarılmış, Sultan Mustafa oraya gömülmüştü.

Sultan Murad bütün rakiplerinden kurtulmuştu. Halkı baskı altında eziyordu. Padişah içkiyi ve tütünü yasak ettiği halde, kendisi içkiden baş kaldıramıyordu. Kendisiyle aynı ahlâkta olan Revan hâkimi, İranî Emirgüne oğluna Istinye'de Feridun Paşa bahçesini veriyor, Kâğıtha-nede çiftlikler, gösterişli saraylar bağışlıyor, gece gündüz mey ve mahbubu ile ömrünü geçiriyordu.Sultan Murad isyanları bastırmak hususunda büyük başarı elde etmişti. Yıllardan beri alınamayan Bağdat'ı almış, sipahilerin elinden Evkafı kurtarmış, yeniçerileri temizlemişti. Valileri ve vezirleri şiddetiyle korkutmuş, yıkılmaya yüz tutan Osmanlı saltanatını, yalnız inzibat bakımından daha birkaç yüzyıl sağlama almıştı. Fakat dahi olmakla beraber kendisini içkiden ve sefahetten bir türlü alamıyordu.

193

Sarayda Valide Sultan'la Haseki Sultan, iki rum kadını, nüfuz icra ediyor, bu nüfuz dışarıya da yayılıyordu. Kadınlar tairesine olan rağbetsizliği hanedan erkânını yalnız Sultan İbrahim'e hasreylemişti.Sultan Murad'ın iki kızı, Safiyye Sultan ile Rukiye Sultan, dünyaya gelmişti.Bunlardan Safiyye Sultan doğum esnasında ölmüş, sandukasına;

Görün nûr ile âlûde mücessem sanduğu bu kim Şehiden vaz'a hami ettikde bu fevt olduğundandır

beytini yazdırmıştı. Sultan Murad neslinin inkiraza uğrayacağını düşünmüyor, Emirgüne oğlu ile gece gündüz içki ve sefahetle meşgul oluyordu.Bağdat Seferi'nden döndükten sonra, böbrek ve damla illetinden çok muzdaripti. Doktorlar içkiden vaz geçmesini söylemişler, bayramda padişahın sağlıklı olduğunu gören halk memnun olmuşlardı. Fakat Sultan Murad öğün alaydan sonra, önce Sinan Paşa köşküne gitti.Cirit ve oyun seyretti. Sonra zevk ve safa arkadaşları, Emirgüne oğlu, Venedik'li Beyanki ile At Meydanı'na, Silahtar Paşa Sarayı'na geldi.Burada ziyafetler verildi, çalgıların tatlı nameleriyle şaraplar içildi.Bu son sefahet Sultan Murad'ın hasta vücudunu sarsmıştı.Sultan Murad öğünden itibaren kendisini toplayamamıştı. Doktorların verdiği ilaçlar hiç bir fayda vermiyordu. Sultan Murad hayatından ümidini kesmişti.Vücudunun zaafı onu korkutuyor, hayatının son saatlerini yaşadığını hissediyordu. O zaman kardeşi İbrahim'i de öldürmek istedi. Kösem Valide, pür heyecan, bu cinayete engel oldu. Böylece Osmanlı hanedanının son ferdini kurtardı. Sultan Murad'a kardeşinin öldürüldüğü haber verildiği zaman, yüzünde sevinç meydana gelmişti. Fakat Şehzade İbrahim'in cesedini de görmek istedi. Doktorlar ısrar et-tuer, üzerine fenalık geleceğini söylediler.O zaman Sultan Murad, sapsarı, güçsüz bir durumda, yatağrndan fırlamak, dışarıya atılmak istedi.Zebun ve bimecal, olduğu yere düştü. Şimdi bu galeyan bütün azabını tahrik etmişti.Sultan Murad kendini büsbütün kaybetti.Başını sağa sola döndürdü. Akşam,

güneş battıktan sonra, kardeşi Şehzade Kasım'ı boğdurduğu odada, feci bir şekilde ruhunu teslim etti.

Sultan Murad'ın yüzüne bir dülbend, üzerine bir şal örtmüşlerdi. Saray matem içindeydi. Cariyeler üzüntülerinden camları kırıyorlar, Ağa'lar ve İç Oğlanları göz yaşları döküyorlardı. Kösem Sultan oğlunun kaybına çok üzülmişti. Fakat aynı zamanda, saltanatın sahibi olmak için büyük bir engelden kurtulduğunu da hissediyordu. Gerçekte Sultan İbrahim de, amcası Sultan Mustafa gibiydi; artık bütün hükümeti Kösem Sultan idare edecek, kadınlar saltanatı bütün anlamıyla başlıyacaktı.

AHMED REFİK

Türk okuyucusuna tarih okuma zevkini veren Ahmed Refik İstanbul'da doğdu. Beşiktaş Askeri Rüştiyesi'ni ve Kuleli Askerî İdadisi'ni bitirdi. Babası Sultan Abdülaziz'in Vekilharıcı Ürgüplü Ahmed Ağa'dır. Gürlükçüoğulları lakabıyla tanınırlardı. Ahmed Refik Toptaşı Askeri Rüştiyesi ile Soğukçeşme Askeri Rüştiyesinde coğrafya öğretmenliği yapmıştır. Dört yıl süren bu görevden sonra 1902 yılında Harbiye Mektebi Fransızca öğretmenliğine nakledildi. 1903 de birinci Mülazım, 1907 de yüzbaşı oldu. Bu yıllarda bazı gazete ve mecmualarda ilk yazılarını yayınlamaya başladı, "irtika", "Malumat", "Hazine-i Fünun", "Mecmua-i Ebuzziya" bunların başlıcalarını teşkil eder. Ayrıca Tercüman-ı Hakikat ve Millet gazetelerinin başyazarlığını yaptı. Balkan savaşı sırasında Askeri sansür Müfettişliğinde bulundu. Savaş sonrasında kendi isteğiyle emekliye ayrıldı. Birinci Dünya Savaşında aynı rütbeyle tekrar orduya alındı. Türkiye-Rusya münasebetlerine dair makaleler yazmakla görevlendirildi. Mısır meselesiyle ilgili olarak yazdığı bir yazıda Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın ihanetinden söz etmesi devrin sadrazamı Said Halim Paşa'yı kızdırdı. Bir alaylı Yüzbaşı'nın maiyyetinde arpa ve saman memurluğu ile Ulukışla'ya sürüldü. Ancak bu durum tarihçinin Anadolu'yu yakından tanımasına yardım etmiştir. Birinci Dünya Savaşı esnasında, Eskişehir'de Sevk Komisyonu Reisiyken hastalandı ve İstanbul'a getirildi. Enver Paşa'nın araya girmesiyle Sadrazam Said Halim Paşa'nın öfkesi teskin edildi. Savaş sonrasında, Doğu Anadolu'nun Rus istilasından kurtulduğu

yıllarda ermeni mezalimini tesbit etmek üzere yabancı gazetecilerden oluşan bir heyetin başkanı olarak Doğu Anadolu'ya gitti. Kars, Ardahan, Batum, Erzurum, Erzincan, Trabzon illerini görevle dolaştı. Bu sırada topladığı notlarla "Kafkas Yollarında" isimli eserini hazırladı. Daha sonra bazı ilâvelerle "İki Komite İki Kıtal" adlı eserini meydana getirdi. "Vak'anüvis Abdurrahman Şeref Efendi'nin ölümü üzerine Tarih encümeni Başkanlığına seçildi. Ünlü tarihçi

hayatının son yıllarını sefalet içinde geçirdi.

Kütüphanesini parça parça sattı. Sonunda 10 Ekim 1937 yılında öldü. Vasiyeti gereği cenazesi Büyükkada'nın Tepeköyü mezarlığına defnedildi"

Ahmet Refik Osmanlı Saraylarında Kadınlar Saltanatı Cilt 1